

Collectieve zelfredzaamheid

Wanneer burgers *samen redzaam* worden

*Een onderzoek naar de invloed van gemeentelijke sturing op de
collectieve zelfredzaamheid van burgers*

Masterthesis

H. el Baraka
Rotterdam, oktober 2016

Eerste lezer/begeleider: dr. Frans-Bauke van der Meer
Tweede lezer: prof. dr. Jack Burgers

Erasmus Universiteit Rotterdam
Bestuurskunde, Public Management

“ [...] De klassieke verzorgingsstaat dient, langzaam maar zeker, te veranderen in een participatiesamenleving. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving.”

*Troonrede, 2013
Koning Willem Alexander*

Colofon

Auteur

Naam: H. el Baraka
Studentnummer: 331371

Universiteit: Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit: Faculteit der Sociale Wetenschappen (FSW)
Opleiding: Bestuurskunde (Public Administration)
Master: Public Management

Gemeente Rotterdam
Postbus 70013
3000 KR Rotterdam

Erasmus Universiteit Rotterdam
Burgemeester Oudlaan 50
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam

Voorwoord

Deze masterthesis vormt het sluitstuk van mijn studie Bestuurskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Met veel plezier heb ik de afgelopen jaren een grote variëteit aan vakken bestudeerd en de opgedane kennis ook in de praktijk kunnen brengen, bij o.a. mijn stage bij de gemeente Rotterdam.

Eén van de thema's die mij tijdens mijn Master in het bijzonder intrigeerde, ook vanwege haar actualiteit, is de relatie tussen overheidssturing en zelforganisatie. Ik ben dan ook blij dat de gemeente Rotterdam mij de mogelijkheid heeft gegeven om deze thema's te mogen onderzoeken. Hoewel dit onderzoekstraject niet altijd even gemakkelijk is geweest, heb ik het schrijven van deze scriptie grotendeels toch als plezierig en érg leerzaam ervaren. Ik wil hier daarom ook de gelegenheid nemen om mijn stagebegeleidster, Marcella Braamskamp, te bedanken voor haar tijd en begeleiding. Met name in het begin, waar de zoektocht voor mij het lastigst was, leverde de gesprekken met haar elke keer weer relevante inzichten op waardoor ik weer verder kon met het proces. Maar ook wil ik haar bedanken voor het vertrouwen dat zij in mij heeft gesteld en voor de grote mate van vrijheid die ik heb gekregen bij het uitvoeren van dit onderzoek.

Verder was deze scriptie ook nooit tot stand gekomen zonder de deskundige en waardevolle begeleiding van mijn scriptiebegeleider dr. Frans-Bauke van der Meer. Ook hem wil ik bedanken voor zijn vlotte feedback, heldere inzichten en goede adviezen, waardoor ik het tempo erin kon houden. Tevens gaat mijn dank uit naar alle respondenten die hebben meegewerkt aan dit onderzoek. Zonder de openhartigheid en interessante gesprekken met hen, was deze scriptie niet geworden wat het nu is.

Daarnaast wil ik graag mijn familie en vrienden bedanken wiens stimulatie en afleiding tijdens het schrijven van mijn scriptie van groot belang is geweest. Zij toonden altijd belangstelling en waren steeds bereid om mee te denken als ik het even niet meer wist. Allen daar voor dank!

Tot slot hoop ik dat het eindresultaat een bescheiden bijdrage mag leveren aan bestaande theoretische inzichten en dat het onderzoek een handreiking biedt aan de gemeente Rotterdam, beleidsmakers en anderen.

Dan rest mij alleen nog iedereen veel leesplezier toe te wensen!

Hanan el Baraka

's-Gravenhage, augustus 2016

Samenvatting

In Nederland is sprake van een toenemende druk op de eigen verantwoordelijkheid van burgers. Het maatschappelijke en politieke debat wordt steeds meer gedomineerd door een hernieuwde gedachte over de samenleving. Vanwege het nadrukkelijke beroep in de huidige maatschappelijke en politieke context op de zelfredzaamheid van burgers, dringt zich bij de gemeenten de vraag op hoe de collectieve zelfredzaamheid en organisatiekracht van burgers en wijken aan te spreken. Op welke wijze kunnen burgers in hun eigen kring ondersteuning genereren. Er lijkt sprake te zijn van een spanning tussen de toenemende nadruk die in beleid ligt op de eigen verantwoordelijkheid van bewoners en de mogelijkheden die gemeenten hebben om hier sturing aan te geven. In dit onderzoek wordt daarom de invloed van gemeentelijke sturingsinstrumenten die het op de condities van collectieve zelfredzaamheid heeft nader onderzocht.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van theorieën over collectieve zelfredzaamheid en sturing. Daar er echter geen toereikende wetenschappelijke theorieën waren die op een concrete wijze de condities van collectieve zelfredzaamheid beschrijven, zijn in de wetenschappelijke literatuur determinanten gebruikt van verschillende theoretische concepten die nauw verwant zijn aan collectieve zelfredzaamheid. Hiervoor zijn de volgende theorieën gebruikt: (1) het CLEAR-model van Stoker, Lowndes & Pratchett (2006), (2) determinanten voor buurtparticipatie van Dekker (2007), (3) determinanten voor burgerkracht van Van der Zwaard en Specht (2013) en (4) condities van zelforganisatie van Huygen, Van Marissing en Boutellier (2012). Voor het onderzoek zijn de verschillende determinanten uiteengezet om de consistentie tussen de theorieën te identificeren, waarna een aantal condities voor collectieve zelfredzaamheid zijn geformuleerd. Samengevat zijn de gedistilleerde condities voor collectieve zelfredzaamheid geclusterd onder de volgende noemers: buurtverbondenheid, betrouwbare en betrokken overheid, handelingsruimte en publieke vertrouwdheid. Verder zijn er uit de literatuur vier sturingsinstrumenten afgeleid: regelgeving en beleid, sociale en fysieke infrastructuur, communicatie en budget. Op basis van deze theorieën zijn verwachtingen opgesteld over de invloed die de vier onderscheiden sturingsinstrumenten hebben op de condities van collectieve zelfredzaamheid. Om dit te onderzoeken is een multiple casestudy uitgevoerd, waarbij de cases vervolgens met elkaar vergeleken zijn. Voor de case-selectie is gevarieerd op de afhankelijke variabele (collectieve zelfredzaamheid) en is gekozen voor de Tarwewijk, als een wijk waar de collectieve zelfredzaamheid het laagst is, en voor de wijk Terbregge, als een wijk waar de collectieve zelfredzaamheid het hoogst is. Per case is de invloed van de sturingsinstrumenten onderzocht aan de hand van een documentenanalyse en semigestructureerde interviews met wijkbewoners en gemeentelijke ambtenaren.

Uit de empirische onderzoeksdata en de analyse blijkt dat de verwachtingen uit het theoretisch model in grote mate zijn bevestigd. Behalve de invloed van de inzet van sociale en fysieke infrastructuur op de buurtverbondenheid is verworpen. Het onderzoek laat zien dat de gemeente een beduidende invloed heeft op de collectieve zelfredzaamheid van burgers. Het positieve invloed komt voornamelijk voort uit de handelingsruimte die de gemeente creëert door het verstrekken van budget en ondersteuning. Wel blijkt dat burgers worden belemmerd door de sterke aanwezigheid van bureaucratische regels en starre procedures wat de bereidheid van burgers om zich in te zetten doet afnemen, en de collectieve zelfredzaamheid niet bevordert. De wijze waarop de gemeente de toegankelijkheid en communicatie ten opzichte van de bewoners heeft georganiseerd lijkt ook niet positief bij te dragen aan de bevordering van de collectieve zelfredzaamheid. Hoewel de gemeente Rotterdam zich zodanig tracht te organiseren dat Rotterdamse burgers zich uitgenodigd en bereid voelen om te participeren, lijkt de huidige benaderingswijze nog onvoldoende effectief te zijn. Uit de theoretische inzichten werd verder verwacht dat verbondenheid met de buurt positief beïnvloed zou kunnen worden door de aanwezigheid van publieke voorzieningen, maar wat opgevallen is, is dat de buurtverbondenheid een aspect is dat de gemeente met de inzet van sociale en fysieke

infrastructuren niet lijkt te kunnen beïnvloeden. Voorts lijken de wijken verschillende doelgroepen te hebben, waardoor een standaard sturingsbenadering niet voor iedere wijk werkt.

De eerste aanbeveling richt zich dan ook op de benaderingswijze van de gemeente. Uit het onderzoek is gebleken dat niet alle doelgroepen hetzelfde in elkaar zitten, en dat verschillende wijken verschillende benaderings- en ondersteuningswijzen vereisen. Ambtenaren dienen zich te verdiepen in de belevingswereld van de burgers waar zij mee te maken hebben, om vervolgens een werkwijze te hanteren en een houding aan te nemen die past bij de specifieke wijk. De tweede aanbeveling is om te sturen op de interne werkwijze van de gemeentelijke organisatie. Er worden weliswaar veel beleidsregels en richtlijnen ontwikkeld om burgers de ruimte te geven om te participeren, maar tegelijkertijd laten de onderzocht cases zien dat de wijze waarop dit momenteel is georganiseerd, niet bevorderlijk werkt. Tot slot is uit het onderzoek naar voren gekomen dat voor een hoge mate van collectieve zelfredzaamheid de verbondenheid met de buurt en buurtbewoners een belangrijke voorwaarde is. De derde aanbeveling is om meer aandacht aan de wijken te besteden die een slechte reputatie kennen, om ervoor te zorgen dat het negatieve imago verdwijnt en dat mensen in de buurt blijven wonen teneinde de verbondenheid met de buurt te scheppen.

Inhoudsopgave

Inleiding	8
1.1 Probleemstelling.....	9
1.2 Relevantie van het onderzoek.....	10
1.3 Leeswijzer	11
2. Contextbeschrijving	12
2.1 Wet Maatschappelijke Ondersteuning.....	12
2.2 Gemeente Rotterdam	12
2.3 Samen-redzaamheid.....	13
3. Theoretisch kader	16
3.1 Collectieve zelfredzaamheid	16
3.1.1 Definities.....	16
3.1.2 Collectieve zelfredzaamheid: een vorm van burgerparticipatie	17
3.1.3 Determinanten	18
3.1.4 Conditie collectieve zelfredzaamheid	24
3.2 Overheidssturing	26
3.2.1 Sturingsfilosofieën.....	26
3.2.2 Sturingsinstrumenten.....	27
3.2.3 Sturen op collectieve zelfredzaamheid	28
3.3 Conceptueel model	31
4. Onderzoeksopzet	32
4.1 Operationalisering.....	32
4.1.1 Overheidssturing	32
4.1.2 Conditie van collectieve zelfredzaamheid	33
4.1.3 Collectieve zelfredzaamheid	33
4.2 Methodologische verantwoording.....	34
4.2.1 Onderzoeksstrategie	34
4.2.2 Betrouwbaarheid en validiteit.....	37
5. Onderzoeksresultaten en feitelijke bevindingen	39
5.1 Overheidssturing	39
5.2 Tarwewijk	41
5.3 Terbregge	45
6. Analyse	50
6.1 Tarwewijk	50

6.2 Terbregge	53
6.3 Tarwewijk versus Terbregge.....	55
7. Conclusie en aanbevelingen	58
7.1 Conclusie	58
7.2 Discussie	59
7.3 Aanbevelingen.....	60
Literatuurlijst	62
Bijlage 1: Monitor Sociaal Domein.....	68
Bijlage 2: Documentenanalyse.....	70
Bijlage 3: Topiclijst	71
Bijlage 4: Respondentenlijst.....	Error! Bookmark not defined.

Inleiding

Op 17 september 2013 deed de 'participatiesamenleving' tijdens de troonrede van Koning Willem Alexander publiekelijk haar intrede en kreeg toen langzamerhand gestalte (Rijksoverheid, 2013). Het maatschappelijke en politieke debat werd nadien steeds meer gedomineerd door een hernieuwde gedachte over de samenleving. De verzorgingsstaat is niet langer meer houdbaar en dient te veranderen in een gemeenschap waarbij de eigen kracht van de burgers centraal staat (Sociaal Cultureel Planbureau (SCP), 2012; Tonkens, 2009:13; Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), 2012). Een ieder die capabel is, dient verantwoordelijkheid te nemen en bij te dragen aan de samenleving waarin wij met z'n allen leven. De roep om zelfredzame burgers is groter dan ooit. Door maatschappelijke ontwikkelingen voldoet het Nederlandse stelsel van publieke voorzieningen niet meer volledig aan de eisen van deze tijd (Rijksoverheid, 2013). De zich steeds meer terugtrekkende overheid is naarstig op zoek naar andere manieren van organiseren, waarbij ze steeds meer een beroep doet op de eigen kracht en verantwoordelijkheid van burgers (Huygen, Marissing & Boutellier, 2012; Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), 2012).

De toegenomen aandacht voor een participatiesamenleving is ook terug te zien in veel recent overheidsbeleid. Op gemeentelijk niveau vormt de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo), die sinds januari 2015 is herzien, de achtergrond van deze trend (Egeraat & Clement, 2014; Matthijssen, 2014; Gemeente Rotterdam, 2015a). De gemeenten hebben hierbij de taak gekregen om in de zorg- en welzijnssector de regierol op zich te nemen (Egeraat & Clement, 2015; Matthijssen, 2014). Het idee is dat er op lokaal niveau een beter inzicht aanwezig is in de wensen, behoeften en de mogelijkheden van burgers, waardoor de gemeente haar beleid hier beter op kan laten aansluiten. De gedachte die achter de Wmo 2015 schuilt, is om burgers meer onderling zaken te laten oplossen: mensen kunnen best eerst een beroep doen op elkaar alvorens zij vragen om ondersteuning of middelen van de overheid (Huygen et al., 2012; Rijksoverheid, 2013). Uitgangspunt is de eigen kracht van de burger. Hiermee wordt een omslag gemaakt in het denken, waarbij de verantwoordelijkheid meer bij de burger wordt neergelegd. Burgers zijn in beginsel zelf verantwoordelijk voor hun eigen zelfredzaamheid en het participeren in de samenleving. De maatschappelijke zorg en ondersteuning richt zich voortaan op het versterken en stimuleren van deze eigen kracht (Steyaert & Winsemius, 2011). Niet alleen die van de burger zelf, maar ook die van zijn informele sociale netwerk. Het recht op individuele voorzieningen is niet komen te vervallen, maar de nieuwe Wmo geeft gemeenten wel meer ruimte om te zoeken naar oplossingen in de 'eigen kracht' of in het sociale netwerk (Egeraat & Clement, 2014).

Met ingang van de Wmo 2015 wordt in de gemeente Rotterdam gebruik gemaakt van een nieuw ondersteuningsmodel. Het doel hiervan is dat de zorg en ondersteuning dichterbij de burger wordt georganiseerd. Zoals de nieuwe Wmo 2015 beoogt, betekent dit dat de zorg en ondersteuning zodanig wordt ingezet dat het de 'eigen kracht' van de burgers en hun omgeving bevordert, met aanvullende professionele ondersteuning alleen daar waar dat echt nodig is (Gemeente Rotterdam, 2015). De gemeente Rotterdam gaat uit van een principe van 'samen-redzaamheid'. In de beleidsdocumenten (Wintek, Reijnen & Toorn, 2014; Egeraat & Clement, 2014; 2015; Gemeente Rotterdam, 2015a; 2015b) gaat samen-redzaamheid vooral over de actieve betrokkenheid van burgers bij hun woon- en leefomgeving, en dan met name over de uitvoering van zorg en welzijn. Samen-redzaamheid betekent in de praktijk dat een burger als individu verminderd zelfredzaam kan zijn, maar met hulp van andere burgers en het buurtnetwerk toch zonder hulp van de overheid kan

meedoen in de samenleving (Brink & Van der Veen, 2013). In de wetenschappelijke literatuur wordt dit in verband gebracht met de term *collectieve zelfredzaamheid* (Bandura, 1995; Sampson, Raudenbush & Earls, 1997). Ook valt het gedachtegoed van dit maatschappelijke fenomeen te classificeren als de derde-generatie-burgerparticipatie, waarbij de burger initiatief toont dat gericht is op de bevordering van het algemeen collectief belang en de verantwoordelijkheid daarvoor neemt. De derde-generatie-burgerparticipatie is gericht op het vergroten van burgerinitiatieven, waarbij de burger de leiding heeft en de lokale overheid waar nodig faciliteert en stimuleert (Van der Heijden, Van der Mark, Meiresonne & Van Zuylen, 2007).

Burgerinitiatieven zorgen voor sociale samenhang en samenhangigheid in een gemeenschap en daar kan de lokale overheid een rol in spelen. Rotterdammers en hun netwerken dragen actief bij aan opgaven voor welzijn en zorg in hun wijk en krijgen meer ruimte om zelf initiatief te nemen (Gemeente Rotterdam, 2015a). Veel mensen willen ook best actiever worden in hun wijk en meer aandacht besteden aan hun wijkgenoten die dat nodig hebben (Egeraat & Clement, 2014), maar het tot stand komen van dergelijke praktijken gebeurt echter niet zomaar. Een wisselwerking tussen de initiatiefnemers en overheidsorganisaties is vaak noodzakelijk. Interessant is om te bekijken onder welke condities deze burgers zich met elkaar organiseren om iets voor elkaar te betekenen en op welke wijze de gemeente dit vervolgens beïnvloedt of kan beïnvloeden.

De lokale overheid dient zicht te krijgen op wanneer initiatieven plaatsvinden om vervolgens te kunnen bezien op welke wijze dit gestimuleerd kan worden. Door middel van beleid tracht de gemeente te sturen op deze maatschappelijke ontwikkelingen. Sturing is een gerichte vorm van beïnvloeding in een bepaalde context (Kickert, Aquina & Korsten, 1985:46; In 't Veld; 1989:18). Uit een evaluatieonderzoek (SCP, 2010) blijkt dat door de invoering van de Wmo, zowel de mogelijkheden voor gemeenten om te sturen als de mate waarin de gemeenten sturend optreden zijn toegenomen. Hierbij worden verschillende sturingsinstrumenten ingezet. In het denken over sturing zijn echter verscheidende veronderstellingen te bedenken die verwijzen naar de vermeende effectiviteit, efficiency en legitimiteit van het optreden van de overheid (Bekkers, 1994; 2007). Ook in het licht van de Wmo rijst de vraag wat voor effect de gehanteerde sturingsinstrumenten van de gemeente Rotterdam hebben op het ontstaan en bevorderen van de samen-redzaamheid, oftewel de collectieve zelfredzaamheid. Wanneer een gemeente namelijk stuurt op een wijze die geen recht doet aan het in stand houden of bevorderen van de burgerparticipatie, kunnen initiatieven van burgers stranden die anders wellicht wel hadden kunnen (voort)bestaan (Bekkers, 2007:96; Tonkens, 2009:139-141; Tonkens & Verhoeven, 2011:55-58; Van de Maat & Veldhuysen, 2011:37; Liebrand, Pauwels & Wernsen, 2012; Ministerie van BZK, 2012: 27; SCP, 2012:271).

1.1 Probleemstelling

De participatiesamenleving dient, zoals hierboven reeds is besproken, burgers aan te spreken op hun zelforganiserend vermogen, op hun kracht in plaats van hun zwakte en op hun eigen verantwoordelijkheid. De vraag die zich echter bij de gemeenten opdringt, is hoe de collectieve zelfredzaamheid en organisatiekracht van burgers en wijken aan te spreken. Op welke wijze kunnen burgers in hun eigen kring ondersteuning genereren. De impulsen hiervoor zijn niet alleen de bezuinigingen, maar ook om burgers in hun zelfstandigheid te versterken. De kanteling van de verzorgingsstaat naar de participatiesamenleving vraagt immers om een verschuiving in het sociale domein. Het vergroten van de civiel society, de burgerkracht en de collectieve zelfredzaamheid zijn daarbij belangrijk aspecten (BZK 2013:3).

1.1.1 Doelstelling

Vanwege het nadrukkelijke beroep in de huidige maatschappelijke en politieke context op de zelfredzaamheid van burgers, is er bij uiteenlopende groepen in de samenleving grote behoefte aan kennis daarover. Dit onderzoek zal hierop ingaan met oog op de volgende doelstelling:

Het formuleren van aanbevelingen en voorwaarden voor sturingsinstrumenten voor de gemeente Rotterdam om de collectieve zelfredzaamheid van burgers te bevorderen binnen het veld van de Wmo door theoretische inzichten over de invloed van gemeentelijke sturing op collectieve zelfredzaamheid te analyseren in een of meerdere case studies.

1.1.2 Vraagstelling

Het bereiken van het doel van het Wmo-beleid zou kunnen worden gerealiseerd door overheidssturing dat ontwikkeling of bevordering van de kracht en de bereidheid van burgers zelf om meer actief te participeren stimuleert. Voor dit onderzoek is dit de focus, waarbij de centrale onderzoeksvraag als volgt luidt:

“Wat is de invloed van gemeentelijke sturingsinstrumenten op de collectieve zelfredzaamheid van burgers binnen de Wmo in de gemeente Rotterdam?”

Deze onderzoeksvraag zal met behulp van de volgende deelvragen worden beantwoord:

- Wat houdt collectieve zelfredzaamheid in en welke condities bevorderen dit?
- Welke sturingsvormen en -instrumenten zijn er te onderscheiden in de literatuur?
- Wat is de veronderstelde invloed die de sturingsinstrumenten hebben op de condities van collectieve zelfredzaamheid?
- Welke sturingsinstrumenten met betrekking tot het activeren van burgers hanteert de gemeente Rotterdam?
- Wat is de feitelijke invloed van de sturingsinstrumenten op de condities van collectieve zelfredzaamheid en hoe kan deze invloed verklaard worden?
- Welke aanbevelingen kunnen er gedaan worden om de collectieve zelfredzaamheid te bevorderen?

1.2 Relevantie van het onderzoek

Het onderzoek omvat enerzijds een theoretische analyse en anderzijds een empirisch analyse. Hiermee levert het onderzoek zowel een bijdrage aan de maatschappij, als aan de wetenschap. De maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie worden hieronder nader toegelicht.

1.2.1 Maatschappelijke relevantie

Door de budgettaire krapte is er in veel gemeenten minder budget beschikbaar voor publieke voorzieningen. Burgerparticipatie wordt daarom beschouwd als een sleutelwoord in het beleid, waarbij ook een nadrukkelijk beroep gedaan wordt op de (collectieve) zelfredzaamheid van burgers. Hierdoor ontstaat voor verschillende groepen in de samenleving een grote behoefte aan kennis daarover. Door de participatiesamenleving verandert namelijk het speelveld voor burgers (en hun initiatieven), professionals binnen maatschappelijke instellingen, politici en ambtelijke medewerkers in de gemeenten. De laatst groep dient ruimte te scheppen en een faciliterende rol aan te nemen, opdat burgers hun kracht kunnen ontplooiën. Het is dan ook van belang dat er voldoende kennis beschikbaar is om het proces soepel te laten verlopen en om passend beleid te ontwikkelen.

Het onderzoek is in beginsel maatschappelijk van waarde voor de gemeente Rotterdam, omdat het onderzoek specifiek in deze gemeente wordt uitgevoerd. Maar de onderzoeksresultaten kunnen ook inzichten en houvast bieden voor andere (gemeentelijke) overheidsinstanties om beleid te ontwikkelen. Het bevorderen van de burgerkracht en de collectieve zelfredzaamheid is namelijk een vraagstuk dat zich op (inter)nationaal niveau afspeelt (Wijdeveen, Graaf & Hendrinks, 2013) en beperkt zich daarmee niet enkel tot één specifieke gemeente. Voorts experimenteren, naast de gemeente Rotterdam, veel andere gemeenten ook met projecten gericht op het activeren van burgers. Dit onderzoek richt zich op de uitdaging om voor de gemeente tot een manier van werken te komen die positief bijdraagt aan de collectieve zelfredzaamheid van burgers, en daarmee tevens ten goede komt voor de maatschappelijke relevantie.

1.2.2 Wetenschappelijke relevantie

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek ligt allereerst in het aanvullen van kennis over collectieve zelfredzaamheid. De diverse onderzoeken over collectieve zelfredzaamheid gingen tot voor kort vooral over bewoners(groepen) die zich inzetten voor de leefbaarheid en veiligheid van de woonbuurt (zie bijvoorbeeld Sampson et al., 1997; Forrest & Kearns, 2001; De Hart, Knol, Maas-de Waal & Roes, 2002; Van Beckhoven, Bolt & Kempen, 2008; Kleinhans & Bolt, 2010). De laatste jaren is pas een omslag in onderzoek te bespeuren naar de vrijwillige inzet van burgers op het gebied van zorg en welzijn. Echter is het aanbod aan empirisch onderzoek op het gebied van de collectieve zelfredzaamheid op dit moment nog schaars (Wentink, Reijnen & Toorn, 2014). Voorts is er onvoldoende kennis over de noodzakelijke sturing die nodig is om burgers te activeren. Vragen zoals wat zijn in welke omstandigheden effectieve methodieken en stijlen om burgers te ondersteunen blijven vooralsnog (deels) onbeantwoord (Kilic, 2008; Zwaard & Specht, 2013). Tevens komt uit de internationale literatuur het beeld naar voren dat overheden zoekende zijn naar de ontwikkeling van een hanteerbaar (overheids)instrument, waarmee actief burgerschap bevorderd zou kunnen worden (Wijdeveen, Graaf & Hendrinks, 2013). In dat opzicht is het onderzoek ook internationaal wetenschappelijk relevant. Verder is ook weinig geschreven over de voortgang van het overheidsbeleid met betrekking tot burgerbetrokkenheid (WRR, 2012). Met dit onderzoek wordt, door de relatie tussen de sturings- en beleidsinstrumentatie van de overheid en het activeren van burgers nader te onderzoeken, getracht in deze lacunes te voorzien.

1.3 Leeswijzer

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In het volgende hoofdstuk zal een beschrijving van de onderzoekscontext worden gegeven, waarbij relevante achtergrond informatie en ontwikkelingen in het licht van het onderzoek zullen worden beschreven. In hoofdstuk 3 zal het theoretisch kader worden uiteengezet, waarbij de onderzoeksvraag vanuit een theoretisch perspectief wordt benaderd. Hierbij zal uitgebreid worden ingegaan op de wetenschappelijke literatuur omtrent collectieve zelfredzaamheid en overheidssturing. Tevens zal in dit hoofdstuk het conceptueel model, dat een bepaald verband tussen de twee kernconcepten veronderstelt, worden toegelicht. In hoofdstuk 4 komt de onderzoeksopzet aan de orde, waarbij de eerste paragraaf aan de operationalisering zal worden gewijd en in de tweede paragraaf de toegepaste methoden van het onderzoek zullen worden verantwoord. De feitelijke bevindingen en onderzoeksresultaten zullen worden beschreven in hoofdstuk 5, waarop vervolgens in hoofdstuk 6 de analyse van deze resultaten centraal zal staan. Tot slot zullen in hoofdstuk 7 de conclusie en aanbevelingen, die uit het onderzoek voortvloeien, worden gepresenteerd.

2. Contextbeschrijving

In dit hoofdstuk zal een beknopte schets van de relevante achtergrond en ontwikkelingen van de onderzoekscontext worden weergegeven. Allereerst zal de Wmo, die de achtergrond van het onderzoek vormt, nog kort worden besproken. Vervolgens zal een aantal nieuwe ontwikkelingen, die zich in de gemeente Rotterdam voordoen, worden behandeld. Tot slot zal het maatschappelijke fenomeen 'samen-redzaamheid' nader worden belicht, waarbij ook het nieuwe ondersteuningsmodel aan bod zal komen.

2.1 Wet Maatschappelijke Ondersteuning

De Wmo is de basis van het stelsel voor zorg en welzijn. Sinds de invoering van de Wmo is een nieuwe rol van de overheid het uitgangspunt voor de (her)inrichting van het zorg- en welzijnsaanbod in de stad (Egeraat & Clement, 2014). Deze rol verschuift langzaam van een overwegend verzorgende (van het wieg tot het graf) overheid naar een meer faciliterende, terugtrekkende overheid, die burgers activeert om zelf oplossingen te bedenken. Professionele ondersteuning wordt enkel nog geboden wanneer zwaardere specialistische hulp nodig is. Met de nieuwe wet krijgt de gemeente meer ruimte om algemeen toegankelijke -en maatwerkvoorzieningen te organiseren. Dit biedt voor de gemeente mogelijkheden om meer te buigen naar het creëren van algemeen toegankelijke wijkvoorzieningen waarbij de burgerkracht centraal komt te staan.

2.2 Gemeente Rotterdam

De gemeente Rotterdam heeft circa 624.000 inwoners. Rotterdam kent sinds 1974 een vorm van een gedecentraliseerd bestuur. Dit stelsel is vanuit de eerste twee wijkraden geëvolueerd tot een bestel met 14 deelgemeenten, waarbij iedere deelgemeente zijn eigen bestuurlijke mandaat had. Er zijn veel bestuurlijke veranderingen geweest (Gemeente Rotterdam, 2012). Deze veranderingen kwamen steeds voort vanuit de gedachte en het streven om het bestuur in nabijheid van de lokale samenleving te organiseren en de betrokkenheid van de lokale burgers bij het gemeentelijke beleid en uitvoering te borgen (Gemeente Rotterdam, 2012; Ruiters & Kessels 2014).

Een nieuw bestuursmodel: burgernabij

Door een veranderende samenleving worden er nieuwe eisen gesteld aan de lokale democratie. Om recht te blijven doen aan de betrokkenheid van de lokale burgers en aan de diversiteit in de stad dient de gemeente Rotterdam zich aan deze veranderende samenleving aan te passen. De bestuurlijke inrichting van Rotterdam dient met de veranderingen mee te bewegen (Gemeente Rotterdam, 2012). Door deze gedachte is er sinds maart 2014 in de gemeente Rotterdam een nieuw bestuursmodel ingevoerd, waarbij het stelsel van de deelgemeenten opgeheven en vervangen is door veertien gebiedscommissies. Het doel hiervan is om meer aandacht te vestigen op de buurt en minder op de politiek (Gemeente Rotterdam, 2014). Ook dient het nieuwe bestuursmodel meer mogelijkheden te bieden aan bewoners om invloed te hebben dan voorheen het geval was (Graaf & Rhee, 2012; Gemeente Rotterdam, 2015c). De kern van het bestuurlijk bestel is dat Rotterdamse burgers in staat worden gesteld om mee te denken, mee te doen en vooral ook zelf dingen te organiseren (Gemeente Rotterdam, 2014a). Via de gebiedscommissies kunnen alle Rotterdamse burgers - actieve buurtbewoners, ondernemers of maatschappelijke organisaties in een gebied - invloed uitoefenen op het wel en wee van hun wijken. De gebiedscommissies hebben nadrukkelijk de taak bewoners en organisaties op allerlei manieren te betrekken bij het maken van plannen voor de

wijk. Zij dienen participatie te organiseren, te faciliteren en initiatieven van wijkbewoners te stimuleren (Gemeente Rotterdam, 2015c).

Nieuw Rotterdams Welzijn

Het Nieuw Rotterdams Welzijn bouwt voort aan een toegankelijker stelsel voor welzijn en zorg. In de gemeente Rotterdam wordt gewerkt aan een basisinfrastructuur in alle gebieden van Rotterdam. Elk gebied is anders, daarom is in Het Nieuw Rotterdams Welzijn de gebiedsgerichte invulling het uitgangspunt. De vraag en behoeften van bewoners in de verschillende gebieden verschillen immers. De gemeente heeft daarom voor elk gebied een passende opdracht geformuleerd, waardoor er rekening wordt gehouden met de verschillen tussen de gebieden (Gemeente Rotterdam, 2015d). Verder tracht het Rotterdams Welzijn de algemene, niet-geïndiceerde voorzieningen, in de wijk te bieden (Egeraat & Clement, 2015). De opgave voor de welzijnsprofessionals is om voorzieningen zoveel mogelijk 'in en met de buurt te organiseren'. Het Nieuw Rotterdams Welzijn jaagt initiatief en de zelforganisatie van burgers aan en draagt hierdoor bij aan de doelen van het nieuwe zorg- en welzijnsstelsel (Gemeente Rotterdam, 2015a). Er wordt getracht om lokale initiatieven van bewoners, die bijdragen aan de doelen van het Nieuw Rotterdams Welzijn en die aantoonbare meerwaarde hebben voor de wijk, te stimuleren (Gemeente Rotterdam, 2015d).

Huizen van de Wijk

De gemeente Rotterdam wil dat het welzijnswerk in de wijk wordt georganiseerd, dicht bij de burger. De wijk is namelijk de directe sociale omgeving van burgers. De burgers wonen in een wijk, hebben daar hun dagelijkse contacten en maken daar gebruik van voorzieningen. De sociale infrastructuur in de buurten en wijken is hierbij van belang, want dit is de basis voor de ondersteuning in Rotterdam. Een stevige wijknetwerk, ondersteuning van maatschappelijke organisaties, inzet van vrijwilligers en initiatieven van bewoners zijn belangrijke voorwaarden voor de collectieve zelfredzaamheid. Dit wijknetwerk is de kurk van de samenleving en een voorwaarde voor meer onderlinge betrokkenheid (Egeraat & Clement, 2014).

Hoewel elk gebied anders is, richt de basisinfrastructuur welzijn zich in ieder gebied wel op dezelfde functies: signaleren wat er in de wijk speelt, het vergroten van bewonersparticipatie, vrijwilligers- en mantelzorgondersteuning en maatschappelijk werk in het wijkteam. Binnen de basisinfrastructuur spelen de Huizen van de Wijk een belangrijke rol. Deze zijn er voor alle Rotterdammers. In het Huis van de Wijk ontmoeten bewoners elkaar, maar ook kunnen vrijwilligers en professionals daar samenwerken (Gemeente Rotterdam, 2015d). Wijkbewoners kunnen daar gebruik maken van de activiteiten en/of zelf activiteiten aanbieden. Elke wijkbewoner kan hier terecht om iets doen. Voor de wijk, voor mede-wijkbewoners en voor zichzelf. Daarbij maken de Huizen van de Wijk een onderdeel uit van het Nieuw Rotterdams Welzijn, waardoor het welzijnswerk dicht bij de burger kan worden georganiseerd (Gemeente Rotterdam, 2015d).

2.3 Samen-redzaamheid

De gemeente Rotterdam wil graag de betrokkenheid van burgers bij hun woon- en leefomgeving, en met name op het gebied van de uitvoering van zorg en welzijn, vergroten. Dit is een maatschappelijk fenomeen dat in de beleidsdocumenten samen-redzaamheid wordt genoemd (Egeraat & Clement, 2014; 2015; Gemeente Rotterdam, 2015a; 2015b). Samen-redzaamheid is echter geen eenduidig begrip, niet in beleid, noch in de wetenschappelijke literatuur (Wetink et al., 2014; Matthijssen, 2014). Men verwacht wel dat samen-redzaamheid vooral tot stand zal komen in de context van de

buurt, de woonomgeving van burgers. Het stimuleren van een dergelijk ‘sociaal weefsel’ op buurtniveau wordt in de beleidsdocumenten vooral beschreven als het voorkomen dat bewoners afhankelijk worden van professionele ondersteuning en hen te stimuleren om zo veel mogelijk gebruik te maken van informele bronnen van zorg en ondersteuning (Gemeente Rotterdam, 2015a; 2015b; Egeraat & Clement, 2014; 2015). Samen-redzaamheid kan inhouden dat individuele bewoners zich vrijwillig inzetten, al dan niet in georganiseerd verband, voor het ondersteunen van buurtgenoten met zaken zoals het doen van boodschappen, verzorgen van maaltijden, helpen met formulieren en het organiseren van dagbesteding, vervoer en zorg. In georganiseerd verband gaat het om de inzet van (een groep) bewoners uit een straat of een wijk vanuit een collectief belang. Het gaat hierbij vooral om bewonersinitiatieven, zoals het opzetten en beheren van wijkvoorzieningen gericht op dienstverlening, zorg en ondersteuning aan burgers (Wetink et al., 2014). Dit is het uitgangspunt van het huidige beleid. Gelet hierop maakt gemeente Rotterdam, met ingang van de Wmo 2015, gebruik van een nieuw ondersteuningsmodel (Gemeente Rotterdam, 2015).

Het nieuwe ondersteuningsmodel

De ondersteuning kan op drie niveau’s worden onderscheiden: 0e lijnsondersteuning, 1e lijnsondersteuning en 2e lijnsondersteuning, waarbij de 0e of 1e lijnsondersteuning altijd voorliggend zijn aan ondersteuning uit de 2e lijn. De 2e lijnsondersteuning biedt namelijk ondersteuning vanuit de Wmo, terwijl de 0e en 1e lijnsondersteuning een beroep doen op de eigen kracht van de burger of eigen netwerk respectievelijk de maatschappelijke organisaties of wijknetwerk (Gemeente Rotterdam, 2015). In het gemeentelijk beleid van Rotterdam is het bevorderen van de collectieve zelfredzaamheid een gegeven én een streven (Egeraat & Clement, 2014; Gemeente Rotterdam, 2015). Hiermee tracht zij de ondersteuning in de 0e en 1e lijn te versterken, met als doel om de kracht van de burgers onderling te bevorderen en de civil society te vergroten. Hiermee ziet de opbouw van de ondersteuning er als volgt uit (zie Tabel 1):

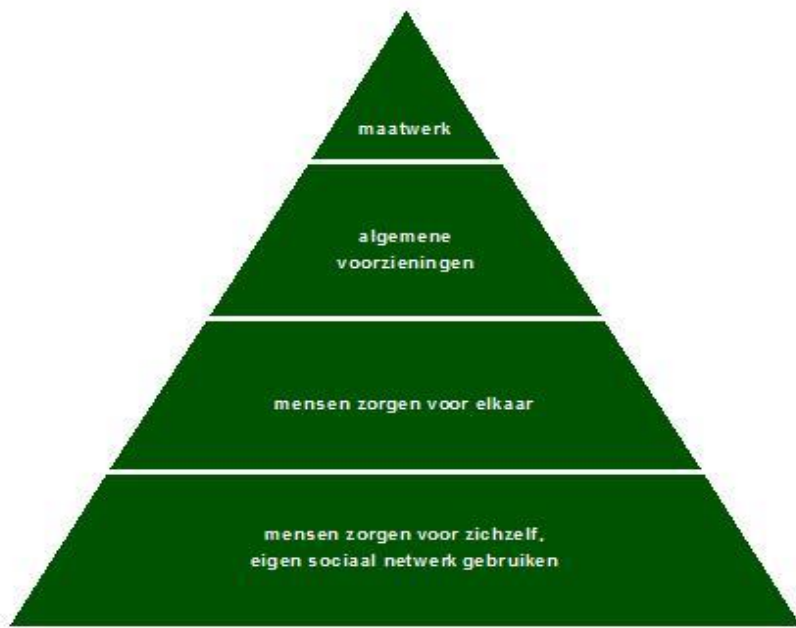
Tabel 1. Ondersteuningsopbouw

0e lijnsondersteuning	- Burgerkracht (wat kunnen burgers zelf, bewonersinitiatieven, vrijwilligerswerk, eigen netwerk etc.)
1e lijnsondersteuning	- Collectieve ondersteuning in het gebied door activiteiten gericht op ontmoeting, recreatie en educatie - Ondersteuning door gebiedsgerichte welzijns- en netwerkorganisaties - VraagWijzer en kortdurende ondersteuning via het Wijkteam
2e lijnsondersteuning	- Ondersteuning vanuit de Wmo

Bron: Gemeente Rotterdam. (2015). *Indicatieprotocol integrale ondersteuningsarrangementen Wmo*. Rotterdam, gemeente Rotterdam.

Zelfredzaamheidspiramide

Het nieuwe ondersteuningsmodel gaat ervan uit dat de inzet van professionele ondersteuning, in de vorm van een maatwerkvoorziening, altijd een aanvulling is op de ‘eigen kracht’, het sociale netwerk van de burger en op de aanwezige algemene voorzieningen. Dit is de piramide van zelfredzaamheid (zie Figuur 1).

Figuur 1.
Zelfredzaamheidspiramide.

Aangepast overgenomen uit
*Indicatieprotocol integrale
ondersteuningsarrangementen Wmo*
(Gemeente Rotterdam, 2015:2)

3. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal aan de hand van wetenschappelijke literatuur het theoretisch kader uiteen worden gezet. Allereerst zal in paragraaf 1 beschreven worden wat collectieve zelfredzaamheid is en worden gezien onder welke condities collectieve zelfredzaamheid bestaat of ontstaat. In paragraaf 2 zal de overheidssturing, in het bijzonder de sturingsinstrumentatie, centraal staan. Hierbij zullen verschillende sturingsinstrumenten uit de theorie worden aangehaald, die in verband zullen worden gebracht met de condities van collectieve zelfredzaamheid. De relatie tussen beide kernconcepten zal leiden tot theoretische veronderstellingen die uitmonden in een conceptueel model. Tot slot zal in paragraaf 3 het conceptueel model worden gepresenteerd, waarbij de verwachte relaties geëxpliciteerd worden. Dit conceptueel model zal als basis dienen voor het uit te voeren onderzoek.

3.1 Collectieve zelfredzaamheid

Vanuit de sociale wetenschappen bestaat al decennialang aandacht voor de negatieve consequenties van gebrekkige burgerbetrokkenheid (Dekker & Van Kempen, 2008). Putnam (2000) stelt dat het 'sociale kapitaal' in de samenleving afbrokkelt. Hij duidt in zijn bekende boek 'Bowling Alone' met een metafoor aan dat men steeds meer bowlt, maar dit in steeds mindere mate in georganiseerde vorm doet. Hiermee uit hij zijn zorg voor een individualistische Amerikaanse samenleving, waarbij men steeds minder collectief in actie komt (Putnam, 2000). Deze zorgen bestaan ook in Europa (Dekker & Van Kempen, 2008). Het betrekken van burgers in de samenleving wordt participatie genoemd, daarbij zou ook de sociale en fysieke situatie verbeteren. De wetenschap doet veelvuldig aanname dat burgerparticipatie ertoe kan leiden dat burgers tezamen zelfredzaam worden. Deze collectieve zelfredzaamheid is een doel op zich, maar tegelijkertijd ook een middel om de burger intensiever te betrekken bij (wat er speelt in) de samenleving.

3.1.1 Definities

Collectieve zelfredzaamheid is van oorsprong een sociaalpsychologisch concept. Bandura (1977) gebruikte als eerste de term 'believen in collectieve self-efficacy', geloof in collectieve zelfredzaamheid (Diekstra, 2004). De term staat voor het geloof dat mensen in een bepaalde groep of gemeenschap hebben in hun vermogen en bereidheid om door samenwerking toekomstige problemen op te lossen of doelen te bereiken die ook voor hen individueel belangrijk zijn. De problemen of de te behalen doelen waar Bandura (1995) naar verwees hadden betrekking op het onderwijs(systeem). Het begrip heeft betrekkelijk recentelijk ook ingang gevonden in het denken van beleidsmakers en onderzoekers van (sociale) leefbaarheid in steden in de Verenigde Staten (Diekstra, 2004). Belangrijkste prikkel hiervoor was de publicatie van een onderzoek door een psychiater, psycholoog en een pedagoog (Sampson et al., 1997). Sampson et al. (1997:918) brengen de collectieve zelfredzaamheid in verband met sociale cohesie tussen bewoners, waarbij bereidheid ontstaat om zich in te zetten voor het collectieve belang. Met collectief belang wordt hier de leefbaarheid en veiligheid van een wijk bedoeld. De term collectieve zelfredzaamheid is hiermee bekend in de wetenschappelijke literatuur, maar komt niet vaak voor. Uit voorgaande blijkt ook dat het begrip geen eenduidige definitie kent. Alhoewel de context waar het begrip betrekking op heeft variabel is, is de essentie wel hetzelfde. In essentie duidt het op het vermogen van (een groep) burgers om initiatief te nemen om tezamen een gewenst collectief doel te bereiken met meerwaarde voor de samenleving. In de context van het sociale domein wordt de term vaak als synoniem gebruikt voor begrippen als buurtparticipatie, actief burgerschap, burgerkracht, lokale veerkracht en

burgerparticipatie (o.a. Beckhoven et al., 2008; De Boer & Van der Lans, 2011; Van de Maat & Veldhuysen, 2011; Brink & Van der Veen, 2013; Mathijssen, 2014; Wentink et al., 2014; Oude Vrielink, 2015). In de literatuur is een breed scala aan definities van deze verwante begrippen te vinden. Ter illustratie wordt hieronder een omschrijving van collectieve zelfredzaamheid en verwante begrippen weergegeven:

Collectieve zelfredzaamheid is "sociale samenhang tussen bewoners in combinatie met de bereidheid zich in te zetten voor gedeelde belangen in de buurt" (Sampson et al., 1997:918)

Bij zelfredzame burgerparticipatie gaat het om "vormen van participatie waarbij men vooral zelf aan de slag gaat, zoals de buurt schoonmaken of een voorziening draaiende houden" (Van Houwelingen, Boele & Dekker, 2014:11).

Burgerkracht is "dat burgers meer verantwoordelijkheid kunnen dragen voor hun leven, voor dat van anderen en voor de kwaliteit van de samenleving als geheel" (De Boer & Van der Lans, 2011:40).

Lokale veerkracht is "het vermogen van bewoners om een netwerk rondom een maatschappelijk initiatief te organiseren en/of er in te participeren teneinde het doel van het initiatief te bereiken" (Lindt, Paradies, Emmert & Boonstra, 2012).

Zelforganisaties zijn "doelgerichte netwerken die ontstaan als bewoners zich rondom een probleem organiseren" (Lindt et al., 2012).

3.1.2 Collectieve zelfredzaamheid: een vorm van burgerparticipatie

In Nederland zijn de eerste vormen van burgerparticipatie ontstaan in de jaren '70 en die hebben zich in de loop der tijd verder ontwikkeld (Lenos, Sturm & Vis, 2006; Van der Heijden et al., 2007). De eerste-generatie-burgerparticipatie is geïntroduceerd als inspraak van burgers. In verschillende maatschappelijke domeinen worden burgers betrokken bij overheidsbeslissingen waarbij ze de kans krijgen om hun zienswijze op het voorgenomen besluit te geven. De tweede-generatie-burgerparticipatie deed haar intrede in de jaren '90. Bij deze vorm van burgerparticipatie gaat het om interactieve beleidsvorming en coproductie. Ook hier ligt het initiatief bij de overheid, maar burgers krijgen in een vroege fase de gelegenheid om het beleid mede vorm te geven. Tweede-generatie-burgerparticipatie is tot nu toe de meest toegepaste vorm van burgerparticipatie, wat er toe heeft geleid dat de overheid met deze vorm van participatie de afgelopen jaren veel ervaring heeft opgedaan (Van der Heijden et al., 2007).

De overeenkomst tussen de eerste- en tweede-generatie-burgerparticipatie is dat het initiatief bij de overheid ligt. Dit verschilt van de derde-generatie-burgerparticipatie. Bij deze generatie draait in principe de verhouding tussen overheid en burgers om: de burger initieert, de overheid participeert (Lenos, Sturm & Vis, 2006; Van der Heijden et al., 2007). Daarom wordt ook wel gesproken van 'overheidsparticipatie' (Oelkers, 2013; Pinq, 2015; Rijksoverheid, 2015). Burgers bepalen waarvoor zij zich in het publieke domein inzetten en zouden daarmee inhoudelijk leidend zijn op diverse terreinen waar het openbaar bestuur gewoonlijk de lijnen uitzet. Uitgangspunt bij de derde-generatie-burgerparticipatie is dat burgers leidend zijn op de inhoud, maar ook in het proces: burgers die een idee hebben voeren dit vervolgens ook grotendeels zelf (samen met andere burgers) uit.

Waar bij de eerste- en tweede-generatie-burgerparticipatie de burger wordt betrokken bij beleidsvorming en beleidsontwikkeling, gaat het bij de derde generatie veel verder. Dan gaat het om de participatie van de burger in de samenleving in brede zin. Burgerparticipatie van de derde generatie heeft de volgende kenmerken: burgers nemen zelf initiatief in het publieke domein, dit initiatief is gericht op een collectief belang met meerwaarde voor de gemeenschap, past binnen de globale doelstellingen van de overheid en wordt gefaciliteerd door de overheid (IPP, 2002; Heijden et al., 2007; Van de Wijdeven & Hendriks, 2008). Dit komt overeen met de betekenis die aan collectieve zelfredzaamheid gegeven kan worden. Collectieve zelfredzaamheid legt de focus op de kracht van de burgers en dat in combinatie met dat ze iets voor elkaar, de wijk of de samenleving kunnen betekenen. Het is primair gericht op het nemen van eigen initiatief in het publieke domein dat zich richt op het collectieve belang en voldoet hiermee aan de eerder genoemde kenmerken. Derhalve is collectieve zelfredzaamheid te classificeren als een vorm van burgerparticipatie, namelijk die van de derde generatie.

Opmerking verdient verder dat de derde-generatie-burgerparticipatie niet in plaats komt van de eerste of tweede, maar daar een aanvulling op vormt (Heijden et al., 2007; Kilic, 2008). Soms dient de overheid zelf initiatief te nemen en soms dient ze de burgers te stimuleren om initiatief te nemen. De derde-generatie-burgerparticipatie veronderstelt niet alleen iets van de kant van de overheid: het faciliteren van de burger. Ook de burger zelf wordt uitgedaagd om zijn positie en houding te herzien.

3.1.3 Determinanten

Alleen de aanwezigheid van zelfredzame bewoners in een stadsbuurt is geen voldoende voorwaarde om problemen op te lossen. Derde-generatie-burgerparticipatie vraagt om een andere manier van denken en doen. Het vraagt om de logica van de burger als vertrekpunt te nemen en niet die van de overheid. Voor het vraagstuk over hoe de collectieve zelfredzaamheid van burgers te stimuleren, is het daarom van belang om inzicht te hebben in de motieven van burgers om actief bij te dragen aan maatschappelijke problemen in de eigen wijk. Het ontbreken van een eenduidige begrip van collectieve zelfredzaamheid leidt er echter toe dat er in de literatuur ook geen concrete determinanten, die ten grondslag liggen aan het bestaan of ontstaan van collectieve zelfredzaamheid in het sociale domein, zijn geformuleerd. Wel zijn er in de wetenschappelijke literatuur determinanten van verschillende theoretische concepten die nauw verwant zijn aan collectieve zelfredzaamheid, te identificeren. Doordat de concepten nauw verbonden zijn aan elkaar, vertonen zij op bepaalde vlakken overlappingen en veronderstellen op dat punt hetzelfde. Dit leent zich goed voor het extraheren van een set van determinanten die vervolgens vertaald kunnen worden naar condities voor collectieve zelfredzaamheid. Hieronder zullen de verschillende determinanten uiteen worden gezet om de consistentie tussen de theorieën te identificeren, waarna een aantal condities voor collectieve zelfredzaamheid geformuleerd zal worden.

Stoker, Lowndes & Pratchett (2006) combineren in het CLEAR-model resultaten uit eerdere onderzoeken en bieden een recent en helder overzicht van bevorderende omstandigheden voor burgerparticipatie in de lokale context. Het CLEAR-model wordt gebruikt om te begrijpen wat burgers tegenhoudt en wat ze drijft om te participeren in de samenleving. De titel van het model is een acroniem en elke letter verwijst naar een verklarende factor voor participatie: **C**an do, **L**ike to, **E**nabled to, **A**s ked to en **R**esponded to.

Can do: competentie en capaciteiten

De burger moet in staat zijn te participeren; dit betekent dat zij over voldoende mogelijkheden en vaardigheden moeten beschikken om te kunnen deelnemen. Dit wijst naar de sociaaleconomische omstandigheden, zoals opleidingsniveau en financiële status van burgers. Een laag sociaaleconomisch status heeft een ongunstig invloed op participatie. Dit komt doordat deze groep mensen minder sociale interactie en netwerken hebben, maar ook minder toegang tot instituties. Etniciteit speelt ook een rol bij de verklaring van participatie. Onderzoek in de Verenigde Staten laat zien dat etnische minderheden vaak meer participeren om hun lage sociale status in de maatschappij te compenseren. Verder kunnen ook de sociaaldemografische karakteristieken van invloed zijn. Er zijn bijvoorbeeld verschillen tussen mannen en vrouwen. Van oudsher zijn vrouwen meer betrokken bij de buurt. Mensen met kinderen zijn ook meer betrokken in de buurt, want deze categorie maakt meer gebruik van de buurtfaciliteiten zoals de scholen en de kinderopvang. Publieke buurtfaciliteiten zorgen ervoor dat bewoners met elkaar in aanraking komen en vergroot het sociaal netwerk. Dit leidt tot meer sociale contacten en verhoogt de kans op participatie.

Like to: verbondenheid

Burgers moeten willen participeren. Hierbij gaat het om de sociale samenhang en de mate van vertrouwen in de samenleving. Meer verbondenheid met de gemeenschap betekent ook meer inzet voor de gemeenschap. Burgers ontwikkelen een verantwoordelijkheidsgevoel voor de omgeving. Tevens identificeren zij zich hierdoor met de sociale omgeving waardoor zij zich verbinden met andere buurtbewoners. Het gevoel van sociale verbondenheid kan een sterke motivatie zijn om te participeren. Een groepsgevoel kan leiden tot collectieve actie. Voorts zorgt de verbondenheid voor meer vertrouwen en versoepelt het de samenwerking met elkaar en met de overheid.

Enabled to: gelegenheid en facilitatie

Burgers dienen mogelijkheden te hebben om te participeren. Er dient een maatschappelijke infrastructuur aanwezig te zijn die het mogelijk maakt dat burgers bij elkaar komen en hun activiteiten ergens kunnen ontplooiën. Participatie in de samenleving ontstaat in (sociale) netwerken daar waar individuen of gedeelde ideeën zich samenvoegen.

Asked to: invitatie en mobilisatie

Deze factor heeft betrekking op de overheid en houdt in dat de burger 'uitgenodigd' dient te worden om te participeren. Hier gaat het om het mobiliseren van burger, waarbij een expliciete rol wordt weggelegd voor de overheid. Het veronderstelt dus enige mate van betrokkenheid van de lokale overheid.

Responded to: respons

Dit aspect heeft ook betrekking op de overheid en duidt aan of de lokale overheid 'respons' geeft aan de burger of het initiatief. De burger dient namelijk het gevoel te hebben serieus genomen te worden. Deze factor is te beschouwen als een reactie van de gemeente op signalen uit de samenleving. Er dient vertrouwen te zijn in de lokale overheid, dat deze open staat voor burgerinitiatieven en betrokken is bij hetgeen in de samenleving speelt en bij datgeen zich in die samenleving kan ontplooiën.

Tabel 2. Determinanten volgens het CLEAR-model

Determinant	Beschrijving
Can do: <i>competentie en capaciteiten</i>	Factoren als sociaaleconomisch status, etniciteit en sociaaldemografische factoren die de mate van participeren bepalen.
Like to: <i>verbondenheid</i>	De verbondenheid die een individu voelt met de buurt, waardoor het gevoel ontstaat om zorg te dragen voor de eigen buurt. Een hechte band tussen burgers leidt vervolgens tot collectieve actie en versoepelt samenwerking.
Enabeld to: <i>gelegenheid en facilitatie</i>	Publieke voorzieningen waar burgers bijeen komen om zich te kunnen organiseren of met elkaar in contact komen om krachten te bundelen.
Asked to: <i>invitatie en mobilisatie</i>	Een overheid die zich actief betreft bij burgerparticipatie door burgers te vragen en te mobiliseren om te participeren.
Responded to: <i>respons</i>	Een overheid die reageert op burger(initiatieven) en zich betrokken voelt bij wat er in de samenleving speelt.

Dekker en Van Kempen (2008) stellen dat het vanzelfsprekend is dat niet alle buurtbewoners participeren. Dekker (2007) verklaart buurtparticipatie aan de hand van een aantal determinanten: *individuele variabelen, sociaal kapitaal en buurtverbondenheid*. Buurtparticipatie is in haar bewoordingen 'het ondernemen van activiteiten door bewoners met als doel de sociale en fysieke toestand van de buurt positief te beïnvloeden' (Dekker, 2007:357).

Individuele variabelen

Niet alle individuen blijken geneigd te zijn om mee te participeren in de buurt. Onder de buurtvariabelen worden de volgende factoren genoemd die het al dan niet participeren van bewoners verklaart: een laag sociaaleconomische status, etniciteit en sociaaldemografische karakteristieken. Voorts wordt de mate van participatie ook beïnvloedt door de beschikbare tijd die individuen hebben om aan participatie te doen.

Sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal gaat om de mogelijkheden die in een gemeenschap aanwezig zijn om collectieve activiteiten te ontplooiën. Deze mogelijkheden vinden hun voedingsbodem in gemeenschapsactiviteiten, (sociale) steun en participatie. Volgens Dekker (2007) bestaat sociaal kapitaal uit drie aspecten: sociaal netwerk, vertrouwen en normen. Het aspect sociaal netwerk gaat over de mate van sociale interactie binnen de gemeenschap. Als een individu meer sociaal betrokken is, zal er een positief gevoel over de samenleving ontstaan. Dit leidt vervolgens tot een actievere rol van de individu in de maatschappij. Ook van het element vertrouwen wordt een positieve relatie met participatie verwacht. Dekker (2007) onderscheidt twee soorten vertrouwen: het vertrouwen van de bewoners in de medebewoners en het vertrouwen in de autoriteiten. Vertrouwen tussen de bewoners maakt samenwerking mogelijk. Een gebrek aan vertrouwen in de autoriteiten heeft een negatief impact op de participatie van bewoners. Vertrouwen in de autoriteiten heeft met name betrekking op de samenwerking met de overheid. Burgers hebben medewerking van de autoriteiten nodig wanneer zij activiteiten voor de buurt willen opzetten en de overheid dient toegankelijk te zijn voor burgers. Voorts dient de overheid een negatieve houding ten opzichte van de buurtparticipatie te vermijden en obstakels weg te nemen. Het aspect normen betreft het verwerpen van ongewenst gedrag. Dit element is minder vaak bestudeerd, maar lijkt wel een rol te spelen. Dekker (2007) stelt namelijk dat bij afkeuring van ongewenst gedrag de kans op participatie groter is. Wanneer de meerderheid in een buurt het ongewenste gedrag accepteert kan dit leiden tot minder ambitie,

onverantwoordelijkheid en sociale afbreuk. Het accepteren van dergelijk gedrag leidt daardoor tot minder participatie.

Buurtverbondenheid

Buurtverbondenheid gaat om de verbondenheid die een individu voelt met de buurt. De gedachte achter buurtverbondenheid is dat individuen niet alleen een band hebben met medebewoners, maar zich ook aangetrokken voelen tot en kunnen identificeren met de directe leefomgeving.

Buurtverbondenheid kan ertoe leiden dat er een gevoel van veiligheid ontstaat, een positief imago wordt opgebouwd, een hechte band tussen de bewoners ontstaat en de groepsidentiteit wordt behouden (Dekker, 2007:362). Een gevoel van buurtverbondenheid kan daarom de kans op participatie vergroten. De verbondenheid zorgt voor meer betrokkenheid bij lokale organisaties en creëert de wil om de sociale en fysieke situatie in de buurt te verbeteren.

Tabel 1. Determinanten volgens Dekker (2007)

Determinant	Beschrijving
Individuele variabelen	Factoren als sociaaleconomisch status, etniciteit en sociaaldemografische factoren die de mate van participeren bepalen.
Sociaal kapitaal	De mate van sociale interactie binnen de gemeenschap, het vertrouwen van de bewoners in de medebewoners en de autoriteiten en het verwerpen van ongewenst gedrag.
Buurtverbondenheid	De verbondenheid die een individu voelt met de buurt, waardoor het gevoel ontstaat om zorg te dragen voor de eigen buurt. Een hechte band tussen burgers leidt vervolgens tot collectieve actie en versoepelt samenwerking.

Van der Zwaard en Specht (2013) onderscheiden, in het kader van leefbaarheid van wijken, een aantal determinanten voor de ontwikkeling van burgerkracht. Zij stellen dat het vertonen van burgerkracht afhankelijk is van de materiële en sociale omstandigheden van burgers. De factoren *publieke vertrouwdheid, wijkreputatie, ernstige problemen, sociale en fysieke infrastructuur en een betrokken overheid* zijn volgens Van der Zwaard en Specht (2013:36) de condities waaronder burgerkracht ontstaat.

Publieke vertrouwdheid

Publieke vertrouwdheid is belangrijk voor het zich thuis voelen in de wijk en de stad. Maar zorgt ook voor inzicht in de aanwezige capaciteiten van de buurt. Mensen moeten kunnen ontdekken wat 'anderen' in hun mars hebben en kunnen ontdekken of krachten gebundeld kunnen worden. Misschien hebben onbekende wijkbewoners vergelijkbare ideeën en idealen over hoe zij (samen) een goed leven kunnen hebben. Om elkaar op dit gebied beter te kunnen inschatten, hoeven mensen geen beste vrienden van elkaar te worden of continu bij elkaar koffie te gaan drinken. Elkaar (her)kennen en vinden is genoeg om te weten 'wat je aan elkaar hebt' om zo nodig zaken met elkaar te kunnen organiseren. Het is van belang dat er een institutionele structuur voorhanden is of wordt ontwikkeld, waardoor bewoners worden aangemoedigd om zich samen te organiseren. Voor de ontwikkeling van deze 'publieke vertrouwdheid' heeft een wijk namelijk vanzelfsprekende ontmoetingsplekken nodig: plekken waar bewoners elkaar geregeld tegen komen en die voor iedereen, met of zonder specifiek doel, toegankelijk is.

Wijkreputatie

Een ongunstige wijkreputatie heeft vaak negatief effect op bewonersparticipatie. De wijkreputatie kleurt de inschatting van de medebewoners, gebeurtenissen en voorzieningen in een wijk; niet alleen van buitenstaanders, ook van de eigen bewoners. Stadsbewoners mijden de buurt en ieder incident is een bevestiging van de 'slechte' wijk. Door het gevoel te wonen in een wijk met een slecht imago worden mensen boze, verongelijkte of ontevreden burgers. Met als gevolg dat deze groep burgers zich gemakkelijker lijkt te vinden in protest dan in oplossingen. Deze processen kunnen ertoe leiden dat de onderlinge solidariteit vermindert en dat men zich minder snel inzet voor de buurt. Om bewoners te mobiliseren is het nodig dat zij zich kunnen identificeren met de wijk.

Ernstige problemen

De ernst van de problemen in een buurt kan invloed hebben op de ontwikkeling van burgerkracht van bewoners. In de ene wijk is er voor bewoners wellicht aanleiding om zich gezamenlijk druk te maken over hun woonomgeving en in een andere wijk zijn er misschien wel te veel aanleidingen, waardoor er gevoel van machteloosheid opborrelt. Burgers voelen zich dan niet opgewassen tegen de problemen in de buurt en bemoeien zich er zo weinig mogelijk mee. Hierdoor ontwikkelen zij geen gezamenlijke tegenkracht, waardoor de problemen die zich in de buurt voordoen nog meer de baas in de wijk worden.

Sociale en fysieke infrastructures

Het traditionele middenveld van bewonersorganisaties en zelforganisaties functioneert als oren en ogen in de wijk. Ze mobiliseren en verbinden mensen, waardoor bewoners in staat worden gesteld om dingen te doen. Een sociale en fysieke infrastructuur is een noodzakelijke conditie voor de doorgroei van burgerinitiatieven naar economische productieve sociale ondernemingen. Sluiting van publieke voorzieningen, zoals buurthuizen, wijkgebouwen en buurtbibliotheken zorgt voor een extra probleem. Burgers moeten daardoor twee keer zo hard hun best doen. Naast dat ze zich inzetten voor de zelf gekozen sociale doelen, dienen ze vervolgens ook nog zorg te dragen voor de daarvoor nodige sociale/fysieke infrastructuur. Het mogelijke gevaar hiervan is vergroting van de sociale ongelijkheid en/of inkrimping van burgerkracht in de buurt door overbelasting van het bewonerskader. Daarnaast staan die publieke voorzieningen voor plekken die voor de eerder genoemde publieke vertrouwde kunnen zorgen en die publieke vertrouwde draagt op haar beurt weer bij aan de sociale en fysieke infrastructuur van de buurt. Deze twee condities zijn dus nauw verbonden aan elkaar.

Betrokken overheid

Betrokkenheid van bewoners bij hun wijk vereist een betrokken overheid. Een overheid die de burgerkracht wil versterken, zal open moeten staan voor de belevingen, waarheden en kennis die niet in de bureaucratische wereld van de gemeente past, maar wel aan de aanwezige burgerkracht ten grondslag ligt. Zonder inzicht te hebben in de behoeften en mogelijkheden van bewoners kunnen - door de institutionele logica gestuurde - beleidsmaatregelen werken als de welbekende olifant in de porseleinkast. Daarom is een overheid nodig die zich druk maakt over publieke voorzieningen, een overheid die luistert naar bewoners en belangstelling en waardering toont voor kleine en grote initiatieven. Maar ook een overheid die toegankelijk is voor burgers en in de gaten houdt waar een bewonersgroep of -initiatief is die extra ondersteuning heeft. Een overheid die zichzelf beschouwt als onderdeel van de burgerkracht in een buurt.

Tabel 3. Determinanten volgens Van der Zwaard & Specht (2013)

Determinant	Beschrijving
Publieke vertrouwdheid	Kennis over andere bewoners in de buurt: elkaar herkennen en sociaal kunnen plaatsen zonder elkaar echt te kennen.
Wijkreputatie	De reputatie van een wijk die een beeld creëert over het imago van de buurt, waarbij een negatief imago zorgt voor een negatief effect op de buurtverbondenheid en bewonersparticipatie.
Ernstige problemen	De ernst van de aanwezige problemen in een buurt die aanleiding geven om al dan niet te participeren.
Sociale en fysieke infrastructuur	Publieke voorzieningen (fysieke infrastructuur) waar burgers zich kunnen organiseren of bijeen kunnen komen (sociale infrastructuur).
Betrokken overheid	Een overheid die open staat voor de belevingen, waarheden en kennis van burgers, ondersteuning geeft aan bewonersinitiatieven en toegankelijk is voor burgers.

Huygen, Van Marissing en Boutellier (2012) beschrijven een aantal condities waaronder zelforganisatie van burgers zou ontstaan. Collectieve zelfredzaamheid veronderstelt een zeker mate van zelforganisatie, waardoor deze condities goed bruikbaar kunnen zijn. Collectieve zelfredzaamheid gaat immers om bewoners die zich zelf organiseren rondom een maatschappelijk probleem en hierbij initiatieven ontplooiën. Huygen et al. (2012) stellen dat zelforganisatie bestaat bij de gratie van kracht van het moment, de synergie tussen personen en de gezamenlijke motivatie er iets van te willen maken. Dat betekent per definitie dat elke situatie anders is. Er bestaan geen blauwdrukken voor zelforganisatie (Huygen et al, 2012:35). Daarom zal gekeken worden welke factoren die Huygen et. al. noemen, in verband gebracht kunnen worden met eerder genoemde determinanten, die tezamen dienen te resulteren in een consistente set van condities voor collectieve zelfredzaamheid.

Ruimte en context

Om een initiatief tot ontwikkeling te laten komen is handelingsruimte nodig, waarbij niet vooraf alles is 'dichtgetimmerd'. Burgers hebben ruimte nodig om te kunnen handelen. Strak beleid en bureaucratische regels werken bewonersinitiatieven en burgerparticipatie tegen. Dergelijke belemmeringen dienen te worden weggenomen of te worden geminimaliseerd.

Kunnen aanhaken

Initiatiefnemers beginnen vanuit een intrinsieke motivatie en door het mobiliseren van anderen, zodat er een (sociaal) netwerk ontstaan. Het kunnen aanhaken van anderen is van cruciaal belang voor het slagen van een initiatief: het zorgt niet alleen voor draagvlak, maar ook voor mensenkracht en kennis en kunde. Een (sociaal) netwerk kan er voor zorgen dat initiatiefnemers erin slagen om gelijkgestemden te vinden die net zo warmlopen voor het idee en zich herkennen in het doel van het initiatief.

Sense of belonging

Deelnemende burgers dienen het gevoel te hebben dat zij erbij horen en dat hun inbreng ertoe doet. De mensen moeten het gevoel krijgen zich gezien, gehoord en erkend te worden. Dit geldt voor zowel binnen de groep en omgeving als in de erkenning die zij van de overheid krijgen. Zij willen serieus genomen worden.

Begrenzing

Zelforganisatie is niet gebaat bij grenzeloosheid. Daarom is het van belang om vanaf het begin rekening te houden met mogelijke onwenselijke ontwikkelingen. Autonome initiatieven kunnen onderuitgaan als er geen correctie plaatsvindt op tendensen die de zelforganisatie ondermijnen zoals buitenproportioneel persoonlijk gewin.

Vertrouwen

Zelforganisatie komt tot wasdom wanneer initiatiefnemers en betrokken partijen vertrouwen in elkaar hebben, in de samenwerking die ze hebben. Ondanks alle obstakels die zich kunnen voordoen, is het van belang dat er alles aan gedaan wordt om het initiatief tot stand of tot een goed einde te brengen.

Tabel 4. Conditie van zelforganisatie (Huygen, Van Marissing en Boutellier, 2012)

Determinant	Beschrijving
Ruimte en context	Om een initiatief tot ontwikkeling te laten komen is handelingsruimte nodig, waarbij niet vooraf alles is 'dichtgetimmerd' door beleid en bureaucratie.
Kunnen aanhaken	Aanwezigheid van intrinsieke motivatie en het mobiliseren van anderen zodat er een (sociaal) netwerk ontstaat.
Sense of belonging	Initiatiefnemers gevoel geven van waardering en erkenning van zowel de eigen groep en wijk als de overheid.
Begrenzing	Zelforganisatie is niet gebaat bij grenzeloosheid. Autonome initiatieven kunnen onderuit gaan als er geen correctie plaatsvindt op tendensen die de zelforganisatie ondermijnen zoals buitenproportioneel persoonlijk gewin.
Vertrouwen	Er moet bij de initiatiefnemers genoeg vertrouwen aanwezig zijn. Vertrouwen in de samenwerking met partners/overheid.

3.1.4 Conditie collectieve zelfredzaamheid

Uit de vorige paragraaf komt een aantal elementen naar voren die herhaaldelijk terug lijken te komen in de verschillende theoretische concepten. De verbondenheid met de buurt en de toegankelijkheid c.q. betrokkenheid van de overheid zijn aspecten die in ieder geval terug komen in elk van de hiervoor beschreven theorieën. Verbondenheid met de buurt lijkt een belangrijke motivator te zijn om in de eigen omgeving mee te participeren. Stoker et al. (2006) stellen dat burgers moeten *willen* participeren, en dat dit afhangt van de verbondenheid die zij met de gemeenschap hebben. Dekker (2007) noemt buurtverbondenheid als expliciete determinant. Van der Zwaard & Specht (2013) spreken over wijkreputatie, waarbij zij aangeven dat een slecht imago van de wijk zorgt voor een negatief effect op de bewonersparticipatie. Bewoners dienen zich te kunnen identificeren met de buurt en gemotiveerd te worden om zich daar voor in te zetten. Dit valt te categoriseren onder buurtverbondenheid, omdat een slechte wijkreputatie invloed heeft op verbondenheid die bewoners met de buurt hebben en de onderlinge solidariteit, wat ertoe leidt dat bewoners zich minder snel inzetten voor de buurt (Van der Zwaard & Specht, 2013). Huygen et al. (2012) stellen verder dat mensen aanhaken wanneer zij o.a. intrinsiek gemotiveerd zijn, zoals beschreven kan dit in verband gebracht worden met de verbondenheid die bewoners voelen met hun buurt. Naarmate mensen zich meer verbonden voelen tot een plek groeit het collectief engagement en het zelforganiserend vermogen.

Stoker et al. (2006) onderscheiden twee aspecten die beide betrekking hebben op de overheid. Enerzijds geven zij aan dat de overheid een actieve rol dient aan te nemen en toegankelijke dient te

zijn om burgerparticipatie van de grond te krijgen. Anderzijds stellen zij dat de overheid dient te reageren op de behoeften en de initiatieven van de bewoners, om participatie van bewoners te stimuleren en in stand te houden. Van der Zwaard en Specht (2013) onderstrepen dit door aan te geven dat een overheid open dient te staan voor de belevingen en kennis van burgers. Maar ook dat zij dient te luisteren naar de wensen van de bewoners én ondersteuning dient te bieden aan hun initiatieven. Ook Dekker (2007) spreekt - onder de noemer sociaal kapitaal - over een rol van de overheid, namelijk dat deze betrouwbaar en toegankelijk dient te zijn. Een gebrek aan vertrouwen in de samenwerking met de overheid heeft een negatief invloed heeft op bewonersparticipatie. Huygen et al. (2012) benadrukken dit door aan te geven dat zelforganisatie van burgers mede tot stand komt wanneer er voldoende vertrouwen is in de samenwerking met de overheid. Maar ook dat participerende burgers het gevoel moeten krijgen dat hun inbreng ertoe doet en zich daarmee kunnen wenden tot de lokale overheid.

Verder stellen Stoker et al. (2006), Huygen et al. (2012) en Van der Zwaard en Specht (2013) dat bewoners ruimte dienen te hebben om te handelen. Dit omvat zowel de fysieke infrastructuur als ruimte vanuit beleid en wet- en regelgeving. Bewoners dienen immers mogelijkheden te hebben om te kunnen participeren. Burgers moeten bij elkaar kunnen komen om hun activiteiten te kunnen ontplooien (Stoker et al., 2006). Van der Zwaard & Specht (2013) stellen zelfs dat fysieke infrastructuur een noodzakelijke conditie is voor de doorgroei van burgerinitiatieven. Huygen et al. (2012) voegen hier aan toe dat handelingsruimte nodig is om initiatieven te kunnen ontplooien, zonder dat er een vooraf vastgesteld plan met bijbehorende doelstellingen en te behalen resultaten zijn. Rigide wet -en regelgeving en bureaucratisch beleid werken bewonersinitiatieven en - participatie tegen. Stoker et al. (2006) en Van der Zwaard & Specht (2013) benadrukken ook dat de overheid de nodige ruimte moet scheppen om het uitvoeren van bewonersactiviteiten mogelijk te maken. Het is denkbaar dat dit ook betrekking heeft op financiën. Burgers kunnen zich actief willen organiseren en activiteiten ontplooien, maar de middelen daar niet voor hebben. Handelingsruimte omvat dus ruimte om te handelen binnen regelgeving en beleid, fysieke ruimte en financiële ruimte.

Tot slot lijkt ook de publieke vertrouwdheid een belangrijke randvoorwaarde te zijn voor de ontwikkeling van de collectieve zelfredzaamheid in een wijk. Publieke vertrouwdheid ontstaat als onbekende bewoners elkaar herhaaldelijk tegenkomen, wat er toe leidt dat er meer sociale interactie is. Hieruit kan een (sociaal) netwerk ontstaan dat ervoor zorgt dat initiatiefnemers inzichten krijgen in de aanwezige capaciteiten van de wijk(bewoners) en erin slagen om bewonersactiviteiten op te zetten (Dekker, 2007; Huygen et al, 2012). Van der Zwaard & Specht (2013) noemen publieke vertrouwdheid als afzonderlijke determinant, maar brengen deze factor ook nauw in verband met het creëren van een fysieke infrastructuur. Zij stellen namelijk dat wanneer er in een wijk aantrekkelijke publieke plekken zijn waar verschillende groepen elkaar vanzelfsprekend treffen (fysieke infrastructuur), daar ook publieke vertrouwdheid kan ontstaan.

Samengevat kunnen de gedistilleerde condities voor collectieve zelfredzaamheid geclusterd worden onder de volgende noemers: **buurtverbondenheid, toegankelijke en betrokken overheid, handelingsruimte en publieke vertrouwdheid.**

3.2 Overheidssturing

Om te bezien welke mogelijkheden de gemeente heeft om te sturen op collectieve zelfredzaamheid is het van belang om meer inzicht te krijgen in overheidssturing. Sturing wordt door In 't Veld (1989:18) en Kickert et al. (1985:46) gedefinieerd als de (doel)gerichte beïnvloeding van de samenleving in een bepaalde context. Bekkers (2007) sluit zich aan bij deze algemeen aanvaarde definitie en stelt verder dat beleid inhoud geeft aan de wijze waarop overheidsorganisaties maatschappelijke ontwikkelingen proberen te sturen. Zelfredzaamheid en sturing lijken in beginsel op gespannen voet met elkaar te staan. Collectieve zelfredzaamheid vraagt immers van burgers zelf initiatief te nemen en van de overheid een terughoudende houding te hebben. Het sturen vanuit de overheid op bewonersinitiatieven lijkt daarom paradoxaal. De overheid kan burgers echter met beleid dat burgerparticipatie stimuleert net dat duwtje in de rug geven dat burgers nodig hebben om actie te ondernemen. Deze belangrijke bevorderende factor is niet meteen zichtbaar, maar het is duidelijk dat door het creëren van randvoorwaarden de overheid de burger het perspectief geeft om te handelen (Jansen, 2012).

3.2.1 Sturingsfilosofieën

In de loop der tijd zijn er, op basis van verschillende visies op de rol van de overheid en de verhouding tussen overheid en samenleving, verscheidene vormen van sturing ontwikkeld. Een eenvoudig en vaak gehanteerd onderscheid is de indeling in drie sturingsfilosofieën: hiërarchische sturing, netwerksturing en zelfsturing (zie o.a. Koppenjan, De Bruijn & Kickert, 1993; Rosenthal, Ringeling, Bovens, 'T Hart & Twist, 1996).

Hiërarchische sturing

Deze traditionele vorm van sturing gaat ervan uit dat de overheid veel macht heeft waarmee de samenleving gestuurd kan worden, tot op zekere hoogte boven de samenleving staat en een sterke initiatiefrol heeft. In de meest extreme vorm bepaalt de overheid zowel de inhoud als de procedure van (plannings)processen. De overheid stuurt direct.

Netwerksturing

Sturing op netwerkniveau gaat uit van een relatief machtsevenwicht tussen overheden en organisaties die wederzijds afhankelijk zijn. De overheid is slechts een partij in een netwerk met allerlei andere (semi-)overheden en organisaties, die samen tot een gezamenlijk aanpak dienen te komen. De overheid 'stuurt' interactief.

Zelfsturing

Bij zelfsturing wordt uitgegaan van het probleemoplossend vermogen van maatschappelijke organisaties en andere partijen in de samenleving, waarvoor de overheid de voorwaarden creëert. De concrete invulling en uitvoering gebeurt door de verschillende partijen in de samenleving. De overheid 'stuurt' zeer indirect, en richt zich eigenlijk meer op het bevorderen van zelfsturing door andere partijen.

Er bestaan dus verschillende wijzen van beleidsvoering, waarbij de positie van de overheid en maatschappelijke partijen steeds een andere is. Wat opvalt bij de alternatieve denkrichtingen, ten opzichte van de traditionele hiërarchische sturing, is de aandacht voor de context waarin wordt gestuurd en de maatschappelijke variëteit. De overheid is niet altijd (of minder) de centrale speler in

het beleidsveld, maar heeft in bepaalde situaties ook een rol naast of te midden van andere actoren. Een toenemende invloed van andere actoren betekent echter niet noodzakelijkerwijs een afnemende invloed van de centrale overheid (Nelissen, 1992), maar veeleer dat sprake moet zijn van een veranderde rol van de overheid. Verder is de bovengenoemde indeling niet bedoeld om een totaaloverzicht van de sturingsmogelijkheden te geven, maar geeft wel een indicatie van het spectrum van de mogelijke manieren van overheidssturing. De indeling laat aan de ene kant een vorm van sturing zien waarbij de overheidsverantwoordelijkheid maximaal is, terwijl aan de andere kant deze verantwoordelijk meer bij de (maatschappelijke) groepen in de samenleving wordt neergelegd. Dit onderzoek richt zich op het bevorderen van de collectieve zelfredzaamheid van burgers en sluit derhalve goed aan bij het gedachtegoed over zelfsturing. Bij de inventarisatie van sturingsinstrumenten zal daarom de focus worden gelegd op instrumenten waarbij de rol van de lokale overheid zich beperkt tot het faciliteren en het creëren van voorwaarden voor een onbelemmerd verloop van de gewenste processen voor het versterken van de autonomie van burgers.

3.2.2 Sturingsinstrumenten

In discussies over sturing krijgen naast de verschillende vormen ook de mogelijke sturingsinstrumenten ruime aandacht. Dit leidt tot diverse theorieën over verschillen soorten sturings- of beleidsinstrumenten. Hoewel niet alle instrumenten op een zuivere manier zijn te categoriseren (Klok, 1993), is toch een drietal typologieën met overeenkomstige kenmerken aan te wijzen. Dit is de indeling van Van der Doelen (1993:17-20) die een onderscheid maakt tussen regulatieve, economische en communicatieve instrumenten. In de literatuur over sturing zijn er verscheidene instrumentatiefamilies te onderscheiden, maar deze komen veelal overeen met de eerder gemaakte typologie van Van der Doelen wat het in de bestuurskunde wellicht de meest gangbare indeling van sturingsinstrumentatie maakt. Deze indeling wordt nog wel vaak aangevuld met een vierde type instrument: ruimtelijke instrumenten (Nelissen, 1996; Van den Heuvel, 2005). Deze instrumentenindeling zal hieronder nader worden toegelicht.

Regulatieve sturingsinstrumenten

Regulatieve sturingsinstrumenten zijn een klassieke vorm van sturing en bestaan uit wet- en regelgeving. Instrumenten onder deze categorie bieden mogelijkheden om te sturen vanuit regels en beleidsmaatregelen die beperkend of verruimend werken. Door dwingende regels voor te schrijven tracht de overheid gedrag van de burgers te beïnvloeden oftewel te beperken. De overheid kan echter ook verruimende regelgeving opstellen, waarmee bepaalde (gewenste) mogelijkheden voor burgers kunnen worden gecreëerd.

Economische sturingsinstrumenten

Economische instrumenten die gericht zijn op sturing omvatten meestal financiële prikkels, heffingen en subsidies. Deze instrumenten dienen burgers ertoe aan te sporen om gedragsnormen na te leven. Door een financiële beloning kan gewenst gedrag geprikkeld worden. Ongewenst gedrag kan worden ontmoedigd door financiële heffingen. Naast dat deze instrumenten trachten te sturen op gedrag, kunnen ze ook gericht zijn op het stimuleren van bepaalde activiteiten. Hiervoor worden subsidies verleend: financiële middelen die door de overheid worden verstrekt om (gewenste) activiteiten te financieren.

Communicatieve sturingsinstrumenten

Onder deze categorie vallen instrumenten zoals voorlichting, kennisoverdracht en communicatie. Bij het inzetten van dit instrument gaat het veelal om de intentie om een effect teweeg te brengen. Dit effect kan beogen anderen te overtuigen, kennis te delen of burgers te informeren.

Ruimtelijke sturingsinstrumenten

De overheid heeft niet langer alleen als taak het aansturen op wenselijke uitkomsten, maar dient ook tijd en energie te steken in het bevorderen en verbinden van de context waar burgers, instituties en ambtenaren verantwoordelijkheid kunnen opnemen voor de probleemoplossing (Brinkman, 2006; Jansen, 2012). Daarom kan de klassieke indeling van sturingsinstrumenten worden aangevuld met dit vierde type instrument. Ruimtelijk sturingsinstrumenten zijn namelijk meer gericht op het faciliteren van burgers en organisatorische aspecten, zoals het creëren van publieke voorzieningen en het vorm geven van (fysieke) infrastructuur.

3.2.3 Sturen op collectieve zelfredzaamheid

De in de literatuur aanbevolen en afgeraden strategieën en interventies om actief burgerschap te bevorderen zijn om te beginnen veelvoudig en ongelijksoortig. Daarnaast hebben ze - volgens Van Stokkom en Toenders (2010:28) - doorgaans een niet al te stevige theoretische onderbouwing. Voorts stellen diverse onderzoekers dat voor het stimuleren van bewonersinitiatieven geen eenduidige aanpak bestaat (Van der Graaf, Nieborg, Oudenampsen & Wentink, 2006; Van de Wijdeven, 2012; Denters, Tonkens, Verhoeven & Bakker, 2013). Maar dat er geen 'spoorboekje' bestaat voor het activeren van burgers, wil niet zeggen dat er geen stimulerende sturingsmogelijkheden of kansrijke handelingsperspectieven kunnen worden benoemd. Sturing kan echter geschieden op vele verscheidene wijze. Om na te gaan welke sturingsinstrumentatie in welke situatie effectief inzetbaar zijn, is het daarom van belang om rekening te houden met de context.

In de context van collectieve zelfredzaamheid betekent sturing dat het zich richt op het scheppen van ruimte binnen de kaders. Bij derde-generatie-burgerparticipatie verwelkomt de lokale overheid namelijk de initiatieven van de burger, geeft ruimte en ondersteunt en faciliteert indien nodig (Lenos et al, 2006; Van der Heijden et al, 2007). De praktijk laat echter zien dat de initiatieven beperkt of incrementeel tot stand komen (Van der Heijden et al., 2007; Kilic, 2008; De Wilde & Van Nistelrooij, 2010; Mudde, 2012). Zoals eerder beschreven is de tweede-generatie-burgerparticipatie hetgeen waar de gemeenten het meest in de weer mee zijn en ervaring mee hebben. Er zit een verschil in de wijze waarop tweede-generatie- en derde-generatie-burgerparticipatie wordt georganiseerd. Dat derde-generatie-burgerparticipatie moeizaam op gang komt, komt doordat het denken, het doen en de participatievormen die passen bij de tweede generatie, toegepast worden op de derde-generatie-burgerparticipatie (Kilic, 2008; Van Houwelingen et al., 2014). De gemeente organiseert en bedenkt van alles en hoopt dat de burger hier iets mee doet. Derde-generatie-burgerparticipatie gaat meer van de grond komen als bestuurders en beleidsambtenaren zich realiseren dat derde-generatie-burgerparticipatie om een andere manier van denken en doen vraagt (Van Houwelingen et al., 2014). Burgerinitiatieven ontstaan niet als de overheid vanuit haar eigen logica bedenkt wat nodig is voor de burgers. Om burgerinitiatieven tot stand te brengen dient de context waarin dit gebeurt te worden geschapen, zodat burgers gestimuleerd en geactiveerd worden om te participeren. Sturingsinstrumentatie dient hier daarom gericht te zijn op het scheppen of behouden van de condities waaronder collectieve zelfredzaamheid bestaat.

Regulatieve sturingsmogelijkheden

Het bevorderen van de collectieve zelfredzaamheid als uitgangspunt, betekent meer ruimte geven aan zowel publieke dienstverleners die onderdeel van de gemeente zijn als burgers die door de lokale overheid worden opgeroepen om actief te participeren (Lowndes et al., 2006). Hierbij is het van belang om knellende regelgeving en beleid, die hierbij een obstakel kunnen vormen, aan te pakken. Het stimuleren van actief burgerschap vraagt om meer discretionaire ruimte op het niveau van de uitvoering en als gevolg daarvan ook op het niveau van beleidsvorming (Steyaert et al, 2006; Boer & van der Lans, 2011). De initiatieven van burgers laten zich niet vastleggen in een vooraf vastgesteld kader en onderhandeld (jaar)plan. Regelgeving en beleid heeft betrekking op de regulatieve sturingsinstrumentatie. Alleen in deze context gaat het niet zozeer om het inzetten van dwingende regels om bepaald gedrag te beïnvloeden, maar juist om het creëren van ruimte in wet- en regelgeving die belemmerend werken voor participatie van burgers. Dit wordt gerealiseerd wanneer knellende regelgeving en bureaucratisch beleid die bewonersinitiatieven tegenwerken worden gereduceerd (WRR, 2005). Het bevorderen van collectieve zelfredzaamheid vraagt dus om een andere sturingsstijl, waarin wel richtinggevend afspraken worden gemaakt tussen beleid en burgers, maar binnen een context van vertrouwen en ruimte voor uitvoering. Het creëren van de nodige ruimte in deze regels door de overheid laat zien dat er gereageerd wordt op de behoeften van de burgers, wat niet alleen de betrokkenheid van de overheid vergroot maar ook de toegang voor burgers om te kunnen participeren. Tevens kan door het scheppen van deze ruimte en het zelf naleven van deze regels door de overheid tevredenheid bij de burgers ontstaan, wat ten goede komt aan het vertrouwen in de overheid (De Bree, 2013; Gremmen, 2016). Gesteld kan worden dat regelgeving en beleid invloed hebben op de conditie (juridische) *handelingsruimte* en *toegankelijke en betrokken overheid*.

Economische sturingsmogelijkheden

Ruimte voor burgers betekent ook drempels slechten op financieel gebied (Engbersen & Rensen, 2014). Het verstrekken van subsidies is zinvol wanneer de overheid bepaald gedrag of bepaalde activiteiten wil bevorderen die niet vanzelf tot stand komen, omdat de (gepercipieerde) kosten te hoog zijn. Een subsidie voor initiatiefnemers kan een stimulans zijn. Hierdoor kan de overheid burgers, die afzien van het ondernemen van initiatieven c.q. activiteiten vanwege financiële redenen, alsnog over de streep krijgen om de (gewenste) initiatieven of activiteiten uit te voeren. In het kader van het bevorderen van de collectieve zelfredzaamheid betekent dit dat er budget beschikbaar dient te worden gesteld voor bewoners die bereid zijn om initiatieven te ontplooiën of daar in deel te nemen (Engbersen & Rensen, 2014). Het ontbreken van financiële ondersteuning kan er toe leiden dat initiatieven van burgers uiteindelijk niet tot stand komen. Gelet op het voorgaande wordt verondersteld dat budget invloed heeft op de conditie (financiële) *handelingsruimte*.

Communicatieve sturingsmogelijkheden

Communicatieve sturingsinstrumenten kunnen gebruikt worden om zowel de betrokkenheid tussen de burgers en de overheid als de relatie tussen bewoners, wijkprofessionals en de gemeente te verstrekken. Van Stokkum en Toenders (2010) stellen dat het niet de vraag is hoe de overheid de zelfredzaamheid van bewoners kan stimuleren, maar hoe de overheid bewoners die zich willen inzetten voor hun wijk zo veel mogelijk kan ondersteunen. Hiervoor moet de overheid zichtbaar en toegankelijk zijn, maar dient zich ook actief op te stellen (Hurenkamp, Tonkens & Duyvendak, 2006). Zodra een initiatief meer vorm krijgt kan informatie en ondersteuning worden geboden door de

gemeente om het burgerinitiatief verder te helpen. Een initiatief van burgers kan vaak geholpen worden door eenvoudige ondersteuning van een professional (Jansen, 2012; Meindersma, 2015), die verstand van zaken heeft, de weg weet en relevante actoren kent of deze snel weet te vinden. Door communicatie kunnen verbindingen worden gelegd. Naast dat dit de betrokkenheid van de overheid vergroot, kan hierdoor ook voor burgers de toegankelijkheid van de lokale overheid worden vergroot. In de directe dienstverlening bestaat de behoefte aan juiste, volledige en tijdige informatie op basis waarvan een bewoner (weloverwogen) kan handelen. Hoe meer relevante en begrijpelijke informatie burgers (kunnen) verkrijgen van de overheid, des te meer burgers het gevoel krijgen dat de gemeente betrokken is bij hun (vrijwillige) inzet (Gremmen, 2016). Gebrekkige informatievoorziening en voorlichting leidt tot een gevoel van onmacht en ondermijnt het vertrouwen in de lokale overheid (De Bree, 2013). Veronderstelt wordt dat communicatie van invloed is op de conditie *toegankelijke en betrokken overheid*.

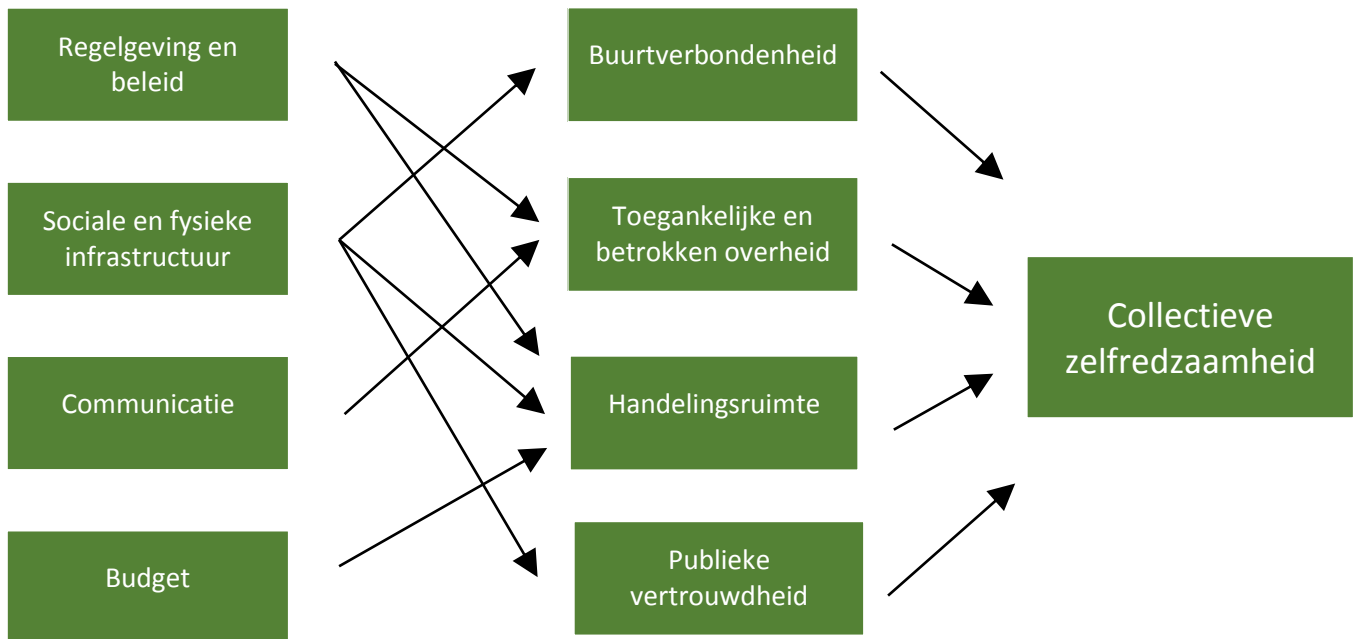
Ruimtelijke sturingsmogelijkheden

De overheid dient ervoor te zorgen dat de ondernemende burger zich verbindt aan maatschappelijke doelstellingen en dient bewoners aan elkaar te verbinden die aan deze maatschappelijke doelstelling willen werken. De overheid kan faciliteiten oprichten voor burgers die een burgerinitiatief willen starten, zoals bijvoorbeeld een ruimte voor bijeenkomsten (Engbersen & Rensen, 2014). Door locaties ter beschikking te stellen kunnen ontmoetingen tussen bewoners, waaruit initiatieven kunnen ontstaan, gemakkelijker en sneller plaatsvinden (Newton, 2010). Hierdoor kan zowel de onderlinge betrokkenheid tussen bewoners als de relaties tussen bewoners worden versterkt, wat weer ten goede komen voor de publieke vertrouwdheid. Zoals eerder vermeld bestaat er wisselwerking tussen deze publieke (ontmoetings)plekken en de publieke vertrouwdheid. De verwachting is daarom dat het sturen op de conditie *(fysieke) handelingsruimte* en *publieke vertrouwdheid* teweeg kan worden gebracht door het creëren van sociale en fysieke infrastructuur.

Het scheppen van sociale en fysieke infrastructuren kan tevens van invloed zijn op de conditie *buurtverbondenheid*. Om te willen participeren dienen burgers zich verbonden te voelen met zowel de buurt als fysieke plaats en met de bewoners in de buurt. Wanneer de overheid aandacht besteedt aan de wijk en zorg draagt voor een aantrekkelijke buurt kan dit de verbondenheid met het gebied op een positieve wijze beïnvloeden. Als er in een buurt voldoende en aantrekkelijke plekken zijn waar verschillende groepen elkaar vanzelfsprekend treffen, kan sociaal vertrouwen en familiariteit ontstaan. Hierdoor kunnen negatieve groepsbeelden doorbroken worden en kan de sociale verbondenheid toenemen (Gremmen, 2016). De betrokkenheid en verbondenheid van buurtbewoners geven een buurt vitaliteit en veerkracht. Door sociale en fysieke infrastructuren kan getracht worden de sociale interactie te bevorderen, teneinde bewoners zich thuis te laten voelen, betrokken met elkaar te laten zijn en voor elkaar klaar te laten staan (Gremmen, 2016).

3.3 Conceptueel model

Voortkomend uit het theoretisch kader kan geconstateerd worden dat er een verband is tussen overheidssturing en de mate van collectieve zelfredzaamheid. De inzet van lokale sturingsinstrumenten kunnen de condities van collectieve zelfredzaamheid beïnvloeden. De eerder genoemde verwachte invloeden van de verschillende sturingsinstrumenten op de condities van collectieve zelfredzaamheid worden hieronder, in het conceptueel model, visueel weergegeven.

Figuur 2: Conceptueel model

4. Onderzoeksopzet

In dit hoofdstuk wordt de onderzoeksopzet uiteengezet. In paragraaf 1 zullen de variabelen uit het conceptueel model voorzien worden van een op dit onderzoek toegesneden begripsomschrijving en vervolgens worden geoperationaliseerd, teneinde de theoretische concepten empirisch meetbaar te maken. In paragraaf 2 zal de onderzoeksmethodologie aan de orde komen. Hierbij zal de methodologie van het onderzoek worden verantwoord en zullen de gebruikte onderzoekstrategieën en -methoden voor dit onderzoek worden toegelicht.

4.1 Operationalisering

Middels het operationaliseren, het waarneembaar of meetbaar maken van theoretische begrippen, wordt een overgang van de theorie naar de empirie gemaakt (Verschuren & Doorewaard, 2007). De kernconcepten die in dit onderzoek centraal staan zijn overheidssturing en collectieve zelfredzaamheid. In het conceptueel model wordt een indirect verband verondersteld, waarbij sturingsinstrumenten invloed kunnen hebben op de condities van collectieve zelfredzaamheid wat uiteindelijk de mate van de collectieve zelfredzaamheid van burgers kan beïnvloeden. In het conceptueel model staan daarom drie theoretische concepten centraal, te weten (1) overheidssturing, (2) condities van collectieve zelfredzaamheid en (3) collectieve zelfredzaamheid. Deze vallen echter uiteen in meerdere variabelen. Deze variabelen zullen hieronder vertaald worden naar indicatoren en voorzien worden van instrumentatie, waarmee de begrippen waarneembaar en gemeten kunnen worden.

4.1.1 Overheidssturing

In dit onderzoek wordt onder sturingsinstrumenten verstaan: de inzet van regelgeving en beleid, sociale en fysieke infrastructuur, communicatie en budget ter bevordering van de condities waaronder collectieve zelfredzaamheid bestaat.

Variabelen en definitie	Indicatoren	Vragen
Regelgeving en beleid <i>Regelgeving en beleid die (formele) ruimte bieden aan burgers om bewonersinitiatieven en/of -activiteiten uit te voeren</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Aanwezigheid bevorderende regelgeving en beleid - Door de gemeente gecreëerde ruimte in regelgeving en beleid 	<ul style="list-style-type: none"> - Is er regelgeving en beleid gericht op het activeren van burgers? - Indien bewonersinitiatieven en/of -activiteiten georganiseerd worden, creëert de gemeente daar de benodigde formele ruimte voor?
Sociale en fysieke infrastructuur <i>Publieke voorzieningen waar burgers elkaar kunnen ontmoeten en/of hun activiteiten kunnen ontplooien, alsmede die de verbondenheid met de buurt vergoten</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ontmoetingsplek voor burgers - Plekken waar burgers eigen activiteiten kunnen ontplooien - Publieke voorzieningen die verbondenheid vergroten 	<ul style="list-style-type: none"> - Zijn er door de gemeente publieke plekken/ruimtes gecreëerd waar burgers elkaar kunnen ontmoeten? - Kunnen burgers daar hun initiatieven/activiteiten ontplooien? - Zijn er publieke voorzieningen gecreëerd door de gemeente gericht op zelfsturing van burgers?
Communicatie <i>Zichtbaarheid en toegankelijkheid van de gemeente en informatieve ondersteuning aan burgers teneinde een bewonersinitiatief verder te helpen</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Gemeentelijke contactpersonen die benaderd kunnen worden - Plekken waar burgers aan kunnen kloppen of worden opgeroepen/gestimuleerd - Informatieondersteuning en zichtbaarheid bij bewonersinitiatieven 	<ul style="list-style-type: none"> - Zijn er gemeentelijke contactpersonen die benaderd kunnen worden voor informatie/ondersteuning? - Zijn er (online/offline) plekken waar burgers terecht kunnen met hun vragen of worden opgeroepen/gestimuleerd om te participeren en weten de burgers deze te vinden? - Wordt er frequent en voldoende informatie verleent over de mogelijkheden en procedures en is deze informatie vindbaar voor de burger? - Is de gemeente zichtbaar en benaderbaar voor bewoners?
Budget <i>Financiële prikkel en/of ondersteuning van de gemeente om collectieve zelfredzaamheid binnen een buurt te stimuleren en/of te ondersteunen</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Aanwezigheid van subsidie/budget voor bewonersinitiatieven 	<ul style="list-style-type: none"> - Is er subsidie/budget beschikbaar voor burgers die bereid zijn om zich te willen inzetten voor de buurt(bewoners) en/of te willen participeren?

4.1.2 Conditie van collectieve zelfredzaamheid

In dit onderzoek wordt onder condities van collectieve zelfredzaamheid verstaan: de bevorderende omstandigheden die ervoor zorgen dat burgers collectief zelfredzaam worden.

Variabelen en definitie	Indicatoren	Vragen
Buurtverbondenheid <i>De mate waarin bewoners verbondenheid ervaren met de eigen buurt, als sociale en fysieke eenheid.</i>	- Ervaren sociale cohesie in de buurt - Ervaren verbondenheid met de eigen wijk	- Is er sprake van sociale binding tussen bewoners? - Zijn bewoners trots op hun wijk en/of op de dingen die er gebeuren?
Toegankelijke en betrokken overheid <i>De mate waarin burgers het idee hebben dat de gemeente toegankelijk is, zichzelf actief betreft bij initiatieven en deze ondersteunt.</i>	- Beeld dat burgers hebben over de toegankelijkheid van de gemeente - Ervaren ondersteuning/informatie inlichting bij bewonersparticipatie - Ervaren samenwerking met de gemeente	- Vinden burgers dat de gemeente benaderbaar is voor burgers die willen participeren? - Vinden burgers dat ze (voldoende) worden ingelicht over de mogelijkheden om te participeren? - Vinden burgers dat ze de nodige ondersteuning krijgen van de gemeente? - Hoe wordt de samenwerking met de gemeente ervaren door burgers?
Handelingsruimte <i>De ruimte en mogelijkheden voor burgers om te kunnen handelen</i>	- Ervaren handelingsvrijheid - Afwezigheid van belemmeringen	- Ervaren burgers voldoende ruimte om te kunnen participeren? - Is er voldoende formele ruimte om te kunnen handelen? - Wat zijn mogelijkheden voor burgers om te kunnen handelen? - Zijn er zaken die het opzetten of uitvoeren van initiatieven/activiteiten van burgers belemmeren?
Publieke vertrouwdsheid <i>De mate waarin bewoners elkaar kennen binnen een wijk of buurt</i>	- Kennis van de bewoners in de wijk - Sociale interactie tussen bewoners	- Kennen de buurtbewoners elkaar? - Hebben buurtbewoners (regelmatig) contact?

4.1.3 Collectieve zelfredzaamheid

In dit onderzoek wordt onder collectieve zelfredzaamheid verstaan: de bereidheid van burgers om zich in te zetten voor de buurt teneinde de zelfsturing van (buurt)bewoners te bevorderen.

Dimensies	Indicatoren	Vragen
Bereidheid van burgers	- Participatie door bewoners op eigen initiatief	- Ondernemen burgers actie op eigen initiatief?
Inzetten voor de buurt	- Het belang van de buurtgenoten treffend - Dienstverlenend voor de buurt	- Zijn de initiatieven/activiteiten gericht op het belang van de buurtbewoners?
Zelfsturing bevorderen	- Redzaam door buurtbewoners - Niet afhankelijk van professionele/gemeentelijke (zorg)ondersteuning	- Worden behoeftige bewoners ondersteund/geholpen door andere burgers? - Wordt voorkomen dat burgers afhankelijk worden van professionele/gemeentelijke (zorg)instellingen? - Worden voorzieningen in stand gehouden zonder of met minimale inzet van professionals

4.2 Methodologische verantwoording

In deze paragraaf wordt uitvoerig beschreven hoe het empirische onderzoek is uitgevoerd. Op deze wijze wordt tegemoet gekomen aan de eis van repliceerbaarheid van wetenschappelijk onderzoek (Van der Velde, Jansen & Dikkers, 2013). Allereerst zal worden uiteengezet voor welke onderzoekstrategie is gekozen. Hierbij zullen de selectie van de cases, de gekozen onderzoeksmethoden en de gehanteerde werkwijze nader worden toegelicht. Tot slot zal worden ingegaan op de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek.

4.2.1 Onderzoeksstrategie

Voor het uitvoeren van dit onderzoek is gekozen voor het doen van een kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek richt zich namelijk op het verkrijgen van informatie over wát er leeft binnen een sociaal fenomeen en waaróm (Van Thiel, 2007; Verschuren & Doorwaard, 2007). In dit onderzoek is getracht om een diepgaand en integraal inzicht te verkrijgen in de invloed van gemeentelijke sturingsinstrumenten in bepaalde cases van collectieve zelfredzaamheid, en sluit hierdoor goed aan bij de onderzoeksmethoden van een kwalitatief onderzoek. Casestudy onderzoek is een vorm van kwalitatief onderzoek, waarbij de focus ligt op het verkrijgen van gedetailleerde interpretaties, beschrijvingen en verklaringen van betrokken participanten bij het sociaal fenomeen (Van Thiel, 2007). Het verwijst gewoonlijk naar een onderzoeksmethode waarin sociale verschijnselen in een natuurlijke omgeving in diepgang worden onderzocht (Gromm, Hammersly & Foster, 2000). Dit type onderzoek was daarom uitstekend geschikt voor het uitvoeren van dit onderzoek.

Casestudies kunnen variëren van een benadering waarin sociale verschijnselen binnen een enkele onderzoekscontext in diepgang worden onderzocht tot het bestuderen van hetzelfde verschijnsel in meerdere onderzoekscontexten, een multiple casestudy (Yin, 2003). Gelet op het onderwerp van dit onderzoek was het interessant om te bekijken hoe het vraagstuk zich in verschillende wijken afspeelde. In dit onderzoek is daarom een *multiple casestudy* uitgevoerd, waarbij twee cases met elkaar vergeleken zijn. De dataverzameling heeft plaats gevonden aan de hand van een documentenanalyse en de afname van een aantal interviews. Hieronder zal de case-selectie worden verantwoord en nader worden toegelicht hoe het verzamelen van de onderzoeksdata en het analyseren daarvan is gebeurd.

Case-selectie

Voor het selecteren van de casestudies is gevarieerd op de afhankelijke variabele *collectieve zelfredzaamheid*. Het variëren op de afhankelijke variabele *collectieve zelfredzaamheid* veronderstelt voorkennis over de mate van collectieve zelfredzaamheid van bewoners in een bepaalde buurt. De gemeente Rotterdam heeft echter verschillende (meet)instrumenten, zoals het Wijkprofiel en de Monitor Sociaal Domein, die veel data bevatten over de Rotterdamse gebieden en wijken op allerlei verschillende vlakken. Het Wijkprofiel geeft de status van de Rotterdamse gebieden en wijken weer op sociaal en fysiek gebied en qua veiligheid. Op sociaal vlak geeft het Wijkprofiel met name weer wat het aanwezige sociale kapitaal - wat participatie eventueel mogelijk zou kunnen maken of bevorderen - is in een wijk (Gemeente Rotterdam, 2016). Het geeft echter niet weer of de bewoners ook daadwerkelijk participeren. Dit wordt in de Monitor Sociaal Domein wel weergegeven. Hierbij worden op gebieds- en wijkniveau gegevens gepresenteerd over de zelfredzaamheid, samenredzaamheid en participatie van de inwoners (Gemeente Rotterdam, 2016a). Het Monitor Sociaal Domein bevat exactere informatie over de daadwerkelijke collectieve zelfredzaamheid in een buurt,

en daarom is dit instrument gebruikt om de selectie van de casestudies te maken. Daar een vergelijking tussen twee gebieden zou worden gemaakt is gekozen om twee gebieden te selecteren, waartussen (volgens de beschikbare data) een duidelijk verschil zit in de mate van collectieve zelfredzaamheid.

Volgens de Monitor Sociaal Domein¹ scoorde het gebied Feyenoord met een indexcijfer van 79, ten opzichte van geheel Rotterdam, het laagst op de collectieve zelfredzaamheid. Daarna volgt het gebied Charlois met een indexcijfer van 82. Daar er geen groot verschil zat in de score tussen Feyenoord en Charlois en de differentie te verwaarlozen viel, is voor de case selectie van een wijk waar de collectieve zelfredzaamheid het minst is, gekozen voor het gebied *Charlois*. Dit omdat in de oriënterende fase van dit onderzoek al eerder kennis was gemaakt met het gebied en er al een aantal contacten waren gelegd, wat het bereiken van de respondenten en hun bereidheid om mee te doen versoepelde. Dit kwam ten goede aan de haalbaarheid van het onderzoek. In het gebied Charlois scoorde vervolgens de wijk Zuidplein het laagst op de collectieve zelfredzaamheid (score 63). Zuidplein is echter meer een winkel- en recreatiegebied, waarbij het woongebied relatief kleiner is dan de overige wijken. Deze wijk was daarom niet voldoende representatief. Gelet hierop is de wijk die na Zuidplein het laagst scoorde geselecteerd als onderzoeksobject, te weten de *Tarwewijk* (score 67).

Het gebied dat volgens de monitor het hoogst op de collectieve zelfredzaamheid scoorde is Pernis, met een index van 142 ten opzichte van heel Rotterdam. Pernis is echter een relatief klein woongebied. Pernis kent ruim 5000 inwoners, wat de generaliseerbaarheid voor andere Rotterdamse wijken zou beperken. Hierdoor was dit gebied geen representatief onderzoeksobject. Voor de case selectie van een wijk waar de collectieve zelfredzaamheid hoog wordt geacht, is daarom gekozen voor het gebied dat na Pernis het hoogst scoorde op de collectieve zelfredzaamheid. Met een score van 132 was dat het gebied *Hillegersberg-Schiebroek*. Dit gebied kent ruim 43.500 inwoners. In het gebied Hilligersberg-Schiebroek scoorde vervolgens de wijk Terbregge (score 150) het hoogst op de collectieve zelfredzaamheid. De wijk *Terbregge* is daarom geselecteerd als het onderzoeksobject voor het gebied Hilligersberg-Schiebroek.

Documentenanalyse

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een documentenanalyse. Een documentenanalyse is een techniek voor het genereren van gegevens uit bestaand materiaal (Verschuren & Doorewaard, 2007). Hierbij valt te denken aan beleidsrapporten, ambtelijke documenten, intranet en ander bestaand materiaal dat verkrijgbaar is via het internet en/of het interne systeem van de gemeente Rotterdam.² Deze bronnen zijn voornamelijk gebruikt om de sturingsinstrumentatie die de gemeente Rotterdam hanteert te identificeren en te analyseren. Het raadplegen van de bronnen is gebeurd met inachtneming van de eerder genoemde indicatoren zoals uiteengezet in de operationalisering. Aan de hand van de indicatoren zijn de sturingsinstrumenten, waar de gemeente Rotterdam gebruik van maakt, vastgesteld.

¹ Zie voor de cijfers van de Monitor Sociaal Domein bijlage 1

² De lijst met bestudeerde documenten is opgenomen in bijlage 2

Interviews

Bij kwalitatief onderzoek worden onderzoeksmethoden gebruikt die het mogelijk maken om het vraagstuk vanuit het perspectief van respondenten te leren kennen. Om in kaart te brengen in hoeverre de gemeentelijke sturingsinstrumenten invloed hadden op de condities van collectieve zelfredzaamheid, is in dit onderzoek ook gekozen voor het houden van semi-gestructureerde interviews. Hierbij zijn aan alle geïnterviewden, middels een vooraf opgestelde vragenlijst die ontleend is aan de operationalisering, dezelfde vragen gesteld³. De ruimte om aanvullende vragen te stellen bij semi-gestructureerde interviews bleef echter bestaan, waardoor de mogelijkheid tot het verkrijgen van een diepgaand inzicht werd behouden (Verschuren & Doorewaard, 2007).

Om in dit onderzoek een meer integraal beeld te krijgen is gekozen om twee verschillende groepen te interviewen. Enerzijds is er een aantal gemeentelijke ambtenaren benaderd, die over de gemeentelijke sturingsinstrumenten in relatie tot de collectieve zelfredzaamheid zijn geïnterviewd. Anderzijds zijn er verschillende bewoners benaderd, die inzicht konden verschaffen in hun motieven en drijfveren. Voor het enkel vaststellen van welke sturingsinstrumenten de gemeente Rotterdam hanteerde, was een documentenanalyse toereikend. Maar het was het ook interessant om te onderzoeken hoe de gemeentelijke ambtenaren denken over de effecten van de ingezette instrumenten. Op deze wijze kon, naast het perspectief van bewoners, meer inzicht verkregen worden in de veronderstellingen en percepties van de ambtenaren over de gemeentelijke sturing in relatie tot de collectieve zelfredzaamheid. Voorts werd, door het bekijken van het onderzoek uit deze twee verschillende perspectieven, het ook mogelijk om na te gaan wat de belevingswereld van de ambtenaren was ten opzichte van die van de bewoners. Dit zou tot interessante bevindingen kunnen leiden, omdat hierdoor bezien kon worden of de gemeentelijke logica aansloot bij die van de bewoners en andersom.

Voor de interviews bij de gemeente zijn ambtenaren geïnterviewd die zich bezig houden met het beleid dat gericht is op het bevorderen van de collectieve zelfredzaamheid van burgers c.q. nauw betrokken zijn binnen de gemeente bij onderwerpen en/of processen inzake (burger)participatie. Maar ook zijn de gebiedsnetwerkers, ambtenaren die nauw betrokken en verantwoordelijk zijn voor een specifiek Rotterdams gebied, van de geselecteerde wijken geïnterviewd. De respondenten van de bewonersgroep zijn geselecteerd aan de hand van de eerder gekozen wijken. Voor de interviews zijn de bewoners benaderd die woonachtig zijn in het geselecteerde onderzoeksgebied. Een aantal bewoners is benaderd via gemeentelijke kanalen, maar om een zekere bias te voorkomen zijn er ook buiten de gemeentelijke kanalen om bewoners benaderd. Voor het vinden van deze bewoners is o.a. gebruik gemaakt van het internet en social media. Maar ook door zelf naar de desbetreffende wijken te gaan, bewonersorganisatie binnen te lopen en de zogenaamde Huizen van de Wijk te bezoeken, om zo in contact te komen met bewoners die niet persé direct in contact staan met de gemeente. Het interessante is dat op deze manier ook inzicht verkregen kon worden in de ervaringen van bewoners die allen een verschillende afstand tot de gemeente kennen.

In totaal zijn er 14 interviews afgenomen, waaronder 4 met gemeentelijke ambtenaren⁴. De overige 10 zijn afgenomen onder bewoners. Deze zijn evenredig verdeeld over de twee onderzochte gebieden. In de Tarwewijk zijn 5 interviews afgenomen onder bewoners. In de wijk Terbregge zijn ook 5 interviews afgenomen onder bewoners. De interviews zijn face-to-face afgenomen en duurden

³ De topic lijst is opgenomen in bijlage 3

⁴ De respondentenlijst is opgenomen in bijlage 4

ongeveer 45 tot 60 minuten. Alle interviews zijn uiteraard met toestemming van de geïnterviewde opgenomen en daarna getranscribeerd. De interviewverslagen zijn ter goedkeuring voorgelegd aan de geïnterviewden, waarbij eventuele correcties en aanvullingen zijn aangepast en doorgevoerd. De analyse is gedaan door middel van coderen, waarbij de codes ontleend zijn aan de operationalisering.

4.2.2 Betrouwbaarheid en validiteit

Betrouwbaarheid van het onderzoek wordt volgens Van Thiel (2007) gewaarborgd door nauwkeurigheid en consistentie van de metingen. Een hoge mate van nauwkeurigheid en consistentie leidt tot systematische onderzoeksbevindingen. De kwaliteit van het onderzoek wordt ook gewaarborgd als er in de onderzoeksopzet rekening wordt gehouden met de betrouwbaarheid en validiteit (Boeije, 2008). In dit onderzoek is er daarom voor gewaakt dat het conceptueel model en operationalisering logisch voortvloeien uit het theoretisch kader. Ook zijn de interviewvragen ontleend aan de operationalisering teneinde de interne consistentie te waarborgen. Ook zijn de interviewgesprekken getranscribeerd en zorgvuldig, middels codering, geanalyseerd. Voorts is sprake van betrouwbaarheid wanneer het herhalen van het onderzoek, onder dezelfde omstandigheden, leidt tot dezelfde bevindingen (Van Thiel, 2007). De herhaalbaarheid van dit onderzoek wordt bereikt doordat uitvoerig is beschreven hoe het onderzoeksproces is verlopen. Tevens is een topic-lijst voor de interviewvragen bijgevoegd dat als leidraad voor de interviews gebruikt kan worden.

Validiteit is op te splitsen in twee vormen: interne validiteit en externe validiteit. De interne validiteit betreft de geldigheid van het onderzoek. Hierbij is het van belang om na te gaan of datgene wordt gemeten wat de onderzoeker ook daadwerkelijk wil meten. Dit wordt gewaarborgd door de kwaliteit van het theoretisch kader en de operationalisering (Van Thiel, 2007:55-56). In dit onderzoek is gewaakt over de validiteit door de kernconcepten eenduidig en systematisch te operationaliseren en vervolgens te voorzien van heldere en meetbare indicatoren. Deze indicatoren vormen de bouwstenen van het onderzoek. Om zekerheid aangaande de meetgelegenheid te waarborgen is tevens gekozen om meerdere interviewvragen per indicator op te stellen (Verschuren & Doorewaard, 2007). Maar een zwakte punt met betrekking tot de interne validiteit van het onderzoek is de kans op sociaal wenselijke antwoorden in interviews (Van Thiel, 2007). Om de eventuele sociaal wenselijke antwoorden zoveel mogelijk te ondervangen is tijdens het interviewen regelmatig gebruik gemaakt van een indirecte vraagstelling. Ook zijn er overlappende vragen gesteld en worden bepaalde gevoelige zaken, op een later moment in andere bewoordingen, nogmaals gevraagd. Het semigestructureerd karakter van de interviews leent zich hier uitstekend voor, omdat het de onderzoeker deze ruimte biedt.

De externe validiteit omvat de generaliseerbaarheid van het onderzoek, wat inhoudt dat de gevonden resultaten ook voor andere personen, instituties, plaatsen en tijden gelden (Van Thiel, 2007:58). Hierbij wordt bij een casestudy als punt van aandacht genoemd dat er in dit type onderzoek vaak een lage generaliseerbaarheid wordt genoemd als gevolg van de kleine hoeveelheid onderzochte onderzoekseenheden en contextgebonden kennis (Yin, 2003; Flyvberg, 2006; Van Thiel, 2007). Hierdoor zou de generaliseerbaarheid van de conclusies slechts beperkt zijn. De lage generaliseerbaarheid hoeft echter niet te betekenen dat de kennis minder waardevol is (Kuhn, 1987). Door een goede selectie van cases kan immers uitgevonden worden dat de theoretische verwachtingen helemaal niet kloppen. Deze bevindingen zijn dan erg nuttig (Flyvberg, 2006:228). Verder worden in dit onderzoek twee cases onderzocht, wat ten goede kan komen aan de validiteit

van het onderzoek. De algemene geldigheid van de resultaten wordt namelijk versterkt wanneer de waarnemingen in de verschillende twee cases leiden tot dezelfde bevindingen. Bovendien is bij het selecteren van de cases - voor zover het kon - wel rekening gehouden met de interne validiteit. Bij het selecteren van de cases is een gebied dat een lage generaliseerbaarheid zou opleveren achterwege gelaten en vervangen door een ander onderzoeksgebied waarbij de generaliseerbaarheid groter is. Tot slot is in dit onderzoek gebruikt gemaakt van bronnen-triangulatie. De data zijn namelijk op meer dan één manier verzameld en verwerkt. Daarbij is tevens getracht om informatie vanuit verschillende perspectieven te verkrijgen. Door gebruik te maken van meerdere verschillende informatiebronnen, wordt informatie vanuit verschillende kanten verkregen waardoor de informatie geverifieerd kan worden. Hierdoor wordt de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek vergroot (Verschuren & Doorewaard, 2007; Van Thiel, 2007; Van der Velde et al., 2013).

5. Onderzoeksresultaten en feitelijke bevindingen

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van het onderzoek en feitelijke bevindingen worden gepresenteerd, waarna in het volgende hoofdstuk de verbanden tussen de verschillende variabelen zullen worden geanalyseerd. Allereerst zullen de feitelijke bevindingen rondom de sturingsinstrumentatie van de gemeente Rotterdam worden weergegeven. In de navolgende paragrafen zullen vervolgens de uitkomsten rondom (de condities voor) collectieve zelfredzaamheid per case worden behandeld.

5.1 Overheidssturing

De overheid heeft verschillende mogelijkheden om te sturen op maatschappelijke ontwikkelingen. In hoofdstuk drie is een viertal sturingsinstrumenten genoemd die een positieve bijdrage kunnen leveren aan de bevordering van de collectieve zelfredzaamheid van burgers. Hieronder zal weergegeven worden in welke mate deze sturingsinstrumenten bij de gemeente Rotterdam aanwezig zijn.

Regelgeving en beleid

Vanuit de wet- en regelgeving vormt de herziene Wet maatschappelijke ondersteuning de grondslag voor gemeenten waarbij zij meer mogelijkheden krijgen dan voorheen om burgers te ondersteunen in participatieprocessen. Naast dat deze wetgeving de gemeenten meer ruimte geeft om participatie te kunnen bevorderen, dwingt het de overheid tegelijkertijd ook om haar rol te verschuiven van een voorschrijvend en verzorgende, naar een meer faciliterende en terugtrekkende overheid die bewoners activeert om zelf oplossingen te bedenken. In wet- en regelgeving is verder niet nauw vastgelegd hoe de gemeenten dit dienen vorm te geven. Hiervoor is de ruimte gegeven aan gemeenten om dit in het eigen beleid vorm te geven. Naar aanleiding hiervan heeft de gemeente Rotterdam het Wmo-kader *Rotterdamers voor elkaar* opgesteld. Dit beleidskader beschrijft hoe de maatschappelijke ondersteuning vorm kan krijgen in de stad. Maar ook hoe professionals de komende jaren meer ruimte krijgen om sneller en slagvaardiger te handelen om de eigen kracht en zelfregie bij Rotterdamers te vergoten.

Verder kent de gemeente Rotterdam een kadernotitie *Nieuw Rotterdams Welzijn*. De kernboodschap van de kadernotitie Nieuw Rotterdams Welzijn is het versterken van de civil society en het vergroten van de zelfredzaamheid van de Rotterdamers. Dit beleidskader richt zich o.a. op activering en participatie, en heeft de bedoeling om de nodige ruimte te creëren teneinde de organisatiekracht van bewoners aan te jagen. Het Nieuw Rotterdams Welzijn zoekt met de wijk naar betaalbare alternatieven die bewoners werkelijk zelfredzaam houden of maken.

De gemeente Rotterdam heeft ook het document *Beleidsregels omtrent bewonersinitiatieven in Rotterdam* opgesteld. Hierin staan regels die gaan over maatschappelijke ondersteuning en mogelijkheden die de gemeente aan een burger kan bieden ten behoeve van de samenredzaamheid en participatie. De gemeente denkt en werkt samen met haar burgers, start op, ondersteunt en voert (soms) regie. De idee is dat door het steunen van bewonersinitiatieven het meedoen in de samenleving wordt versterkt.

Tot slot is het één van de belangrijkste uitgangspunten van de gemeente Rotterdam 'Rotterdammergericht werken': *'de gemeentelijke overheid wordt zodanig georganiseerd dat de*

Rotterdammers de ruimte krijgen om de eigen kracht zoveel als mogelijk te benutten en mogelijke belemmeringen weg te nemen. De dienstverlening van de gemeente wordt steeds meer transparant, regelarm en duurzaam” (Gemeente Rotterdam, 2014:5). De gebiedscommissies vervullen hierbij een specifieke rol die ertoe moet leiden dat de Rotterdammers worden uitgedaagd, verleid, opgeroepen, uitgenodigd en gestimuleerd om zelf het voortouw te nemen.

Sociale en fysieke infrastructures

Het Nieuw Rotterdams Welzijn heeft ook het creëren van ontmoetingsplekken tot een beleidspunt gemaakt. Met het nieuwe beleid zijn er per 1 januari 2016 in Rotterdam 48 Huizen van de Wijk. De Huizen van de Wijk in Rotterdam zijn laagdrempelig, toegankelijk en een knooppunt voor bewonersactiviteiten. Er zijn twee typen Huizen van de Wijk: huizen waar bewoners beheer en programmering in eigen hand hebben (zelfbeheer) en Huizen van de Wijk waar professionals deze rol vervullen (sociaal beheer). In elk gebied is (ten minste) één Huis van de Wijk. Er is geen blauwdruk die geldt voor de hele stad; de functionaliteit van het Huis hangt samen met het wijkprofiel, de inzet van bewoners en het wijknetwerk. Verder dienen volgens beleidsdocumenten de volgende functionaliteiten minimaal aanwezig te zijn in een wijk: knooppunt voor bewonersinitiatieven, ontmoetingspunten/dagbesteding/inloop voor wijkbewoners en knooppunten voor vrijwilligers- en mantelzorgondersteuning.

In de Tarwewijk zijn een aantal sociale en fysieke infrastructures gerealiseerd waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en/of waar mensen kunnen recreëren. Een aantal voorbeelden hiervan zijn het welzijnscentrum Dock (Dock, 2016), de bewonersorganisatie (OvdB, 2016) participatiecentrum Thuis op Straat (ToS, 2016) en House of Hope (House of hope, 2016). De Tarwewijk kent ook een Huis van de Wijk, het Millinxparkhuis. Het Millinxparkhuis heeft tevens alle eerder genoemde functionaliteiten in zich (Gemeente Rotterdam, 2016c). In Terbregge zijn de sociale en fysieke infrastructures meer te vinden rondom de wijk, in het gebied. Daar is o.a. Dock Participatie Hilligersberg-schiebroek gevestigd, waar bewoners gewoon binnen kunnen lopen. Ook is in het gebied een Huis van de Wijk aanwezig, waar ook alle eerder genoemde functionaliteiten aanwezig zijn (Gemeente Rotterdam, 2016d). Verder is in de wijk ook de bewonersorganisatie Terbregge's belang te vinden (Terbregge, 2016).

Communicatie

Elk gebied heeft een gebiedsdirecteur en één of meer gebiedsmanagers en gebiedsnetwerkers. Allen werken ter ondersteuning van de gebiedscommissie, en verbinden en regisseren daarvoor over de vakgebieden heen. Zij dienen Rotterdammergericht te werken en verbinden verschillende instanties en partijen. Zij dienen maatwerk te leveren door zich op het gebied te oriënteren en kennis over en van het gebied te verzamelen. Dit moet leiden tot het inzichtelijk maken van de opgaven in de wijken en het bieden van een oplossingsrichting. Voor al deze taken dienen de gebiedsdirecteur, gebiedsmanager en integrale gebiedsnetwerkers benaderbaar en herkenbaar te zijn in de wijk. De integrale gebiedsnetwerkers worden geacht de ‘ogen en oren’ van de gemeente Rotterdam te zijn. Hun belangrijkste taken en werkzaamheden betreffen de participatie en netwerken in het gebied. Participatie omvat het zorgen voor participatietrajecten en bewonersbetrokkenheid, waarbij de juiste mensen worden ingezet en de juiste doelgroepen worden bereikt. *‘Concreet betekent dit: het op weg helpen, meedenken, verbinden, assisteren, consulteren en onnodige regels en drempels wegnemen’* (Gemeente Rotterdam, 2014a:10-11). Voor een goede uitvoering van de taken dienen de gebiedsnetwerkers vooral aanwezig te zijn in het gebied, zodat zij het gebied en de bewoners zo

goed mogelijk (leren) kennen. Deze gebiedsnetwerkers zijn de aanspreekpunten in de wijk voor de bewoners.

Het gebied Charlois, waar de Tarwewijk onder valt, heeft één gebiedsdirecteur en kent verder vier gebiedsmanagers en zeven gebiedsnetwerkers, waarvan voor de Tarwewijk specifiek een gebiedsmanager en een gebiedsnetwerker is (Rotterdam, 2016b). De gebiedsnetwerker is de makelaar van de wijk die praktijkvraagstukken probeert te koppelen aan beleid. Dit wordt getracht door in de wijk te zijn, de bewoners te kennen en goed mee te bewegen met de wijk. Het gebied Hilligersberg-Schiebroek, waar Terbregge onder valt, heeft ook één gebiedsdirecteur en kent verder één gebiedsmanager (met twee gebiedsondersteuners) en vier gebiedsnetwerkers (Bewoners Hilligersberg-Schiebroek, 2016), waarvan specifiek voor Terbregge één gebiedsnetwerker die dezelfde functie kent als de gebiedsnetwerker in de Tarwewijk. Opvallend is dat alleen de contactgegevens van de gebiedsmedewerkers van de Tarwewijk terug te vinden zijn op de website van de gemeente Rotterdam. De (contact)gegevens van de gebiedsmedewerkers in Terbregge zijn niet weergegeven. Ook is er in elk gebied een *VraagWijzer* te vinden. Dit is een gratis loket van de gemeente waar burgers voor informatie en advies terecht kunnen. De informatie en adviezen die daar te verkrijgen zijn strekken zich echter over allerlei uiteenlopende onderwerpen en zijn niet specifiek gericht op de collectieve zelfredzaamheid an sich (Rotterdam, 2016e). Verder is voor alle bewoners de gemeente telefonisch bereikbaar via het algemene servicenummer van Rotterdam (14 010) en kunnen ze voor informatie online terecht op de gemeentelijke website of social media.

Budget

De gebiedscommissies in Rotterdam krijgen alle een eigen budget voor het bevorderen van participatie en subsidiëren van bewonersinitiatieven en kleine evenementen en representatie. Hierbij wordt onder participatie - waar budget dus voor verkregen kan worden - verstaan: het meedenken, mee beslissen en zelf initiatief nemen. De hoogte van het totale participatiebudget voor alle gebiedscommissies wordt door de gemeenteraad bepaald en wordt over de verschillende gebieden verdeeld.

Via het gebiedsbudget kunnen bewoners een steuntje in de rug krijgen en worden bewoners uitgedaagd om een initiatief op te pakken. Het budget voor bewonersinitiatieven wordt ingezet voor initiatieven, activiteiten of prestaties van een bepaalde duur. Er zijn drie categorieën bewonersinitiatieven waar budget voor wordt verleend: (1) opzoomeractiviteiten, (2) wijk- en buurtinitiatieven en (3) gebieds- of stadsinitiatieven. Opzoomeractiviteiten zijn gericht op het op eigen kracht zorgen dat de eigen straat of buurt leefbaar wordt. Hiervoor wordt een budget beschikbaar gesteld tot maximaal € 250,-. Wijk- en buurtinitiatieven betreffen initiatieven tussen € 250,- en € 10.000,- en bestrijken een breed terrein. Deze bewonersinitiatieven richten zich bijvoorbeeld op (arbeids)participatie, taal, cultuur, zorg en sport. Gebieds- en stadsinitiatieven zijn de grootschalige bewonersinitiatieven vanaf € 10.000,- en richten zich niet op wijk- of buurniveau.

5.2 Tarwewijk

De Tarwewijk is een oude stadswijk met een jonge bevolking; een kwart van de bevolking is jonger dan 25 jaar. De wijk is centraal gelegen ten zuiden van de Maashaven. De Tarwewijk is een echte oude stadswijk, met veel portiekwoningen en een klein aantal eengezinswoningen. Aan het eind van de vorige eeuw zijn in de Millinxbuurt op grote schaal woningen gerenoveerd. Om er een wijkpark te

creëren zijn woonblokken gesloopt. Verder wordt de Tarwewijk bewoond door een kleurrijk palet aan mensen (Wijkprofiel, 2016).

Collectieve zelfredzaamheid

Voor het analyseren van de collectieve zelfredzaamheid in de Tarwewijk zijn vijf interviews afgenomen onder bewoners die in deze wijk wonen. Deze respondenten hebben allen te kennen gegeven dat er in de wijk wel enige bewoners zijn die op eigen initiatief actie ondernemen; voorbeelden daarvan zijn zichzelf. Respondent 5 vertelt hier het volgende over: *“ik ben bezig met een project ‘Ik ben Wij’ heet dat. Dit is een vrijwilligersproject. Ik ben met het idee gekomen en dat heb ik toen met de gebiedscommissie Charlois besproken om te gaan kijken hoe ik dit kon realiseren”*. Respondent 3 vertelt over het initiatief waar zij aan deelneemt, dat de activiteiten daarvan ook allemaal worden uitgevoerd *“door bewoners die in de wijk wonen voor de wijk als het ware, zodat zij wat terug kunnen doen voor de wijk”*. Maar hoewel er initiatieven door de bewoners worden ondernomen, zegt het merendeel van de bewoners ook dat het aandeel actieve bewoners wel hoger kan. *“Het kan altijd beter. Er zijn natuurlijk nu ook wel bewoners actief, maar dat zou best nog wel iets meer mogen”* (respondent 2). *“Iedereen is bezig met zijn eigen zaken, dat snap ik ook wel. Maar als zij iets meer gemotiveerd zouden zijn, zouden we nog zoveel meer kunnen bereiken”* (respondent 5). Respondent 4 zegt hier tot slot over dat *“als er meer aandacht aan de wijk zou worden besteed, weet ik zeker dat meer bewoners hier zouden willen blijven en ook meer zouden meedoen in onze wijk”*.

Verder zijn de activiteiten die georganiseerd worden door deze bewoners gericht op (het belang van) de buurtbewoners. Respondent 1 bevestigt dit door het volgende: *“de activiteiten die hier worden gedaan zijn gericht op de buurtbewoners, dus ook niet voor iemand uit bijvoorbeeld Kralingen [een andere buurt in Rotterdam]”*. *“Het is specifiek op de Tarwewijk gericht”* (respondent 2). Of de georganiseerde activiteiten er ook voor zorgen dat de zelfsturing van de bewoners wordt bevorderd, daarover zegt respondent 1: *“Ik ben vrijwilliger bij de OvdB. OvdB staat voor Organisatie Van en Door Bewoners, dus ik ben zelf ook bewoner. Hier helpen we andere bewoners en dan hoeven ze niet naar de VraagWijzer [een gemeentelijke dienst] en weten ze wat ze moeten doen.”* Respondent 4 onderstreept dit: *“door de activiteiten die hier in wijk georganiseerd worden, hoeft de gemeente of de politie niet meer zo snel in te grijpen als eerst.”* Respondent 4 voegt hier nog aan toe: *“ik organiseer samen met nog iemand het project ‘Jong BurgerBlauw’, en dat is een vrijwilligersproject in de Tarwewijk. Dit project richt zich als het ware op de jongeren in de wijk. Zij kunnen vrijwillig meedoen en dat houdt in dat we één keer in de week bijeenkomen, dan eten we meestal nog wat en dan gaan we daarna samen schouwen in de wijk. Dus voor de veiligheid, we gaan kijken naar kapotte inrichtingen, hangjongeren, kinderen die tot laat buiten zijn en dat soort dingen”*. Respondent 3 stelt verder: *“de gemeente hoeft niet zo zeer minder te gaan doen, maar ze kunnen doelgerichter te werk gaan omdat de andere dingen door bewoners zelf gedaan kunnen worden”*. Dat impliceert dat de gemeente de taken los kan laten op het gebied waar de bewoners zelf actief zijn en daarmee zelfsturend optreden, daar ze op dat vlak de gemeente(lijke ondersteuning) niet nodig achten. De Tarwewijk kent volgens de respondenten een redelijke mate van collectieve zelfredzaamheid. Maar in relatie tot de omvang van de wijk lijkt deze, zoals de respondenten bevestigen, nog wel beperkt te zijn.

Buurtverbondenheid

De buurtverbondenheid in of met de Tarwewijk lijkt onder de bewoners van de wijk nogal te verschillen. Alle respondenten voelen zich in een bepaalde mate wel verbonden met de Tarwewijk, en zijn daarom ook actief in de Tarwewijk. Zij willen echt wat betekenen voor de wijk: *“je kan mopperen in jezelf met jezelf, maar je kan ook zeggen ‘dit is mijn wijk, ik wil er wat van maken dus ik help mee en ik doe mee in de wijk’. En zo staan de bewoners die wel vrijwillig meedoen in de wijk er ook wel in, want die willen wel wat van hun wijk maken”* (respondent 3). Maar zij merken ook op dat er veel bewoners in de wijk zijn die zich niet verbonden voelen met de wijk. Dit komt door het slechte imago dat over de wijk heerst. Volgens alle respondenten kent de Tarwewijk een slechte reputatie door het verleden. *“Tarwewijk, achterstandswijk, criminaliteit zeggen ze”* (respondent 4). Respondent 1 antwoordt, op de vraag wat voor beeld er heerst over de wijk, het volgende: *“slecht, na ja slecht, het is ook meer het gevoel van het verleden. Bijvoorbeeld de Millinxbuurt, wat elke keer in de media was, waar vroeger een enorme achteruitgang was, de Tarwewijk allemaal politie invallen, noem maar op. Dat gevoel dat brengt mensen niet heel snel naar de wijk toe”*. Hoewel dit volgens de respondenten minder is geworden, lijkt het negatieve beeld nog niet verdwenen te zijn. *“Wat er wordt gezegd, natuurlijk zijn er in de geschiedenis heel veel incidenten geweest, drugs, criminaliteit, dat soort dingen. Maar dat is eigenlijk wel sinds een aantal jaren verbeterd. Dat kan je wel zeggen [...] maar toch merk je dat het heel lastig is, dat mensen dingen die tientallen jaren geleden zijn gebeurd, dat ze dat nog vasthouden en niet willen loslaten”* (respondent 5). Dit resulteert in het feit dat mensen niet graag in de Tarwewijk komen wonen, en als ze dat wel doen, dit meestal een tijdelijk verblijf is waardoor er geen binding met de wijk kan ontstaan. Opvallend genoeg spreekt namelijk elke respondent, en dat geldt voor zowel de bewoners als de gemeente over een ‘instroomwijk’, wat inhoudt dat veel verschillende mensen er tijdelijk komen wonen en na een korte tijd weer vertrekken. *“De Tarwewijk heeft een hele hoge omloopsnelheid per woning. Ik geloof dat er na elke drie maanden een nieuwe bewoner in een woning zit. Dat heeft er natuurlijk ook mee te maken, dat er daarom helemaal geen sociale cohesie is, dan weet ik niet of er samen-redzaamheid ontstaat”* (respondent 7). *“Dus zijn de bewoners één met de Tarwewijk, een deel wel en een deel absoluut niet. Die vluchten morgen als het zou kunnen, die zijn hier omdat ze niet anders kunnen. De noodkopers, de mensen die hier niet komen wonen, maar komen verblijven: ‘ik ben hier even, ik kom hier niet wonen, ik kom hier geen samenleving opbouwen.’ Dat is ½ van de maatschappij hier, die niet bewust kiest, maar hier is omdat het noodzakelijk is. Zolang dat blijft, zal je altijd een deel hebben die de Tarwewijk niet als hun thuis ziet en dat heb je hier”* (respondent 6). *“[...] De doorstroom in de wijk is zo ontzettend groot, ieder jaar gaat ongeveer 30% verhuizen en verkassen naar andere wijken. Die mensen hebben weinig binding”* (respondent 2). Het lijkt erop de verbondenheid sterk gerelateerd wordt aan de aantrekkelijkheid en/of imago van de wijk. Daar de Tarwewijk, terecht of onterecht, een slechte reputatie heeft, zorgt het ervoor dat veel mensen zich niet graag verbinden met deze wijk en er daarom ook niet willen blijven.

Toegankelijke en betrokken overheid

Uit de interviews van de respondenten blijkt unaniem dat de gemeente wel toegankelijk is voor burgers die erg actief zijn of al bekend zijn met de gemeente(lijke contacten). Dit wordt door de volgende quote goed omvat: *“omdat ik zelf al erg actief ben, zijn mijn lijnen heel kort. Ik kan iedereen benaderen van de gemeente die ik maar wil, tot aan de burgemeester toe, en dan krijg ik er ook nog antwoord op terug. Dat is voor andere bewoners weer wat anders. Zij hebben natuurlijk ook wel contacten, maar ik woon hier al zolang en ik heb al zoveel gedaan. Dus die lijnen die zijn heel erg kort,*

of het nou de gemeente Rotterdam is, een stuurgroep of de gebiedscommissie. Maar als willekeurige bewoner kom je natuurlijk nooit zover” (respondent 3). Maar ook vinden zij allen dat de gemeente zicht meer zichtbaar mag opstellen ten opzichte van bewoners die niet erg actief zijn, of die het wel zouden willen maar simpelweg niet weten wat de mogelijkheden zijn. De respondenten vinden namelijk ook allemaal dat er, voor zover zij weten, wel voldoende of zelfs veel mogelijkheden zijn voor bewonersparticipatie. Maar tegelijkertijd zijn ze van mening dat bewoners niet (voldoende) op de hoogte worden gebracht van deze informatie. *“Voor de meeste bewoners is het niet makkelijk, want die weten de weg gewoon niet en dan is het heel moeilijk om die gemeente te vinden, of te benaderen”* (respondent 2). *“Mensen moeten weten wie zij zijn en wat zij voor de bewoners kunnen betekenen. Dus de gemeente is er wel, maar ze moeten meer zichtbaar worden voor de onzichtbare burgers”* (respondent 5). Respondent 1 en 4 vinden echter dat het niet alleen aan de gemeente ligt, maar ook een beetje aan de burger zelf. *“Er zijn sommigen die zijn heel terughoudend, en sommigen niet. Sommigen die weten hun weg wel te vinden, en sommigen niet. Degenen die het niet kunnen vinden, die weten het gewoon niet. Maar er is wel genoeg om te vinden, dus het hangt ook een beetje van de burger af”* (respondent 4).

Wat betreft de betrokkenheid, vinden de respondenten, die nauw contact hebben met de gebiedsnetwerker, dat de gemeente betrokken is bij de bewoners die actief bezig zijn in de wijk. Echter stellen zij ook, zoals de rest van de respondenten, dat die betrokkenheid niet altijd geldt ten opzichte van andere bewoners die weliswaar wel iets doen voor de wijk, maar niet op de radar van de gemeente staan: *“vraag maar na in de Tarwewijk hoeveel mensen weten wie de gebiedsnetwerker is. Ik kan je garanderen dat meer dan de helft het niet weet, terwijl juist zo een persoon die betrokkenheid vanuit de gemeente vergroot”* (respondent 3). Respondent 5 voegt hieraan toe: *“maar ik denk daarom dat de bekendheid van een soort van ondersteuning en ook van iemand die de bewoners meeneemt en wegwijs maakt een vereiste is.”* Daarnaast moeten *“de bewoners die in de Tarwewijk wonen de gebiedscommissie wel kunnen vinden. Dus daar mag ook meer aandacht aan worden besteed, dat de gebiedscommissie zich afvraagt van ‘hoe kunnen we onszelf betrekken bij de bewoners in de wijk? Een bewoner kan namelijk wel roepen dat die wat wilt doen, maar als die niet weet waar die terecht moet, is dat eigenlijk al een signaal dat de gemeente iets meer moet doen aan haar zichtbaarheid”* (respondent 1). Daarbij vinden alle respondenten het van belang dat de bewoners serieus genomen worden door de gemeente, maar ook dat ze de nodige waardering ervoor dienen te krijgen. *“Er zijn veel bewoners die iets doen, of willen doen, in de wijk [...] maar dan wel denken van ‘wat is nou eigenlijk de waardering’. Het zijn vrijwilligers, maar je moet ze een bepaalde waardering geven en dat schiet nog best wel iets tekort, vind ik”* (respondent 4). Deze gedachte wordt ook gedeeld door een ambtenaar van de gemeente: *“als je wilt dat bewoners dit blijven doen, dan is waardering het belangrijkste. Af en toe een schouderklopje en zeggen tegen bewoners ‘ik heb gezien wat jullie allemaal hebben gedaan’. Dat is zo mooi, dat geeft zoveel meer stimulans. Dat motiveert ze alleen nog meer om vrijwillig iets te doen”* (respondent 6).

Handelingsruimte

De respondenten ervaren in beginsel wel voldoende ruimte om te kunnen handelen. Zij vinden allen dat er veel mogelijkheden zijn voor bewoners om te kunnen participeren. Ook zijn zij het er allemaal over eens dat er voldoende fysieke ruimte en financiële middelen beschikbaar worden gesteld voor de bewonersactiviteiten. Waar zij echter wel tegenaanlopen is de beperking van de handelingsruimte binnen regelgeving en beleid. Respondent 2 geeft aan dat de drempel om een bewonersinitiatief op te zetten best hoog is. *“Er komt best wel veel bureaucratie bij kijken. Het is gewoon een vak op zich,*

dus ik denk dat daarin zeker wel wat te behalen valt.” Respondent 5 voegt hieraan toe: “[...] en dat is soms wel heel demotiverend voor een bewoner om dan, als hij of zij een plan heeft, niet goed wordt geholpen, of van het kastje naar de muur wordt gestuurd”. “Het is heel mooi als een bewoner een initiatief wil indienen, maar het is dan ook heel zonde als je dan juist zo iemand kwijtraakt die iets wilt doen voor de wijk. Dan raak je zo een persoon kwijt, omdat die persoon aan allerlei regeltjes moet voldoen: je moet een heel plan opzetten, je moet een begroting indienen, en meestal krijg je het nog terug ook en dan moet je het bijstellen” (respondent 4).

Publieke vertrouwdheid

Wat veelvuldig uit de interviews naar voren komt, is dat de Tarwewijk wordt gekenmerkt door een gemeenschap bestaande uit gemêleerde groepen, waarbij elke afzonderlijke groep bestaat uit mensen met dezelfde etniciteit. Hierdoor kennen doorgaans alleen de mensen met dezelfde afkomst elkaar, en is er weinig binding tussen de verschillende groepen onderling. Respondent 3 zegt hier het volgende over: *“je hebt meer groepen. Alleen echt de mensen die al wat langer in de Tarwewijk wonen, kennen elkaar wel allemaal”*. Respondent 5 bevestigt dit ook en stelt dat *“de mensen elkaar wel kennen in de verschillende straten. Maar wat je wel ziet, zijn de verschillende etnische groepen die je hier ziet. Ze zijn allemaal wel te zien in de wijk, maar het zijn allemaal groepjes, dus ze gaan alleen met hun eigen cultuur om. Ze kennen elkaar wel, groeten wel, maar gaan niet echt met elkaar om.”* Op de vraag of de respondenten de bewoners elkaar in de buurt kennen en of er (regelmatig) contact is, antwoordt respondent 2 dat *“de bewoners spreken wel met elkaar, aan de overkant bijvoorbeeld, daar praat ik ook wel mee. Maar verder in de wijk gebeurt dat niet. Ik stap ook niet af op bewoners om ze ergens op aan te spreken. Dat gebeurt hier niet”*. Respondent 4 zegt hier over *“ik ken mijn burens wel, maar daar blijft het ook bij. Dat geldt denk ik ook voor de rest van de bewoners. Ik denk niet dat mensen elkaar allemaal kennen in de Tarwewijk.”* Alleen respondent 1 lijkt relatief gezien meer bewoners in de wijk te kennen, omdat hij actief is bij de bewonersorganisatie in de wijk: *“via de bewonersorganisatie ken ik heel wat bewoners, maar ik krijg ook regelmatig signalen dat wanneer de verschillende groepen die aanwezig zijn in de Tarwewijk een activiteit organiseren, het een beetje ingesloten is voor andere groepen”*.

5.3 Terbregge

De wijk heeft een typisch Hollands landschap met molens, water en fietsroutes die door het Lage Bergse Bos en de Rottemeren voeren. Aan weerszijde van de Rotte ligt de oude kern van de wijk Terbregge. Terbregge heeft een gevarieerd woonmilieu, omringd door water. Terbregge kent de nodige bedrijvigheid van individuele ondernemers. Er zijn geen winkels voor de dagelijkse boodschappen. Er zijn twee horecagelegenheden en er is een locatie met diverse bedrijven. Op de geluidswal en tussen de woningen van Nieuw Terbregge zijn diverse speelplekken (Wijkprofiel, 2016a).

Collectieve zelfredzaamheid

Voor het analyseren van de collectieve zelfredzaamheid in Terbregge zijn vijf interviews afgenomen onder bewoners die in deze wijk wonen. Hoewel niet alle respondenten in dezelfde mate actief zijn in de wijk, geven zij wel allemaal aan dat zij vinden dat er veel, of in ieder geval voldoende actie wordt ondernomen door de bewoners zelf. *“Er worden hier heel wat dingen gedaan door de bewoners, voor de bewoners, ja iedereen is wel betrokken”* (respondent 12). Respondent 10 geeft zelfs aan dat wanneer ze iets voor de wijk wil doen dat ze dat eerst met de bewoners onderling

tracht te regelen alvorens zij op de gemeente afstapt: *"ik zou niet de gemeente daarvoor benaderen denk ik. Ik zou het gewoon met de bewoners organiseren. Misschien dat ik dan nog wel aan een bewoner vraag die contacten heeft bij de gemeente of er ergens een potje voor is en anders regelen we het wel met elkaar, zoiets zou ik dan doen"*. Voorts geven de respondenten aan dat de bewoners zich primair inzetten voor (het belang van de) eigen buurt(bewoners). *"De activiteiten hier worden door alle bewoners wel echt op wijk- of straatniveau georganiseerd. Het is wel echt iets van, van ons voor ons"* (respondent 13). Respondent 11 voegt hier echter wel aan toe dat *"de activiteiten worden wel gedaan in de wijk, maar dat wil niet zeggen dat mensen van de andere wijken er niet aan mee mogen doen. Alleen omdat het in deze wijk wordt gedaan is de focus wel gericht op de bewoners van Terbregge, en dus ook op wat de bewoners in Terbregge nodig hebben"*.

Over het algemeen geven de respondenten aan zich vrijwillig in te zetten om wat toe te voegen aan de maatschappij, maar ook vooral om wat te betekenen voor de eigen buurt(bewoners). Respondent 14 geeft dit als volgt aan: *"ik wilde graag wat toevoegen aan de maatschappij, ik vroeg me af wat ik eigenlijk deed voor de mensen om me heen. Nou dit is echt iets, dat als ik zie dat ik anderen mensen ermee verder help doordat ik iets doe, dan geeft mij dat wel een goed gevoel dat ik iets bijdraag aan de buurt"*. Verder blijkt uit de antwoorden van respondenten 10 en 12 ook, dat door de initiatieven of georganiseerde activiteiten van de bewoners geprobeerd wordt om de zelfsturing van de wijk(bewoners) te bevorderen. *"Wat ik zie, is dat steeds meer betaald werk wegvalt, en als dat betaalbare werk wegvalt dan gebeurt het niet meer. Dus de buurvrouw, die vroeger een hulpje thuis had en die ging een kwartiertje met haar wandelen. Die persoon wordt niet meer betaald, dus die mevrouw komt niet meer buiten. Dan kan je gaan kijken van gaan we dat met vrijwilligers oplossen: 'ja, dat doen we', want dan zijn wij er om met die buurvrouw een kwartiertje naar buiten te gaan en dan voorkom je die eenzaamheid"* (respondent 12). Respondent 10 voegt hier aan toe: *"wij doen voornamelijk dingen voor hier in de wijk. Onze buurvrouw bijvoorbeeld, die is gehandicapt, dus het buurmeisje nemen we dan wel mee en brengen we dan naar school enzo, maar ook de boodschappen wordt ook gewoon gedaan voor haar door ons of andere burens"*. In de wijk Terbregge lijkt de collectieve zelfredzaamheid in hoge mate aanwezig te zijn.

Buurtverbondenheid

De verbondenheid in Terbregge is erg sterk, zowel met de wijk zelf als de verbondenheid tussen de bewoners onderling. De respondenten geven allen aan tevreden te zijn met de wijk en blij te zijn met het goede contact met de burens en anderen bewoners. Respondent 13 beschrijft de sfeer in de wijk als volgt: *"wat ik hier om me heen zie, is dat er een hele open cultuur is. Het voelt veilig, vertrouwd, we bellen makkelijk bij elkaar aan of lopen even naar binnen. Als er vragen zijn, als er problemen zijn, als er iets wordt gesignaleerd, dan gaat het of in de Burens-App of je loopt gewoon even naar wat mensen toe waarvan je denkt dat die je kunnen helpen of iets"*. Respondent 10 zegt er het volgende over: *"ik ben tevreden over de wijk, en als ik dat nog meer zou willen zijn dan zou ik daar zelf wel wat voor doen. Ik doe wel eens mee met de Opzoomer-Mee dingen en dan help ik ook mensen in de buurt met dingen die moeten gebeuren"*. De sterke mate van buurtverbondenheid is de gemeente ook opgevallen. *"In Terbregge zie je wel een hele binding met de wijk. Ze zijn heel betrokken en op een leuke manier betrokken. Meedenkend betrokken, af en toe kritisch maar dat geef niet. Daar is afgelopen twee jaar ook een natuurspeeltuin tot stand gekomen, waarbij ouders met jonge kinderen elkaar kunnen vinden in het weekend, op de vrijdag en woensdagmiddagen"* (respondent 9). De verbondenheid lijkt ook beïnvloed te worden door de woontijd van de mensen in de wijk. Respondent 9 zegt namelijk *"daar [in Terbregge] wonen mensen al heel erg lang he, [...] daar gaan*

huizen echt over van ouder naar kind ofzo, dus de mensen kennen elkaar écht al heel lang". Dit wordt ook door respondent 12 onderstreept: "er zijn mensen die hier meer dan 40 jaar wonen, dus ik denk dat dat al genoeg zegt over wat zij voelen voor de wijk".

Toegankelijke en betrokken overheid

Uit de afgenomen interviews blijken de meningen over de toegankelijkheid van de gemeente verdeeld te zijn. Respondent 11 stelt namelijk: *"voor mij is de gemeente heel toegankelijk, maar dat is ook omdat ik inmiddels de personen ook wel ken. Ik merk dat als ik contact opneem met de gemeente, dat ik heel vaak nog dezelfde dag wordt gebeld of wordt gemaïld"*, en dat geldt ook voor respondent 13: *"ik ken de gebiedsdirecteur bij naam, en alle ambtenaren die eronder zitten. Dus voor mij kan ik met een simpel belletje al een één-op- één gesprek regelen"*. Maar dit geldt niet voor de overige respondenten, die geven te kennen dat zij via de algemene kanalen van de gemeente deze haast niet kunnen bereiken, in ieder geval niet voor hetgeen waarvoor zij de gemeente willen bereiken. Maar tegelijkertijd geven ze ook aan dit geen enorme belemmering te vinden, omdat zij meestal wel een andere bewoner in de wijk kunnen vinden die wel de juiste contacten heeft bij de gemeente. Dit wordt bevestigd door respondent 11: *"ik merk dat andere bewoners het [bereiken van de gemeente] wel lastig vinden, want die komen dan heel vaak naar mij van 'joh kan je me helpen, weet je waar ik moet zijn?' Daar zie je dan mensen die het echt niet weten en dat zij zelf geen toegang weten te vinden, althans niet de juiste"*. Respondent 12 vindt verder dat *"de afstand naar de gemeente, sinds de komst van de gebiedscommissie, eigenlijk alleen maar nog veel groter is geworden, want mensen weten af en toe totaal niet waar ze terecht moeten. Dat is heel vaak die afstand die best groot geworden is"*. Maar ook vanuit de gemeente wordt erkend dat die toegankelijkheid beter kan: *"het kan altijd beter, wij mogen heel officieel onze telefoonnummers niet op de website zetten. Nou dat soort dingen vind ik gek, want wij werken in het gebied dus wij moeten gewoon vindbaar zijn voor de bewoners en niet via 14 010 [de algemene servicelijn van de gemeente Rotterdam], maar gewoon via een naam en een nummer"* (respondent 9). Ook over de informatieverstrekking vanuit de gemeente zijn de meningen verdeeld. Opvallend is dat de respondenten, die een korte afstand tot de gemeente kennen, wel vinden dat er voldoende informatie wordt verstrekt, terwijl de respondenten die deze korte lijnen niet hebben vinden dat *"de informatie niet makkelijk te vinden is, of althans niet duidelijk is gemaakt waar welke informatie te vinden is"* (respondent 13). Ook zijn er maar enkelen die op de hoogte zijn van wie de gebiedsmanager/netwerkers zijn in hun wijk, en een aantal van de respondenten weten niet eens dat er dergelijke contactpersoon is in de wijk.

Wat betreft de betrokkenheid van de gemeente zijn de respondenten het allen met elkaar eens dat zij de gemeente niet voldoende betrokken vinden bij hun activiteiten en/of initiatieven. Ookal is de gemeente voor sommigen wel goed toegankelijk, ook zij vinden dat ze zich daarnaast wel meer mogen betrekken bij wat de bewoners doen in de wijk. Respondent 11 vat dit als volgt samen: *"[...] ze zijn dan misschien wel toegankelijk, maar de betrokkenheid ligt dan wel weer anders, want dat is het dus inderdaad je krijgt je initiatief, je krijgt je geld en dat is het. Nou ja goed, daar deed je het wel voor maar tegelijkertijd is het wel heel leuk als je zoveel vrije tijd in iets steekt voor de buurt als, na ja niet het hele college van burgemeester en wethouders hoeft op te stoep te staan, maar het is wel leuk als er iemand vanuit de gebiedscommissie of vanuit de gemeente er is om wat waardering te laten zien. Of dat er, nadat je dat bewonersinitiatief toegekend hebt gekregen, nog ergens op één of andere manier contact is. Dat je gewoon eventjes het gevoel hebt van 'goh, ze zijn niet alleen maar*

initiatieven aan het afvinken en accorderen, maar ze weten ook echt wie wat aan het doen is'. [...] Ik vind dat ze dat in de praktijk best meer tot uiting kunnen brengen". Respondent 14 stelt zelfs dat de betrokkenheid van de gemeente wellicht voor meer aanzet kan zorgen voor bewoners om wat te gaan doen voor of in de wijk: "ik denk ook dat het bij de bewoners dan duidelijk wordt dat de gebiedscommissie, of de gemeente, écht dicht bij de bewoner staat. Dat ze weten wat er speelt, wat er leeft, dat zij de bewoners waarderen voor wat zij doen. Er is immers onthouden dat je je hard hebt gemaakt voor de wijk. Maar het biedt tegelijkertijd ook de mogelijkheid voor mensen om met zo iemand te spreken en om te kijken van 'hey, dat is dus ook door de gebiedscommissie, door de gemeente, deels gefinancierd en oh ik heb dan ook nog wel een idee'. Dus het kan ook wel weer mensen zelf meer helpen om te denken en ze te bewegen van 'nou dan heeft het misschien voor mij ook wel zin om toch een bewonersinitiatief in te dienen of iets'. Ik denk dat de zichtbaarheid van de gemeente dit echt wel teweeg kan brengen."

Handelingsruimte

Hoewel niet alle respondenten op de hoogte zijn van wat er allemaal mogelijk is op het gebied van bewonersparticipatie, ervaren zij wel voldoende handelingsruimte. Dit komt mede doordat er in de wijk altijd wel iemand aanwezig is die wél bekend is met de mogelijkheden, en bewoners in deze wijk nauw contact hebben en elkaar wel weten te vinden, zoals respondent 10 ook aangeeft: *"ik weet niet echt wat de mogelijkheden zijn, dus ik ga gewoon altijd naar een bewoner die het misschien wel weet en die regelt voor mij dan wel het één en ander"*. Dat is ook het beeld dat bij de gemeente heerst: *"in Terbregge kunnen ze het natuurlijk wel, over het algemeen als ze het echt willen, kunnen ze het wel vinden en lukt het meestal wel"* (respondent 9). Maar het merendeel van de respondenten vindt ook wel dat *"de drempel een beetje hoog ligt voor het oprichten van een activiteit in de wijk"* (respondent 13). Respondent 12 voegt hieraan toe dat *"als je meer mensen bereid wilt krijgen om hun idee eigenlijk écht om te zetten in een actie, dan zou je het minder bureaucratisch moeten regelen. Ik denk dat mensen kunnen afhaken, zeker als je geen heel groot initiatief hebt, want je hebt allerlei verschillende formulieren en dan heb je vijf handtekeningen nodig van medebewoners en dan moet je nog een aantal dingen verantwoorden, wat best wel dusdanig bewerkelijk is dat mensen die even minder makkelijk iets op papier zetten en dat even regelen er dan mee stoppen"*. Ook respondent 14 deelt deze mening: *"de regels zijn ook niet altijd even uitnodigend. Die regels voor bewonersparticipatie hoeven niet te verdwijnen, maar ze mogen wel wat eenvoudiger zijn, want wat altijd al een belemmering is geweest en nog steeds blijkt, is dat je bang bent dat je tegen die muur aan loopt en heel veel van ons lopen ook nog steeds tegen die muur aan"*. Dit is overigens niet alleen de ervaring van de bewoners, maar dit wordt ook enigszins bevestigd door een gemeentelijke ambtenaar: *"er zijn veel regeltjes. Als je iets wil organiseren, moet je vreselijk veel dingen regelen. Je kan niet zomaar je straat afzetten, lintje hangen en denken het mag. Er is toch wel weer een kennisgeving die je moet doen, formulieren inleveren, verantwoorden. [...] zo een bewoner moet best wel aan heel veel regels voldoen voordat het komt tot zo een hele activiteit, er zitten dus best wel wat regeltjes aan vast"* (respondent 9).

Publieke vertrouwdheid

In de wijk Terbregge lijken de bewoners elkaar wel allemaal te kennen. Er schijnt ook veel sociale interactie te zijn tussen bewoners. Een aantal respondenten geeft aan dat het onderlinge contact mede wordt versterkt omdat er in grote mate toch een dezelfde doelgroep aanwezig is in de wijk, waardoor ze elkaar vaker treffen bij plekken die hen bij elkaar brengen. *"Terbregge is ook wel een wijk met veel gezinnen, ook wel jonge gezinnen, en dan kom je elkaar toch tegen elke keer bij het*

schoolplein, bij de sportvereniging of bij de speeltuin” (respondent 14). Respondent 9 stelt dat men “elkaar echt heel erg goed kent in Terbregge. Dat is echt een eigen wijkje, kennen de mensen elkaar. Ze hebben een speeltuinvoorziening waar ze veel dingen met elkaar doen, waar ze klaverjassen en activiteiten met elkaar organiseren.” Ook respondent 10 kan zich hier in terug vinden: “het contact is heel goed, en ik denk ook echt wel dat er degelijk die cohesie is van samen dingen willen doen voor de wijk of voor elkaar”. De gedachte, dat de sociale cohesie ervoor kan zorgen om samen dingen te gaan doen, wordt ook gedeeld door respondent 13: “ik denk wel dat als er meer contacten zijn en mensen kennen elkaar beter, dat er ook makkelijker over dingen worden gesproken en dat er makkelijker plannetjes worden gesmeed dan wanneer je elkaar maar even kort ziet of nauwelijks kent”. Respondent 11 geeft aan de publieke vertrouwdheid daarom ook bewust te proberen te bevorderen door het organiseren van publieke activiteiten: “we hopen dat we met de activiteitendagen echt dat iedereen elkaar ontmoet in de wijk, want als je meer mensen kent in de buurt, dan kan je ook meer met elkaar dingen regelen en afspreken en meer voor elkaar doen, dus dan hoef je niet altijd een externe, een organisatie of de gemeente te bellen of te benaderen. Maar dan heb je gewoon een fijne buurt waar je op kan rekenen”.

6. Analyse

Met behulp van de empirische bevindingen zullen in dit hoofdstuk de theoretische veronderstellingen, zoals gesteld in het conceptueel model, worden geanalyseerd. Per case zal worden beschreven wat de feitelijke invloed van de gemeentelijke sturingsinstrumentatie conform het conceptueel model is. Hierbij zal bij elke variabele geanalyseerd worden of de verwachte relaties zoals gesteld in het conceptueel model worden bevestigd of verworpen. Tot slot zal een vergelijking tussen beide wijken worden gemaakt, waarbij bezien zal worden wat de daadwerkelijke invloed is van de gestelde condities van collectieve zelfredzaamheid op de mate van de collectieve zelfredzaamheid in de wijken.

6.1 Tarwewijk

Hieronder zal de analyse voor de Tarwewijk uiteen worden gezet met opeenvolgend een beschrijving van de invloed van regelgeving en beleid op de condities handelingsruimte en toegankelijke en betrokken overheid; de invloed van sociale en fysieke infrastructuur op de condities buurtverbondenheid, handelingsruimte en publieke vertrouwdeheid; de invloed van communicatie op de conditie toegankelijke en betrokken overheid en de invloed van budget op de conditie handelingsruimte.

Invloed van regelgeving en beleid

Ondanks dat de gemeente Rotterdam haar beleid en regels zodanig tracht op te stellen dat de bereidheid van bewoners om zich in te zetten voor de eigen buurt wordt bevorderd of vergroot, lijken deze nog niet helemaal aan te sluiten bij (de behoeftes van) de bewoners in de Tarwewijk. De resultaten laten namelijk zien dat bewoners zich in meer of minder mate juist belemmerd voelen door bureaucratische regels, die naar hun mening sterk aanwezig zijn. Dit bevordert de bereidheid van de bewoners niet en heeft een negatief invloed op de (formele) handelingsruimte die de bewoners ervaren. *“Het beleid sluit niet altijd aan op de doelgroep van de wijk, zoals hier [de Tarwewijk]. De procedure om een activiteit te organiseren is niet bepaald laagdrempelig, waardoor je dus al een grote groep in deze wijk uitsluit”* (respondent 4).

Verder laat de analyse zien dat de bewoners in de Tarwewijk niet het idee hebben dat de gemeente zich voldoende bekommert om de participatie van de bewoners. *“Als de gemeente er voor de Tarwewijk wil zijn, moet er ook alles aan gedaan worden om er écht voor de wijk te zijn. Maar dat zie ik niet. Die regeltjes zijn soms zo een doolhof dat ik me afvraag hoe graag wil de gemeente eigenlijk samenwerken? Ik bedoel als de gemeente Rotterdam samen iets met de bewoners wil bereiken, dan moet je er toch ook voor zorgen dat de bewoners iets kunnen bereiken”* (respondent 1). Hoewel er dus bij de gemeente (formeel) wel een omslag te bespeuren is, van een minder rigide sturingsaanpak naar een meer flexibelere sturingswijze, lijken de bewoners dit nog niet zo te ervaren. Interessant is dat dit ook wordt bevestigd door een respondent vanuit de gemeente. *“Samen-redzaamheid wordt zoveel mogelijk bevorderd door flexibiliteit, en dat hebben wij niet voldoende. Wij zijn een sturende organisatie en een controlerende organisatie. Wij sturen door controle, en als één ding niet werkt, is dat als je wilt dat bewoners veel samen doen, dan moet je niet vanuit controle sturen maar vanuit vertrouwen en vanuit kennis. Dat doen we nog onvoldoende”* (respondent 6). Dit duidt erop dat, hoewel in de (beleids)documenten is vastgelegd dat de gemeente Rotterdam een andere houding dient aan te nemen en een andere sturingswijze dient te hanteren teneinde de collectieve zelfredzaamheid in Rotterdam te vergroten, daarvan in de praktijk nog niet veel van terug te zien is.

Invloed van sociale en fysieke infrastructuren

Uit de onderzoeksdata lijkt de buurtverbondenheid in de Tarwewijk niet persé beïnvloed te worden door de aan- of afwezigheid van de sociale en fysieke infrastructuren in de wijk. Deze zijn in deze wijk namelijk wel in ruime mate aanwezig, maar toch lijkt de buurtverbondenheid in deze wijk niet erg hoog te liggen. Uit de interviews is gebleken dat de buurtverbondenheid met name te koppelen is aan de woonduur van de bewoners in de wijk, en dat deze woonduur beïnvloed wordt door de reputatie van de wijk. Des te langer iemand in de wijk woont, des te meer deze zich verbonden voelt met de wijk. Dat de buurtverbondenheid in deze wijk nogal verschilt tussen de bewoners is dan ook te verklaren door het feit dat er een groep mensen is die heel lang in de Tarwewijk woont, en dat er een (grote) groep is die zich daar enkel voor een tijdelijke duur vestigt en vervolgens weer vertrekt. Vanwege die hoge omloopsnelheid is, over het algemeen genomen, de buurtverbondenheid in deze wijk laag. Wat in lijn ligt met de verwachtingen uit de theorie is dat de mensen zich niet 'thuis' voelen in een buurt met een slechte reputatie en zich daarom niet verbinden met de wijk. Uit de resultaten is namelijk gebleken dat de hoge omloopsnelheid in de Tarwewijk te wijten is aan het negatieve imago dat over de wijk heerst, waardoor mensen zich niet blijvend willen vestigen in deze wijk. Maar kennelijk hebben de aanwezigheid van sociale en fysieke infrastructuren geen sterke invloed op de aantrekkelijkheid van een wijk.

De aanwezigheid van sociale en fysieke infrastructuren lijken verder van positief invloed te zijn op de (fysieke) handelingsruimte. Bewoners in de Tarwewijk vinden dat er voldoende fysieke ruimte is om bewonersactiviteiten uit te voeren. Er zijn ook voldoende gebouwen, zoals het Huis van de Wijk en de bewonersorganisatie, in de wijk aanwezig waar ruimte beschikbaar is voor bewoners die willen recreëren c.q. participeren. De invloed op de publieke vertrouwdheid is een interessante, omdat er in de Tarwewijk een bepaalde 'verdeeldheid' tussen de bewoners bestaat. De bewoners kennen elkaar wel en lijken ook regelmatig contact te hebben, maar dit geldt alleen voor de verschillende (etnische) groepen onderling. Uit de analyse kan worden opgemaakt dat de publieke vertrouwdheid door de aanwezigheid van sociale en fysieke infrastructuren positief kan worden beïnvloed, maar dat het in dit geval alleen de publieke vertrouwdheid van de groepen onderling (nog meer) bevordert. *"Het Huis van de Wijk, het zijn een aantal van die verschillende groepen die elkaar daar leert kennen en daar gebruik van maken"* (respondent 3). *"Tijdens zo een koffie-uurtje heb je van die specifieke groepen, zoals de Turkse mensen, of de Antilliaanse mensen, onder elkaar die veel contact hebben. Maar dat is alleen in hun eigen groep"* (respondent 2). Vanuit de gemeente wordt dit door respondent 7 inderdaad ook als een risico benoemd: *"een risico wat ik wel zou kunnen benoemen bij zo een Huis van de Wijk, en daar is een rapport over, en dat gaat over dat je soms ook groepen hebt en die vormen dan weer een groepje en die sluiten andere weer buiten. [...] als er dus iemand van buitenaf daar betrokken bij wilt zijn, dan blijft het een gesloten groep en dan krijg je een soort van sociale buitensluiting"*.

Invloed van communicatie

Uit de interviews blijkt duidelijk dat de bewoners niet tevreden zijn over de mate waarin de gemeente Rotterdam betrokken is en zij zich toegankelijk opstelt voor bewoners. Uit de resultaten blijkt ook dat het gebrek aan goede (informatie)ondersteuning en het onvoldoende zichtbaar zijn van de gemeente hier een oorzaak van is. Alhoewel een aantal respondenten het er over eens zijn dat de gemeente wel benaderbaar is, zijn zij het samen met de overige respondenten het ook eens over dat de gemeente meer haar best mag doen om (nog) toegankelijker te worden voor burgers. Dit geldt

vooral voor de burgers die niet direct in contact staan met de gemeente of niet bekend zijn met de gemeentelijke wereld. Uit de analyse valt echter op dat de gemeente niet zo zeer te weinig doet aan haar zichtbaarheid en betrokkenheid, maar dat de wijze waarop de gemeente handelt niet helemaal aansluit bij de wijk. De ambtenaren erkennen wel dat de zichtbaarheid van de gemeente vergroot dient te worden door heldere en zichtbare communicatie en dat ze dat ook proberen. *“Ik denk wel dat het goed is als we meer zichtbaar zouden zijn, want dan zijn we ook makkelijk benaderbaar. Er zijn wel ambtenaren aanwezig in de wijk, zij kennen de wijken van haver tot gort. Alleen geven wij daar denk ik te weinig ruchtbaarheid aan, waardoor het onzichtbaar blijft voor de burger”* (respondent 8). Een ambtenaar die werkzaam is in de wijk geeft echter aan dat er niet op de juiste wijze wordt gecommuniceerd. Er wordt teveel digitaal en schriftelijk gecommuniceerd en dat sluit niet aan bij de bewoners in de Tarwewijk. *“De laaggeletterdheid in Charlois is 34%, dat betekent dat meer dan 1/3 van de bewoners laaggeletterd is”* (respondent 6). Opvallend is dat een beleidsambtenaar zegt *“misschien zouden we op de gebiedspagina vaker moeten laten zien hoe, wat, wanneer en waar we overal zijn, want we zijn echt niet meer zoveel achter het bureau als vroeger”* (respondent 7), wat dus weer duidt op digitale én schriftelijke communicatie. Ook respondent 8 zegt *“vanuit het gemeentelijk perspectief, vanuit het werk dat we doen, geven wij kaders mee van waar kan je op letten om samen de stad te maken. Deze zijn allemaal terug te vinden op de website of brochures”*. Respondent 6 stelt echter: *“als je wil dat bewoners dingen met elkaar doen en vooral willen dat ze ons kunnen vinden en onze producten kunnen vinden, moeten we niet vanuit onze ambtelijke visie bedenken hoe iets zou moeten, dan hebben we niet geschakeld naar hoe de feitelijke situatie in zo een wijk is”*. Het is dus van belang dat de wijze van communiceren aansluit bij de doelgroep van de desbetreffende wijk.

De bewoners in de Tarwewijk vinden het ook belangrijk om de nodige waardering te krijgen en dat de gemeente zich serieus betreft bij hun initiatieven en activiteiten; door niet alleen vanaf een (onzichtbare) afstand te communiceren, maar door zich ook écht in de wijk te laten zien. Vanuit de gemeente wordt deze behoefte ook wel enigszins bespeurd: *“ik denk dat bewoners toch meer behoefte hebben aan een zichtbaar huis in de wijk waar je naar binnen kan stappen, een soort van winkel, met al je vragen. Dus een eerste ingang, de 14 010 [de algemene servicelijn van de gemeente Rotterdam], maar dan letterlijk in een wijk”* (respondent 8). Gelet op al het voorgaande lijkt communicatie een sterke invloed te hebben op de conditie toegankelijke en betrokken overheid.

Invloed van budget

Uit de analyse blijkt dat de gemeente Rotterdam een ruim budget beschikbaar stelt voor bewoners die bereid zijn zich in te zetten voor de wijk of de stad. Over het algemeen genomen zijn de bewoners bekend met de financiële regelingen, en ervaren zij voldoende financiële ondersteuning, wat hun handelingsruimte vergroot. De gemeentelijke ambtenaren zijn het er over eens dat het beschikbaar stellen van budget voor bewoners een positieve invloed heeft op de collectieve zelfredzaamheid. *“Ik denk dat als je het weglaat, dat vooral in de kansarmere wijken dat echt wel een probleem is. Ik bedoel nu kan het net het verschil maken of bewoners bereid zijn zich in te zetten of niet. Dus ik ben wel voor behoud ervan”* (respondent 8). Respondent 6 stelt dat wanneer er nog meer budget voor de Tarwewijk beschikbaar zou worden gesteld, dit de collectieve zelfredzaamheid in deze wijk zelfs nog kan vergroten. Dit omdat de Tarwewijk, ten opzichte van andere Rotterdamse wijken, een wijk is waar de sociaaleconomische status van de bewoners laag ligt. *“De collectieve zelfredzaamheid kan veel groter als wij als overheid bereid zijn daar veel meer middelen voor*

beschikbaar te stellen, en eigenlijk op een veel laagdrempeligere manier. Als je de Piramide van Maslow hebt, de bewoners in de Tarwewijk zitten in trede één en twee, daar zitten ze in de Piramide van Maslow. Als wij willen dat de bewoners in de hoogste trede komen, vijf, dus als je wilt dat óók zij participeren, dan moet je het natuurlijk wel als gemeente financieren” (respondent 6). Het beschikbaar stellen van budget lijkt in ieder geval van positieve invloed te zijn op de (financiële) handelingsruimte van bewoners.

6.2 Terbregge

Hieronder zal de analyse voor de wijk Terbregge uiteen worden gezet met opeenvolgend een beschrijving van de invloed van regelgeving en beleid op de condities handelingsruimte en toegankelijke en betrokken overheid; de invloed van sociale en fysieke infrastructuren op de condities buurtverbondenheid, handelingsruimte en publieke vertrouwdheid; de invloed van communicatie op de conditie toegankelijke en betrokken overheid en de invloed van budget op de conditie handelingsruimte.

Invloed van regelgeving en beleid

Uit de resultaten blijkt dat de (formele) handelingsruimte van de respondenten wordt ingeperkt, én dat dit gebeurt door de aanwezigheid van teveel (ingewikkelde) regels en procedures. Verder lijken deze regels en procedures ook een negatief impact te hebben op de conditie toegankelijke en betrokken overheid, omdat de bewoners niet het idee krijgen dat de gemeente een soepele samenwerking met burgers tracht te bewerkstelligen. *“Er zijn soms dingen, dat je iets wilt organiseren en dan ook wel bij de gemeente terecht komt, maar dan blijkt dat je niet bent waar je moet zijn en dan word je van het kastje naar de muur gestuurd, want waar je dan ook terecht komt dan zeggen ze dat het niet in hun potje valt en daar houdt het dan ook op. Er is dan niet iemand die je nog éven wel kan helpen om er iets van te maken, én dan denk je wel eens van ‘er wordt geroepen van burgerparticipatie, en bewoners moeten meer zelf voor de eigen buurt doen’, maar op het moment dat zo een burger initiatief neemt zijn ze ook niet echt behulpzaam”* (respondent 14). Zoals eerder beschreven, lijkt de gemeente zich daar wel bewust van te zijn en lijkt het er ook op dat zij daar wat aan wil doen, maar dat het op het moment nog wel een zoektocht is. *“Dat is nou ook onze core-business als gemeente, dat wij ermee bezig zijn om ervoor te zorgen dat het vanzelfsprekend is voor iedere ambtenaar om dienstverlenend en maatwerk te leveren. Dus als je als Rotterdammer ergens tegenaan loopt, van hier loop ik tegen een muur op want deze ambtenaar die zegt ‘dit valt niet binnen mijn beleidskader, dus hier ben ik niet van’. Dat je wel even denkt ‘nee oke, hier ben ik niet van maar hoe kan ik diegene nou wel helpen naar een antwoord dat voor hem bevredigend is, zodat we wel samen iets kunnen realiseren waardoor de stad Rotterdam mooier wordt en dat we een tevreden Rotterdammer hebben’. Dat is onze core-business, maar dat is dus dat programma Rotterdammergericht werken. Dus daar zijn wij intern mee bezig, en tegelijkertijd zie je inderdaad wel dat Rotterdammers tegen wet- en regelgeving aan lopen”* (respondent 7). Hieruit blijkt dat de bewustwording er enigszins is, maar dat het nog niet overal binnen de gemeente zo (soepel) verloopt.

Invloed van sociale en fysieke infrastructuren

In deze case wordt het duidelijk dat een aantrekkelijke buurt met een positief imago voor sociaal vertrouwen en familiariteit zorgt, wat de verbondenheid in en met de buurt doet toenemen. *“Dit [Terbregge] is op zich een goede wijk in Rotterdam, wat je ook ziet is, áls mensen gaan verhuizen dan*

doen ze dat meestal wel in deze buurt. Dus ze blijven wel gewoon hier wonen, want het is prettig, groen, waterrijk en veilig" (respondent 10). De aanwezigheid van sociale en fysieke infrastructuren, waar mensen elkaar zouden moeten leren kennen, lijkt de buurtverbondenheid niet direct te beïnvloeden. Belangrijk is dat de bewoners zich gewoon thuis en veilig voelen in de wijk. Hierdoor blijven mensen (langer) in een wijk wonen, wat wel weer effect lijkt te hebben op de buurtverbondenheid. Uit de resultaten blijkt namelijk dat de buurtverbondenheid in deze wijk hoog is, maar dat de bewoners er ook al heel lang wonen en als er nieuwe bewoners komen, dat zij het voornemen hebben om er ook te blijven, want "mensen komen hier echt om te wonen, het is er lekker rustig, veilig en fijn" (respondent 13). De gemeente erkent dat het hebben van sociale en fysieke infrastructuren er wel voor kan zorgen dat bewoners de ruimte krijgen om te handelen, en dat men daar elkaar ook kan vinden. "[...] Wat je daar [het Huis van de Wijk] ziet is dat de mensen zich daar met elkaar organiseren hè. Dus dat gaat vanzelf, dat organiseren wij helemaal niet. Dat komt wel doordat dat gebouw daar is, waar de mensen elkaar kunnen vinden. Het is eigenlijk dat je op het begin een beetje een opstart geeft en dan hoop je eigenlijk dat het na een tijd vanzelf gaat" (respondent 9). De ambtenaar merkt verder op dat, in een wijk als Terbregge, de bewoners niet persé bij voorbaat gefaciliteerd hoeven te worden. "Als bewoners de behoefte hebben, want in Terbregge heeft niet iedereen de behoefte om georganiseerd te zijn, denk ik, dan moet je zo vooral faciliteren op het moment dat ze naar je toe komen". Verder wordt door een andere ambtenaar gesteld dat de publieke vertrouwdheid wel gestimuleerd wordt door de gemeentelijke opgezette (sociale) infrastructuur. "Juist door het organiseren van activiteiten kunnen mensen elkaar ook vinden, leren kennen en samenwerken. Dus het stimuleren van activiteiten via bewonersinitiatieven vind ik een goed idee" (respondent 8). De aanwezigheid van sociale en fysieke infrastructuur lijken in ieder geval een positieve invloed te hebben op de (fysieke) handelingsruimte en publieke vertrouwdheid.

Invloed van communicatie

Ook hier lijkt communicatie een sterke invloed te hebben op de conditie toegankelijke en betrokken overheid, en leidt het tot dezelfde eerder getrokken conclusie (als bij de Tarwewijk). Dit is eigenlijk ook wel logisch, want aangenomen kan worden dat de gemeente Rotterdam zich op dezelfde manier opstelt en op dezelfde wijze communiceert naar al haar bewoners. Vanuit de gemeente wordt aangegeven, dat zij soms nog zoekende is over hoe zij zich dient op te stellen ten opzichte van haar bewoners. "We hebben ook een nieuw bestuursmodel met gebieden werken en gebiedscommissies, dat kost ook even tijd hè. Op het begin waren we nog erg zoekende over hoe bereik je nou die mensen? Moest het gebiedsnetwerk nou wel op internet komen, zodat ze bereikt kunnen worden of niet? Nou dat gaat langzaam een beetje inzakken, indalen en institutionaliseren. Dus dat is een zoektocht waar we nu op dit moment nog steeds mee bezig zijn" (respondent 7). Dit verklaart wellicht ook waarom de contactgegevens van het gebiedsnetwerk van de Tarwewijk wel op de website staat, en het gebiedsnetwerk van Terbregge nog niet. Het is nog een lopend proces, waarbij nog niet alles is geïnstitutionaliseerd. Dat dit niet bevorderend werkt voor bewoners blijkt wel uit het antwoord van de volgende respondent: "[...] Maar ik merk wel dat het niet altijd even makkelijk is om te bepalen wie je waar voor moet hebben. 14 010 [de algemene servicelijn van de gemeente Rotterdam] is een nummer dat je dan hebt, maar dan ben je ook weer afhankelijk van de persoon die daar zit en dan moet je daar ook maar je weg verder zien te vinden. Dat is het enige dat ik niet precies weet waar ik moet zijn, dat ik niet weet waar ik moet zoeken" (respondent 13).

De meeste respondenten hebben echter ook aangegeven dat, wanneer zij uiteindelijk de (juiste personen bij de) gemeente hebben weten te bereiken, dat de gemeente zich vervolgens wel toegankelijk en betrokken opstelt. *“Als je ze eenmaal hebt gevonden, dan moet je ze ook niet loslaten, want de samenwerking is dan wel goed. Je kan je plan met ze uitdenken, ze kijken ernaar en bespreken het wel met je. Dus ik vind dat op het moment dat de samenwerking er is, dat de communicatie dan wel goed verloopt”* (respondent 11). Dus ook hieruit blijkt weer dat de gemeente niet zo zeer te weinig doet, maar kennelijk niet op de juiste manier toegankelijk en benaderbaar is voor de bewoners. Respondent 14 denkt, zoals ook al eerder door de gemeente is aangegeven, dat een soort wijkwinkel wel zou werken: *“er staat wel eens iets in de wijkkrant en volgens mij kan je ook veel vinden op de website, maar misschien moet er toch iets van een fysieke plek ergens zijn hier, waar alles over de wijk te vinden is waar dat soort gegevens staan”*. Verder blijkt uit de analyse dat de bewoners de gemeente meer betrokken zouden achten als haar ambtenaren meer zichtbaar en aanwezig zouden zijn in de wijk.

Invloed van budget

Voor Rotterdamse bewoners die bereid zijn zich in te zetten voor de wijk of stad is, zoals reeds is gebleken, een ruim budget beschikbaar. Alle respondenten zijn het erover eens dat, het verlenen van budget door de gemeente, de (financiële) handelingsruimte van de bewoners vergroot. Hoewel een ambtenaar stelt dat *“in de kansrijkere wijken [...] er heel veel dingen gebeuren zonder dat er subsidie voor aangevraagd wordt”* (respondent 8), zegt een andere ambtenaar die in de wijk werkt *“dat het altijd wel handig is, om een initiatief te ondersteunen, ook financieel. Soms helpt dat net eventjes om het wat makkelijker te organiseren”* (respondent 9). Een bewoner vindt immers dat de mankracht om zorg te dragen voor de eigen buurt(bewoners) er wel is, maar *“alleen dat kan je niet altijd zelf financieren, daar heb je dan de gemeente voor nodig”* (respondent 10). Het beschikbaar stellen van budget heeft een positieve invloed op de handelingsruimte van bewoners.

6.3 Tarwewijk versus Terbregge

Het grootste verschil tussen beide wijken lijkt de buurtverbondenheid te zijn. Terbregge laat namelijk, vooral ten opzichte van de Tarwewijk, duidelijk zien dat de bewoners in die wijk zich erg verbonden voelen in en met de wijk. Bewoners zijn trots op hun wijk en op de dingen die er gebeuren, er is een sterke sociale binding tussen bewoners waardoor zij zich graag inzetten voor de wijk, waar ze ook graag blijven wonen. In de Tarwewijk daarentegen, verhuizen mensen snel uit de wijk en lijken zij zich door de slechte wijkreputatie niet met de buurt te willen identificeren of te verbinden. Dit resulteert in dat er in de Tarwewijk eigenlijk (continu) een gefragmenteerde gemeenschap ontstaat, wat een negatief impact heeft op de verbondenheid tussen de bewoners. Dat de buurtverbondenheid invloed heeft op de mate van de collectieve zelfredzaamheid van een wijk blijkt hier wel uit, want hoewel de Tarwewijk een aantal vitale kernen van mensen kent die zich inzetten voor een betere wijk, lijkt deze groep nog beperkt te zijn. Bovendien zijn deze vitale kernen van mensen nou ook net de bewoners die zich op één of andere manier wél verbonden voelen met de wijk. Deze bewoners voelen namelijk wel echt iets voor de wijk, of wonen er al heel lang, waardoor zij wel bereid zijn om zich in te zetten voor de eigen buurt(bewoners). Verder valt op dat de aanwezigheid van sociale en fysieke infrastructuur, in beide wijken, de buurtverbondenheid niet sterk beïnvloedt. De sterke basis die ten grondslag ligt aan de buurtverbondenheid, lijkt het imago van de wijk of de aantrekkelijkheid van de buurt te zijn, en dit wordt kennelijk niet beïnvloed door de aanwezigheid van sociale en fysieke infrastructuur. Althans, niet door hetgeen op het moment in de

wijken aanwezig is. Uit de analyse blijkt namelijk dat, ondanks dat er wel sociale en fysieke infrastructuren in de Tarwewijk – een wijk waar de buurtverbondenheid laag ligt – aanwezig zijn, dit het gevoel van bewoners over de wijk niet lijkt te veranderen.

Ook lijkt de publieke vertrouwdheid in Terbregge groter te zijn dan in de Tarwewijk, wat wellicht ook te danken is aan de mate van de buurtverbondenheid. Het is namelijk denkbaar dat in wijken waar een sterke (sociale) binding is, er vanzelfsprekend meer sociale interactie is, en (meer) mensen elkaar beter kennen (en vertrouwen). De mate van publieke vertrouwdheid lijkt de mate van de collectieve zelfredzaamheid te beïnvloeden. In Terbregge ligt de collectieve zelfredzaamheid relatief hoger, maar daar kennen de mensen elkaar ook heel goed en heerst een gevoel van veiligheid en vertrouwen tussen bewoners. In de Tarwewijk is dit minder het geval. Het effect van de sociale en fysieke infrastructuur op de publieke vertrouwdheid lijkt per wijk te verschillen. In een wijk zoals de Tarwewijk, lijken sociale en fysieke infrastructuur wel bij te dragen aan dat mensen elkaar daar leren kennen en contacten leggen, terwijl in Terbregge daar niet direct sprake van hoeft te zijn. Vanwege de al aanwezige sociale cohesie ontstaat de publieke vertrouwdheid automatisch. Echter kunnen de sociale en fysieke infrastructuur dit wel in stand houden en verder bevorderen. Maar hoewel de sociale en fysieke infrastructuur een positieve bijdrage kunnen hebben aan de publieke vertrouwdheid, lijkt het in een gefragmenteerde samenleving, zoals in de Tarwewijk, het ook een ongewenst effect op te kunnen leveren. In deze wijk lijken de opgezette infrastructuur namelijk alleen de (publieke) vertrouwdheid van de verschillende groepen onderling te bevorderen, waardoor de fragmentatie in deze wijk nog meer wordt versterkt.

Voor zowel in de Tarwewijk als in Terbregge wordt de handelingsruimte als hetzelfde ervaren. In beide wijken vinden de bewoners dat er op fysiek en financieel gebied genoeg ruimte en mogelijkheden zijn. Hoewel in Terbregge er wellicht minder snel een beroep op gedaan wordt dan in de Tarwewijk, zijn er wel voldoende gebouwen en financiële middelen beschikbaar voor bewoners die bereid zijn zich in te zetten voor de wijk(bewoners). De sociaaleconomische status in de Tarwewijk ligt relatief lager waardoor deze ondersteuning vanuit de gemeente noodzakelijk is voor de bewoners die zich willen organiseren. In deze wijk wordt de handelingsruimte sterk beïnvloed door het wel of niet verlenen van de ondersteuning of het wel of niet beschikbaar stellen van middelen. In Terbregge organiseren de bewoners zich uiteindelijk wel, als zij echt willen. Maar ook in deze wijk zorgt het beschikbaar stellen van middelen ervoor dat de drempel voor de bewoners wordt verlaagd om te participeren, waardoor de mate van collectieve zelfredzaamheid wel degelijk beïnvloed kan worden. Verder ondervinden ook beide wijken last van bureaucratische regels en procedures. Dit kan demotiverend werken en een negatieve impact hebben op de (formele) handelingsruimte die de bewoners ervaren. De gemeente merkt dit ook op en benoemt dit dan ook veelvuldig: *“weet je wat ook helpt, je moet de mensen, waar ze energie van krijgen, dat moet je koesteren en daar vorm in zien te vinden. Dan wanneer je iemand die een leuk idee heeft, helemaal afstompt vanwege de wet- en regelgeving van de gemeente Rotterdam. Je moet mensen die enthousiast zijn, niet hun dromen kapot maken door te zeggen van ‘nou wil je even dit contract tekenen, en je bent ook verantwoordelijk en als er dan iets gebeurt kunnen wij u een sanctie opleggen’, want dan zegt iemand ‘ik had zo een leuk idee, maar laat nu ook maar zitten.’”*

Ook wordt in beide wijken de toegankelijkheid en betrokkenheid van de gemeente als onvoldoende ervaren. Enerzijds, door het rigide beleid en regelgeving, die niet uitnodigend werkt. Maar anderzijds, ook door het te weinig tot niet zichtbaar zijn van de gemeente en de wijze waarop de communicatie

verloopt. De gemeente communiceert naar al haar bewoners op dezelfde wijze, terwijl er een groot verschil is tussen de verschillende wijken in Rotterdam, en vooral in de doelgroep van de verschillende wijken. In Terbregge vinden de bewoners ook dat de gemeente zich meer toegankelijk mag opstellen, maar weten uiteindelijk de weg en informatie wel te vinden indien zij het willen. Daarentegen lijkt in de Tarwewijk de wijze waarop de gemeente communiceert niet aan te sluiten bij de doelgroep die daar woont. De gemeente constateert immers dat hetgeen zij organiseren niet altijd voor iedereen werkt, zo stelt respondent 7 namelijk *“weet je wat het gekke is, ik heb het over die infrastructuur die wij vanuit de gemeente hebben geregeld hè. Blijkbaar is dat voor deze groep [wijst bewonersgroep aan met een relatief hoge sociaaleconomische status], werkt dat wel. Maar diezelfde infrastructuur, waarvan wij denken dat we dat zo goed geregeld hebben, werkt niet voor deze groep [wijst een bewonersgroep aan met een relatief lage sociaaleconomische status]. Dus je zou eigenlijk moeten onderzoeken, waarom werkt deze manier van communiceren of handelen niet voor deze groep [wijst een bewonersgroep aan met relatief lage sociaaleconomische status]”*. Uit de analyse is verder gebleken dat ze, zowel in de Tarwewijk als in Terbregge, vinden dat wanneer de gemeente meer aandacht aan haar toegankelijkheid zou besteden dit de mate van collectieve zelfredzaamheid positief zal beïnvloeden. Dit geldt ook voor haar betrokkenheid. Alle respondenten, in beide wijken, zijn het er unaniem over eens dat de gemeente zich meer mag betrekken bij hetgeen de bewoners doen en organiseren. Maar ook dat zij zich meer mag laten zien in de wijk, zodat de bewoners het idee krijgen dat zij serieus genomen worden en een gevoel van waardering ontvangen, wat resulteert in een positief impact op de mate van collectieve zelfredzaamheid.

Uit het voorgaande blijkt dat de gestelde condities degelijk leiden tot een bepaalde mate van collectieve zelfredzaamheid. In hoeverre de gestelde condities in een bepaalde mate aanwezig dienen te zijn om het gewenste resultaat te bereiken, hangt echter van de ‘soort wijk’ af. Respondent 11 vat dit als volgt mooi samen: *“ik denk dat het een uitdaging is om, ik denk dat er een hele hoop, niet alleen hier maar in allerlei wijken, mensen op zich wel heel sociaal en heel betrokken zijn. Maar dat er niet echt één formule is die gaat werken om mensen echt actief te gaan krijgen in de wijk. Dat verschilt gewoon per wijk”*. De uitdaging is om een werkwijze te creëren die stabiel genoeg is voor de gemeente Rotterdam, maar flexibel genoeg is om mee te veren met de verschillende wijken én met de verschillen in de wijk, zoals in de Tarwewijk en de wijk Terbregge.

7. Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk zal de conclusie worden gepresenteerd waarbij antwoord gegeven zal worden op de centrale onderzoeksvraag. Vervolgens zal in een navolgende paragraaf het verloop van het onderzoeksproces geëvalueerd worden, waarbij ingegaan zal worden op eventuele zwakheden van het onderzoek. Ten slotte zullen er aanbevelingen, die afgeleid zijn uit dit onderzoek, worden gedaan voor de praktijk.

7.1 Conclusie

Het doel van dit onderzoek is het formuleren van voorwaarden en aanbevelingen voor sturingsinstrumenten voor de gemeente Rotterdam om de collectieve zelfredzaamheid van Rotterdamse burgers te bevorderen. Om dit te realiseren is getracht om de onderzoeksvraag – wat is de invloed van de gemeentelijke sturingsinstrumenten op de collectieve zelfredzaamheid van burgers – te bestuderen in een tweetal Rotterdamse wijken. In de literatuur wordt geen eenduidig antwoord gegeven op de onderzoeksvraag. Vanuit verschillende wetenschapsdisciplines zijn condities geïdentificeerd en samengevoegd tot een theoretisch model, die de gemeentelijke invloed op de collectieve zelfredzaamheid van burgers tracht te verklaren.

Het empirische onderzoek toont aan dat de gemeente een beduidende invloed heeft op de collectieve zelfredzaamheid van burgers. Het positieve invloed komt voornamelijk voort uit de handelingsruimte die de gemeente creëert door het verstrekken van budget en ondersteuning. De realisatie van sociale en fysieke infrastructuren in de wijken dragen ook positief bij. Deze aspecten zorgen ervoor dat burgers voldoende middelen en ruimte hebben om zich te kunnen inzetten voor de eigen wijk(bewoners). Vooral in kansarmere wijken lijken deze factoren van wezenlijk belang te zijn. In de Tarwewijk betekent een afwezigheid van budget en ondersteuning namelijk een afname van de collectieve zelfredzaamheid. Verder zou de handelingsruimte van burgers nog meer vergroot kunnen worden als beleid en regelgeving mindere rigide en laagdrempeliger zou zijn. Burgers worden belemmerd door de sterke aanwezigheid van bureaucratische regels en starre procedures wat de bereidheid van burgers om zich in te zetten doet afnemen, en de collectieve zelfredzaamheid niet doet bevorderen.

De wijze waarop de gemeente de toegankelijkheid en communicatie ten opzichte van de bewoners heeft georganiseerd, lijkt verder niet positief bij te dragen aan de bevordering van de collectieve zelfredzaamheid. Hoewel de gemeente Rotterdam zich zodanig tracht te organiseren dat Rotterdamse burgers zich uitgenodigd en bereid voelen om te participeren, lijkt de huidige benaderingswijze nog onvoldoende effect te hebben. Bewoners ervaren vanuit de gemeente weinig betrokkenheid en vinden de gemeente, over het algemeen, niet voldoende toegankelijk. Een toegankelijke en betrokken overheid kan echter een aangenaam verschil maken in de mate van collectieve zelfredzaamheid, en de houding van de gemeente kan dit beïnvloeden. Wat merkbaar uit het onderzoek komt is dat de wijze van communicatie, afhankelijk van het soort wijk, kan variëren. Dat betekent dat in de ene wijk wellicht een actieve begeleidingsstijl nodig is, terwijl in een andere wijk waar mensen over het algemeen zich wel uit de voeten weten te helpen, enkel de nodige informatie en contactgegevens zichtbaar gepubliceerd dienen te worden. Voorts lijkt de betrokkenheid vergroot te kunnen worden door de nodig waardering te geven aan burgers, en door meer belangstelling te tonen aan hetgeen de bewoners doen en organiseren in de wijk.

Verder is opvallend dat de buurtverbondenheid een aspect is dat de gemeente met de inzet van sociale en fysieke infrastructuren niet lijkt te kunnen beïnvloeden. Uit de theoretische inzichten werd verwacht dat verbondenheid met de buurt positief beïnvloed zou kunnen worden door de aanwezigheid van publieke voorzieningen. Burgers zijn echter niet geneigd zich verbonden te voelen met een wijk door enkel de aanwezigheid van bepaalde sociale en fysieke infrastructuren. Gebleken is dat de verbondenheid met de buurt vooral ontstaat door de reputatie en/of imago van de wijk. Een aantrekkelijke buurt, waar men graag woont en een positief beeld over heerst, zorgt voor saamhorigheid en (sociale) binding waaruit de buurtverbondenheid zich uit ontpint. De buurtverbondenheid blijkt wel een belangrijke motivator te zijn voor burgers om zich in te zetten voor de eigen wijk en lijkt een essentiële factor te zijn voor de collectieve zelfredzaamheid. Wanneer burgers zich in voldoende of hoge mate verbonden voelen met de wijk(bewoners) lijkt het een sterke positieve invloed te hebben op de mate van collectieve zelfredzaamheid.

Op grond van het verrichte onderzoek kan worden geconcludeerd dat alle variabelen die geformuleerd zijn voor de condities voor collectieve zelfredzaamheid, de collectieve zelfredzaamheid van burgers in zeker mate beïnvloeden. De mate waarin deze worden beïnvloed, is weer afhankelijk van de wijze waarop de gemeente dit door de geformuleerde sturingsinstrumenten tracht te doen. Door de instrumenten zodanig in te zetten dat het de condities positief beïnvloedt, kan de mate van collectieve zelfredzaamheid tot een bevorderlijk niveau worden gebracht. Behalve het gestelde verband tussen de inzet van sociale en fysieke infrastructuren en de buurtverbondenheid lijkt niet op te gaan. Tot slot lijken de wijken een eigen aanpak nodig te hebben en is een standaard sturingsmethode niet toereikend. Het Rotterdammergericht werken is hiervoor een mooie start met een goed uitgangspunt, maar dient in de praktijk nog wel beter tot uiting te komen.

7.2 Discussie

Op het gebied van collectieve zelfredzaamheid waren allereerst weinig bruikbare theorieën te vinden die op concrete wijze condities voor collectieve zelfredzaamheid beschrijven. Maar door het gebruik van meerdere verschillende (nauw verwante) wetenschappelijke theorieën, en daar de overeenkomsten van over te nemen, werd het mogelijk om een bruikbaar solide theoretisch raamwerk te creëren. Dit wordt bevestigd door de uitkomsten van het onderzoek, waarbij bijna alle gestelde verwachtingen zijn bekrachtigd. Verder is de betrouwbaarheid van deze studie versterkt door de verrichte multiple casestudy. Door de dataverzameling te hebben uitgevoerd in twee totaal verschillende wijken werd het mogelijk om deze data te vergelijken en de algemene geldigheid van de resultaten te bekrachtigen. De uitspraken van de respondenten kwamen namelijk in grote mate overeen met elkaar en hebben veelal tot dezelfde bevindingen geleid.

Verder is gedurende de empirische fase gebleken dat de tijdsperiode waarin dit onderzoek is uitgevoerd wellicht een beperking opleverde. Het onderwerp van het onderzoek is vrij actueel en velen zijn er nog mee aan het worstelen. Dit kwam ook naar voren in dit onderzoek. Respondenten waren namelijk soms niet goed in staat om te vertellen wat voor effecten bepaalde (recente) sturingsinstrumenten teweegbrengen. In die gevallen werd veelal een idee gegeven over welke effecten men *denkt* te verwachten, en werd niet zo zeer verteld wat voor effect het op het moment daadwerkelijk heeft. Voor dit onderzoek betekent dit, dat een bepaald effect op dit moment misschien nog niet zichtbaar is, terwijl het op langere termijn wel een (gewenst) effect teweegbrengt. Dit houdt concreet in, dat de relatie tussen de inzet van sociale en fysieke infrastructuren en buurtverbondenheid, in een later stadium een andere resultaat kan opleveren. De gestelde

verwachting tussen beide variabelen is nu niet waargenomen, maar wellicht dat het over langere tijdsperiode wel een andere uitkomst biedt. Bij een mogelijk vervolgonderzoek, of een herhaling van dit onderzoek, zal het daarom gunstig zijn om dit pas na een geruime verstreken tijd te doen, wanneer de effecten meer zichtbaar zijn.

Voorts zijn hoofdzakelijk respondenten geïnterviewd die zich in meer of mindere mate inzetten, of bereid zijn in te zetten, voor de eigen buurt(bewoners). De inzichten vanuit de wetenschappelijke theorieën zijn op dit punt erg behulpzaam geweest, omdat nagegaan kon worden of de gedistilleerde condities inderdaad ten grondslag lagen aan de collectieve zelfredzaamheid. Het is echter voorbij aan het doel van deze studie om te onderzoeken of er ook burgers zijn die zich niet inzetten voor de wijk, terwijl de condities wél aanwezig zijn, én waarom zij zich dan niet bereid voelen om bij te dragen aan een bepaalde mate van collectieve zelfredzaamheid. Ook dit zou in een mogelijk vervolgonderzoek verder onderzocht kunnen worden.

7.3 Aanbevelingen

Uit de geanalyseerde onderzoeksdata blijkt dat de gemeente Rotterdam zich bewust is van het feit dat er, voor een samenleving waarin burgers (meer) collectief zelfredzaam dienen te worden, een andere sturingsbenadering nodig is dan de traditionele manier van sturen. Ook blijkt eruit dat de gemeente Rotterdam soms nog zoekende is naar de wijze waarop dan wel gestuurd dient te worden. Hieronder wordt een drietal aanbevelingen geformuleerd die gebaseerd zijn op een combinatie van de theoretische en empirische bevindingen uit dit onderzoek.

De eerste aanbeveling richt zich op toegankelijkheid en betrokkenheid van de gemeente. De houding van ambtenaren en bestuurders ten aanzien van de initiatiefnemers is hierbij erg van belang. Verschillende burgers geven aan dat veel dingen vallen of staan met persoonlijk contact en waardering. Direct en persoonlijk contact met burgers dient het uitgangspunt te zijn bij het bevorderen van de collectieve zelfredzaamheid. Hierdoor voelen mensen zich serieus genomen. Uit het onderzoek is ook gebleken dat niet alle doelgroepen hetzelfde in elkaar zitten, en dat ze dus niet in alle wijken dezelfde benaderings- of ondersteuningswijze nodig hebben. Dit gegeven is van belang bij de communicatie. Ambtenaren doen er goed aan zich te verdiepen in de belevingswereld van de burgers waar zij mee werken (per wijk kan dit verschillen), om vervolgens een benaderings- of ondersteuningswijze te hanteren die aansluit bij die specifieke groep. Heldere informatie moet vervolgens verstrekt en toegelicht worden, en - afhankelijk van de doelgroep - niet alleen in schriftelijke vorm maar ook mondeling. De toegankelijkheid en betrokkenheid vanuit de gemeente zou ook vergroot kunnen worden door een fysiek gemeentelijk loket of een soort 'wijkwinkel' te plaatsen in de wijk, waar bewoners terecht kunnen voor vragen en informatie.

Daarnaast botst de sterk aanwezig bureaucratische werkwijze met de wil van de gemeente om de collectieve zelfredzaamheid te vergoten. Er worden weliswaar veel beleidsregels en richtlijnen ontwikkeld om burgers de ruimte te geven om te participeren, maar tegelijkertijd laten de onderzocht cases zien dat de wijze waarop dit momenteel is georganiseerd niet bevorderlijk werkt. De tweede aanbeveling is dan ook om te sturen op de interne werkwijze van de gemeentelijke organisatie. De gemeente Rotterdam bestaat uit verschillende (verdeelde) organisatiestructuren, wat de flexibiliteit om met de burgers mee te bewegen nogal belemmert. Binnen de ambtelijke organisatie hebben de verschillende organisatie-eenheden alle hun eigen belangen en doelen. Maar om de collectieve zelfredzaamheid van Rotterdamse burgers te bevorderen, dient zodanig met deze

verschillende belangen te worden omgegaan dat de burger daar niet de dupe van wordt. Hiervoor moeten intern de rigide regels en starre procedures dusdanig georganiseerd worden, dat de burgers hier geen last van hoeven te ondervinden. Het terugdringen van de hoeveelheid papierwerk dat burgers op orde moeten krijgen bij het organiseren van een initiatief, en het creëren van één duidelijke subsidiepot – in plaats van allerlei verschillende potjes waarbij de burger moet uitzoeken waar het initiatief nou precies thuishoort -, zijn een aantal suggesties hiervoor.

Verder is uit het onderzoek naar voren gekomen dat voor een hoge mate van collectieve zelfredzaamheid de verbondenheid met de buurt en buurtbewoners een belangrijke voorwaarde is. Vooralsnog is ook gebleken dat de aanwezigheid van sociale en fysieke infrastructuren hier niet de nodige invloed op uitoefenen. Het concept van de Huizen van de Wijk is vrij nieuw, wat - zoals reeds is benoemd als een beperking - kan betekenen dat het effect daarvan nog niet volledig zichtbaar is. Wellicht dat het in een later stadium wel voor enige buurtverbondenheid kan zorgen. Maar voor wat er nu uit de onderzoeksresultaten blijkt is dat het in ieder geval van belang is om ervoor te zorgen dat de wijken waarin burgers wonen als aantrekkelijk worden ervaren. Dit betekent dat er aandacht aan de wijk moet worden besteed en ervoor gezorgd dient te worden dat mensen graag in de wijk willen (blijven) wonen. De gemeente doet er goed aan om in te investeren in de wijken die een slechte reputatie kennen, zodat het negatieve imago op den duur verdwijnt. Ook het actief en frequent organiseren van activiteiten in de wijk *door* de gemeente zelf zou in ieder geval de verbondenheid tussen de buurtbewoners onderling kunnen vergroten.

Tot slot, er gaan ook een heleboel dingen goed: blijf hier vooral mee doorgaan! De doelstelling van het Rotterdammergericht werken lijkt in grote lijnen ook in lijn te liggen met de aanbevelingen. De vertaalslag naar de praktijk moet echter nog wel concreter worden, maar met deze bewustwording en de huidige kennis, kan de gemeente Rotterdam hier in de nabije toekomst de nodige stappen in maken.

Literatuurlijst

- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, p. 191-215.
- Bandura, A. (1995). *Self-efficacy in changing societies*. Cambridge, University Press.
- Beckhoven, van E., Bolt, G. & Kempen, van R. (2008). *Hoofdstuk 2: Oorzaken van buurtverval in: Bloei en verval van vroeg naoorlogse wijken*. Den Haag, NICIS Instituut.
- Bekkers, V.J.J.M. (1994). *Nieuwe vormen van sturing en informatisering*. Delft, Eburon.
- Bekkers, V.J.J.M. (2007). *Beleid in beweging. Achtergronden, benaderingen, fasen en aspecten van beleid in de publieke sector*. Den Haag, Lemma.
- Bewoners Hilligersberg-Schiebroek. *Gebiedscommissie-nieuws*. [<http://bewonershis.nl/?p=409>]. 18 mei 2016.
- Boeije, H. (2008). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Den Haag, Boom Onderwijs.
- Boer, de N. & Lans, van der J. (2011). *Burgerkracht. De toekomst van het sociaal werk in Nederland*. Den Haag, Raad voor maatschappelijke ontwikkeling.
- Bree, de J.B. (2013). *Vertrouwen van burgers in de lokale overheid*. Utrecht, Utrecht University.
- Brink, C. & Veen, van der N. (2013). *Zelfregie, eigen kracht, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid. De begrippen ontward*. Utrecht, Movisie.
- Brinkman, F. (2006). *Verskil maken. Eigen verantwoordelijkheid na de verzorgingsstaat*. Amsterdam, Uitgeverij SWP.
- Dekker, K. (2007). Social Capital, Neighbourhood Attachment and Participation in Distressed Urban Areas. A Case Study in The Hague and Utrecht, the Netherlands. *Housing Studies* 22(3), p. 355-379.
- Dekker, K. & Van Kempen, R. (2008). Places and Participation: comparing resident participation in Post-WWII Neighbourhoods in Northwest, Central and Southern Europe. *Journal of Urban Affairs* (30)1, p. 63-86.
- Denters, S.A.H., Tonkens, E.H., Verhoeven, I. & Bakker, J.H.M. (2013). *Burgers maken hun buurt*. Den Haag, Platform31.
- Diekstra, R.F.W. (2004). Stadsetiquette: over waarden, normen en collectieve zelfredzaamheid van burgers. In: Beer, de P.T. & Schuyt, C.J.M. (red.). *Bijdragen aan waarden en normen*. Amsterdam, Amsterdam University Press. [p. 107-132]
- Dock. (2016). *Dock. De kracht van wij samen. Rotterdam Charlois*. [<http://www.dock.nl/buurtten/rotterdam/charlois/>]. 5 juli 2016.
- Egeraat, van E. & Clement, J. (2014). *Rotterdamers voor elkaar. Van verzorgingsstaat naar verzorgingsstaat. Wmo-kader Rotterdam 2015*. Rotterdam, Ministerie van VWS.

- Egeraat, van E. & Clement, J. (2015). *Nieuw Rotterdams Welzijn*. Rotterdam, gemeente Rotterdam.
- Engbersen, R. & Rensen, P. (2014). *Help mij het zelf te doen. Een pleidooi voor methodisch werken aan actief burgerschap*. Den Haag/Utrecht, Platform31/Movisie.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), p. 219-245.
- Forrest, R. & Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies* 38(12), p. 2125-2143.
- Gemeente Rotterdam. (2012). *Dichtbij, democratisch en divers. Normatief kader voor vernieuwing bestuurlijk model Rotterdam*. Rotterdam, gemeente Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam. (2014). *Beleidslijn Gebiedscommissies 2014*. [<http://www.rotterdam.nl/Griffie/Document/BmR14plus/Nieuwsbericht/BeleidslijnGebiedscommissies2014.pdf>]. 16 maart 2015.
- Gemeente Rotterdam. (2014a). *Uitgebreide handreiking gebiedscommissie 2014-2018*. Rotterdam, gemeente Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam. (2015). *Indicatieprotocol integrale ondersteuningsarrangementen Wmo*. Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam. (2015a). *Nieuw Rotterdams Welzijn*. [<http://www.rotterdam.nl/nieuwrotterdamswelzijn>]. 14 maart 2015
- Gemeente Rotterdam. (2015b). *Gezocht: De beste welzijnsaanbieders voor Rotterdam*. Rotterdam, Serviceorganisatie dienstcentrum inkoop.
- Gemeente Rotterdam. (2015c). *Gebiedscommissies. Minder politiek, meer buurt. Dat is de essentie van gebiedscommissies*. [<http://www.rotterdam.nl/gebiedscommissies>]. 16 maart 2016
- Gemeente Rotterdam.(2016d). *Huizen van de Wijk*. [<http://www.rotterdam.nl/Clusters/Maatschappelijke%20ontwikkeling/Document%202016/kaart%20huizen%20van%20de%20wijk.pdf>]. 5 juli 2016.
- Gemeente Rotterdam. (2015e). *Rotterdammers voor elkaar. Nieuw Rotterdams Welzijn*. [<http://www.rotterdam.nl/rotterdammersvoorelkaar>] 16 maart 2016.
- Gemeente Rotterdam. (2016). *Wijkprofiel Rotterdam*. [<http://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2016/rotterdam>] 18 mei 2016.
- Gemeente Rotterdam. (2016a). *Outcome monitor sociaal domein*. [<http://www.rotterdam.nl/outcomemonitorsociaaldomein>] 18 mei 2016.
- Gemeente Rotterdam. (2016b) *Gebiedsmedewerkers Charlois*. [<http://www.rotterdam.nl/gebiedsmedewerkerscharlois>]. 18 mei 2016.

- Gemeente Rotterdam. (2016c). *Millinparkhuis. Huis van de Wijk* [http://gebiedsgids.nl/rotterdamzuid/item/Millinparkhuis--Huis-van-de-Wijk--Tarwewijk_052143]. 5 juli 2016.
- Gemeente Rotterdam. (2016d). *Vraagwijzers*. [<http://www.rotterdam.nl/zorgdichtbij:vraagwijzers>]. 5 juli 2016.
- Graaf, van der P., Nieborg, S., Oudenampsen, D. & Wentink, M. (2006). *Eindevaluatie. Onze buurt aan zet. Een thematische vergelijking van tien steden*. Utrecht, Verweij-Jonker Instituut.
- Graaf, de P.A. & Rhee, van M. (2012). *Rotterdamers over gebiedsbestuur en wijkparticipatie*. Rotterdam, Centrum voor Onderzoek en Statistiek.
- Gremmen, M.H. (2016). *Vitaliteit van buurten en maatschappelijke veerkracht. Mogelijkheden en beperkingen van een vitale lokale samenleving*. Den Haag, VNG-KNG.
- Gromm, R., Hammersly, M. & Foster, P. (2000). *Introduction. In Case Study Method*. London, Sage Publications.
- Hart, de J., Knol, F., Maas- de Waal, C. & Roes, T. (2002). *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag, SCP.
- Heijden, van der J., Mark, van der L., Meiresonne, A. & Zuylen, van J. (2007). *Help! een burgerinitiatief*. Nederland, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, InAxis.
- Heuvel, van den J.H.J. (2005). *Beleidsinstrumentatie. Sturingsinstrumenten voor het overheidsbeleid*. Utrecht, Lemma.
- House of Hope. (2016). *House of Hope*. [<http://www.houseofhope.nl/>]. 5 juli 2016.
- Houwelingen, van P., Boele, A., Dekker, P. (2014). *Burgermacht op eigen kracht. Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hurenkamp, M., Tonkens, E.H., Duyvendak, J.W. (2006). *Wat burgers bezielt. Een onderzoek naar burgerinitiatieven*. Amsterdam/Den Haag, UvA/Nicis.
- Huygen, A., Marissing van E., & Boutellier, J.C.J. (2012). *Conditie voor zelforganisatie*. Utrecht, Verweij-Jonker Instituut.
- Instituut voor Publiek en Politiek (IPP). (2002). *Handreiking burgerinitiatief*. Amsterdam, Instituut voor Publiek en Politiek.
- Jansen, M. (2012). *Hoe kunnen gemeenten de zelfredzaamheid van burgers bevorderen?* Utrecht, CCV.
- Kickert, W., Aquina, H. & Korsten, A.F.A. (1985). *Planning binnen perken*. Zeist, Kerckebosch.
- Kilic, M. (2008). *Derde generatie burgerparticipatie, hoe doe je dat?* Amersfoort, Twynstra Gudde
- Koppenjan J.F.M., Bruijn de J.A. & Kickert W.J.M. (1993). *Netwerkmanagement in het openbaar bestuur*. Den Haag, VUGA.

- Lenos, S., Sturm, P., Vis, R. (2006). *Burgerparticipatie in gemeenteland. Quik scan van 34 coalitieakkoorden en raadsprogramma's voor de periode 2006 - 2010*. Amsterdam, Instituut voor Publiek en Politiek.
- Liebrand, F., Pauwels, S. & Wernsen, I. (2012). *Over bewoners bereiken en het bereik van bewoners*. Rotterdam, Platform 31.
- Lindt, M., Paradies, G., Emmert, S. & Boonstra, B. (2012). *Netwerken rond maatschappelijke initiatieven: succes- en faalfactoren*. Delft, TNO.
- Maat, van de J.W. & Veldhuysen, C. (2011). *Actief burgerschap. Een overzicht van interventies*. Utrecht, Movisie.
- Matthijssen, M. (2014). *Activering sociale netwerken. Oureachende aanpak maatschappelijke dienstverlening Alexander*. Rotterdam, WMO-werkplaats Rotterdam.
- Meindersma, J. (2015). *Methodisch werken aan actief burgerschap*. Utrecht, Movisie.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2012). *Beleidsdoorlichting burgerparticipatie 2007-2011. Artikel 31.2: stimuleren van politieke participatie en betrokkenheid van de burger bij het democratisch (verkiezings)proces*. BZK, Directoraat-Generaal Bestuur en Koninkrijksrelaties.
- Mudde, L. (2012). Burgerparticipatie: een moeizaam proces: SCP-rapport over succes- en faalfactoren. *VNG Magazine 23*, p. 8-9.
- Nelissen, N.J.M. (1992). *Besturen binnen verschuivende grenzen*. Zeist, Kerckebosch.
- Nelissen, N.J.M, Iking, T. Ven, van de A.W. (1996). *In staat van vernieuwing: maatschappelijke vernieuwingsprocessen in veelvoud*. Bussem, Uitgeverij Coutinho.
- Newton, F. (2010). *Zelfredzaamheid bij rampen en crises: stimulerende beleidsinstrumenten van de overheid*. Houten, Universiteit Twente.
- Oelkers, B. (2013). *'Dag ladder!' Over overheidsparticipatie en community-development als gemeentelijke missie*. [<http://www.planenaanpak.nl/publicaties/dag-ladder>] 23 maart 2016.
- Oude Vrielink, M. (2015). *Bouwen aan burgerkracht in het sociale domein*. Rotterdam, Platform31.
- OvdB. (2016). *Organisatie voor en door bewoners*. [<http://www.ovdbtarwewijk.nl/>] 5 juli 2016.
- Pinq, B. (2015). *Visie, durf en vertrouwen. Van burgerparticipatie naar overheidsparticipatie*. Oost Gelre, gemeente Oost Gelre.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, touchstone.
- Rijksoverheid (2013, 9 september). *Troonrede 2013*. [<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2013/09/17/troonrede-2013>]. 8 maart 2016.
- Rijksoverheid. (2015). *Burgerparticipatie*. [<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/burgerschap/inhoud/burgerparticipatie>] 23 maart 2016.

Rijnkels, H., Jansen, A., Robbe, T., Alkemade van, J. & Grinsven van, S. (2010). *Sturing van welzijn. Hoe gemeenten de sturing op de kwaliteit van het welzijnswerk kunnen verbeteren*. Utrecht, Movisie.

Rosenthal, U., Ringeling, A.B., Bovens, M.A.P, Hart 'T, P. & Twist, van M.J.W. (1996). *Openbaar Bestuur: beleid, organisatie en politiek*. Alphen aan den Rijn, Samson H.D. Tjeenk Wilink.

Ruiter, de G. & Kessels, E. (2014). *Gebiedsgerichte aanpak wonen, welzijn en zorg*. Den Haag, Movisie & Platform31

Sampson, R.J., Raudenbush, S.W. & Earls, F. (1997). Neighbourhoods and violent crime. A multilevel study of collective efficacy. *Science* 277, p. 918-924.

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2010). *Op weg met de Wmo. Evaluatie van de Wet maatschappelijke ondersteuning*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2012). *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Steyaert, J., Bodd, J. & Linders, L. (2006). *Actief Burgerschap. Het betere trek-en duwwerk rondom publieke dienstverlening*. Eindhoven, Jémé.

Stoker, G. Lowndes, V. & Pratchett, L. (2006). *Diagnosing and remedying the failings of official participation schemes. The CLEAR framework. Social policy and Society* 5(2), p. 281-291.

Stokkom, van B. & Toenders, N. (2010). *De sociale cohesie voorbij. Actieve burgers in achterstandswijken*. Amsterdam, University Press.

Terbregge. (2016). *Terbregge's belang*. [<http://www.terbregge.nl/>]. 5 juli 2016.

Thiel, S. van. (2007). *Bestuurskundig onderzoek. Een methodologische inleiding*. Bussum, Coutinho.

Tonkens, E.H. (2009). *Tussen onderschatten en overvragen. Actief burgerschap en activerende organisaties in de wijk*. Nijmegen, SUN.

Tonkens, E.H. & I. Verhoeven. (2011). *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid. Een onderzoek naar bewonersinitiatieven in de Amsterdamse wijkaanpak*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam.

TOS. (2016). *Thuis op straat*. [<http://www.thuisopstraat.nl/>] 5 juli 2016.

Veld, in 't R. (1989). *De verguisde staat*. Den Haag, VUGA.

Velde van der, M., Jansen, P. & Dijkers, J. (2013). *Toegepast onderzoek. Opzetten, uitvoeren en rapporten*. Hilversum, Educatieve Uitgeverij Nederland.

Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Den Haag, Lemma.

Wentink, T., Reijnen, A. & Toorn, van M. (2014). *Voorstel indicatoren 'outcome'-meting monitor Sociaal Domein*. Rotterdam, Onderzoek en Business Intelligence.

Wester, F. (2013). Modellen van sturing. In: *Sturing in de Wmo-praktijk. Op weg naar nieuwe sturingsmodellen in de Wmo*. Utrecht, Libertas.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). (1992). *Milieubeleid: Strategie, instrumenten en handhaafbaarheid, Rapport 41*. Den Haag, SDU Uitgeverij.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam, Amsterdam University Press.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). (2012). *Vertrouwen in burgers*. Amsterdam, Amsterdam University Press.

Wijdeveen, van de T.M.F. (2012). *Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*. Delft, Eburon.

Wijdeveen, van de T.M.F., Graaf, de L., Hendriks, F. (2013). *Actief burgerschap: lijnen in de literatuur*. Tilburg, Tilburgse School voor Politiek en Bestuur.

Wijkprofiel. (2016). *Tarwewijk*. [<http://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2016/rotterdam/charlois/tarwewijk/>]. 8 juli 2016.

Wijkprofiel. (2016). *Terbregge*. [<http://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2016/rotterdam/hilligersbergschiebroek/terbregge/>]. 8 juli 2016.

Wilde, de R. & Nistelrooij, van A. (2010). Voorbij burgerparticipatie. *Openbaar Bestuur 20(1)*, p. 29-31.

Yin, R.K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks, Sage.

Zwaard, van der J. & Specht, M. (2013). *Betrokken bewoners. Betrouwbare overheid*. Rotterdam, Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.

Bijlage 1: Monitor Sociaal Domein

Gebiedscijfers

BUURT	Index zelf- redzaamheid	Index samen- redzaamheid	Index participatie
Delfshaven	90	91	90
Overschie	104	114	110
Noord	113	103	105
Hillegersberg-Schiebroek	129	132	131
Kralingen-Crooswijk	106	103	102
Prins Alexander	112	108	108
Feijenoord	75	79	73
IJsselmonde	88	102	98
Charlois	83	82	81
Pernis	120	142	140
Hoogvliet	98	113	115
Hoek van Holland	126	126	162
Rozenburg	112	97	132
Rotterdam	100	100	100

Wijkcijfers

BUURT	Index zelf- redzaamheid	Index samen- redzaamheid	Index participatie
Afrikaanderwijk	53	80	56
Agniesebuurt	90	76	76
Bergpolder	130	104	115
Beverwaard	79	91	85
Blijdorp/Blijdorpsepolder	153	133	143
Bloemhof	66	66	64
Bospolder	69	85	74
Carnisse	97	68	84
Cool	118	86	102
CS-kwartier	135	64	85
De Esch	107	76	67
Delfshaven	97	69	75
Dorp/Rijnpoort	118	126	160
Feijenoord	57	82	65
Groot IJsselmonde-Noord	73	101	91
Groot IJsselmonde-Zuid	102	102	99
Heijplaat	108	146	126
Het Lage Land	114	129	127
Hillegersberg-noord	118	149	136
Hillegersberg-zuid	149	132	145
Hillesluis	69	60	65
Hoogvliet-noord	92	87	86
Hoogvliet-zuid	101	125	130
Katendrecht	105	104	101

Kleinpolder	87	99	93
Kop van Zuid	152	78	88
Kop van Zuid-Entrepot	112	98	95
Kralingen Oost/Kralingse Bos	165	159	156
Kralingen-west	104	103	113
Kralingseveer	130	125	126
Liskwartier	113	102	109
Lombardijen	85	107	100
Middelland	108	98	101
Molenlaankwartier	147	144	142
Nesselande	151	129	137
Nieuw Crooswijk	89	91	92
Nieuwe Werk/Dijkzigt	158	99	116
Nieuwe Westen	89	95	97
Noordereiland	115	107	105
NoordKethel/Schieveen/Zestienhoven	124	116	102
Ommoord	97	102	92
Oosterflank	102	75	91
Oud Crooswijk	60	96	78
Oud IJsselmonde	135	104	120
Oud-Charlois	84	83	81
OudMathenesse/Witte Dorp	95	72	78
Overschie	118	127	129
Pendrecht	78	79	77
Pernis	120	142	140
Prinsenland	107	104	92
Provenierswijk	108	93	100
Rozenburg	112	97	132
Rubroek	99	78	81
Schiebroek	114	113	117
Schiemond	109	116	101
s-Gravenland	142	122	131
Spangen	84	82	81
Stadsdriehoek	144	82	98
Strand en duin	164	122	168
Struisenburg	133	90	96
Tarwewijk	72	67	65
Terbregge	142	150	132
Tussendijken	76	107	92
Vreewijk	63	78	72
Wielewaal	64	82	61
Zevenkamp	107	102	105
Zuiderpark en Zuidrand	75	115	90
Zuidplein	102	63	76
Zuidwijk	80	100	92

Bijlage 2: Documentenanalyse

Geraadpleegde documenten

Wmo-kader Rotterdam 2015 Rotterdammers voor elkaar: Van verzorgingsstaat naar verzorgingsstaat

Kadernotitie Nieuw Rotterdams Welzijn 2016-2019

Document Beleidsregels bewonersinitiatieven Rotterdam 14MO03687

Beleidsregels Maatschappelijke ondersteuning Rotterdam 2015

Uitgebreide Handreiking Gebiedscommissie 2014-2018

Notitie Huiskamers in Rotterdam

Rapport Wijkgericht en betekenisvol

Participatieleidraad

Beleidslijn Gebiedscommissie 2014

Stappenplan Participatie & Inspraak in Rotterdam

Online methodiekenboek Participatie instrumenten

Offline methodiekenboek Participatie instrumenten

Beleidsregels Participatie en Burgerschap

Document Huis van de Wijk

Kadernotitie dienstverlening en vermindering regeldruk

Bijlage 3: Topiclijst

Openingsvraag:

Hoe probeert de gemeente Rotterdam te sturen op collectieve zelfredzaamheid of het activeren van burgers daartoe?

Regelgeving en beleid

- ✓ Aanwezigheid bevorderende regelgeving/beleid
- ✓ Te creëren formele ruimte
- ✓ Werking
- ✓ Knelpunten/belemmeringen

Sociale en fysieke infrastructuur

- ✓ Gecreëerde (publieke) ontmoetingsplekken
- ✓ Mogelijkheid om initiatieven/activiteiten uit te voeren
- ✓ Publieke voorzieningen gericht op bevordering verbondenheid

Communicatie

- ✓ contactpersonen
- ✓ plekken waar burgers worden opgeroepen/gestimuleerd
- ✓ Informatieondersteuning

Budget

- ✓ Aanwezigheid subsidie/budget
- ✓ Effect

Algemeen

- Belemmerende/stimulerende factoren

Collectieve zelfredzaamheid

Hoe is het gesteld met de collectieve zelfredzaamheid in deze buurt?

- ✓ Motieven
- ✓ Initiatief door bewoners
- ✓ Activiteiten gericht op buurtbewoners
- ✓ Zelfsturing bevorderen

Buurtverbondenheid

Kunt u de sfeer/verbondenheid in deze wijk beschrijven?

- ✓ Ervaren sociale cohesie
- ✓ Samenwerking
- ✓ Trots op de wijk

Toegankelijke en betrokken overheid

In hoeverre vind u dat de gemeente betrokken is bij alles en hoe toegankelijk is de gemeente voor de bewoners?

- ✓ Gemeentelijke contactpersonen
- ✓ Inspelend op behoefte van bewoners
- ✓ Informatieverstrekking
- ✓ Samenwerking

Handelingsruimte

Wat is de ruimte die u heeft om te kunnen doen wat u wilt doen?

- ✓ Voldoende formele ruimte
- ✓ Ervaren vrijheid om te handelen
- ✓ Bekend met mogelijkheden
- ✓ Belemmeringen

Publieke vertrouwdheid

In hoeverre en in welke mate kent u de bewoners in deze wijk?

- ✓ Regelmatig contact
- ✓ Trefpunten
- ✓ Stimulerend voor samenwerking

Algemeen

Belemmerende/stimulerende factoren voor collectieve zelfredzaamheid